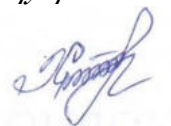

ВАЗОРАТИ МАОРИФ ВА ИЛМИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН
МУАССИСАИ ДАВЛАТИИ ТАЪЛИМИИ
«ДОНИШГОҲИ ДАВЛАТИИ ХУҶАНД
БА НОМИ АКАДЕМИК БОБОҶОН ҒАФУРОВ»

ТДУ – 811.111'25
ТКБ – 81.2Англ
Ҷ – 30

Бо ҳуқуқи дастнавис

ҶАМШЕДЗОДА ҶАМИЛА

ТАЙЁРИИ КАСБИИ ОМУЗГОРИ ОЯНДАИ ЗАБОНИ ХОРИҶӢ
БАРОИ КОР БО МАТНӢОИ АНГЛИСӢ

ДИССЕРТАТСИЯ

барои дарёфти дараҷаи илмии доктори фалсафа (PHD), доктор аз рӯи
ихтисоси 6D011900 – Забони хориҷӣ: ду забони хориҷӣ (6D011902 –
Назария ва технологияи таълими забонҳои хориҷӣ (таҳсилоти касбӣ)
(забони англисӣ))

Роҳбари илмӣ:

доктори илмҳои педагогӣ,

профессор Абдуллоева М.А.

ХУҶАНД – 2026

МУНДАРИҶА

МУҚАДДИМА	3
БОБИ I. АСОСҲОИ НАЗАРИЯВИИ ОМОДАГИИ КАСБИИ ОМЎЗГОРИ ОЯНДАИ ЗАБОНИ ХОРИҶӢ	16
1.1. Хусусиятҳои касбигардонии раванди таълими забони хориҷӣ дар мактаби оӣ	16
1.2. Шароити педагогии макотиби оӣ барои оmodасозии омӯзгорони ояндаи забони хориҷӣ	29
1.3. Хусусиятҳои азухудкунии забони хориҷӣ ҳамчун ихтисос	46
Хулосаи боби I	58
БОБИ II. ЗАМИНАҲОИ МЕТОДОЛОГИИ ОМЎЗИШИ ХОНИШ ҲАНГОМИ ОМОДАГИИ КАСБИИ ОМЎЗГОРОНИ ОЯНДАИ ЗАБОНИ ХОРИҶӢ	63
2.1. Роҳҳои инкишофи малакаҳои касбии омӯзгори ояндаи забони хориҷӣ дар доираи принципҳои касбигардонии таълим	63
2.2. Мавқеи малакаи хониш дар маҷмӯи рукнҳои фаъолияти нутқи омӯзгори ояндаи забони хориҷӣ	72
2.3. Хусусиятҳои психологии рушди малакаи хониш дар донишҷӯёни мактаби олии тахассусӣ	85
2.4. Вазифаҳои матн ҳамчун ҷузъи раванди таълим ва роҳҳои татбиқи усулҳои муосири омӯзиши он дар факултетҳои забонӣ	98
Хулосаи боби II	110
БОБИ III. САНЦИШИ САМАРАНОКИИ МЕТОДИКАИ ТАШАККУЛИ МАҲОРАТИ ОМЎЗГОРОНИ ОЯНДАИ ЗАБОНИ ХОРИҶӢ БАРОИ КОР БО МАТНҲОИ АНГЛИСЗАБОН	117
3.1. Ворид намудани матнҳои англисзабон ба омӯзиши таҷрибавии донишҷӯёни факултетҳои тахассусӣ	117
3.2. Натиҷаҳои ташҳиси самаранокии методикаи ташаккули маҳорати омӯзгорони ояндаи забони хориҷӣ барои кор бо матнҳои англисзабон	141
Хулосаи боби III	151
ХУЛОСАҲОИ УМУМӢ	156
РӢҲАТИ АДАБИӢТИ ИСТИФОДАШУДА	167
ЗАМИМАҲО	189

МУҚАДДИМА

Мубрамияти мавзуи таҳқиқот. Дар шароити рушди ҷомеаи муосир татбиқи сиёсати забон, хусусан иҷрои «Барномаи давлатии тақмили таълим ва омӯзиши забонҳои русӣ ва англисӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030» баланд бардоштани сифати омӯзиши ин забонҳоро дар ҳама зинаҳои таҳсилот тақозо менамояд. Аз ин лиҳоз, солҳои охир масъалаи баланд бардоштани сатҳи омодагии касбии омӯзгорони забони хориҷӣ таваҷҷуҳи бештари олимон ва мутахассисони соҳаҳои педагогика ва методикаи таълимиро ба худ ҷалб менамояд.

Дар омода намудани омӯзгорони соҳибтаҳассуси забонҳои хориҷӣ муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ, бахусус, факултету шуъбаҳои, ки бо тайёр кардани кадрҳои педагогии соҳа машғул ҳастанд, нақши муассирро мебозанд. Дар муассисаҳои мазкур омӯзгори ояндаи забони хориҷӣ на танҳо ҳамчун интиқолдиҳандаи донишҳои забонӣ ба шогирдон, балки ҳамчун роҳнамо ва миёнарав байни забон ва таълимгирандагон омода мешавад.

Дар байни салоҳиятҳои касбии омӯзгори забони хориҷӣ салоҳияти хониш мақоми хоса дорад, зеро он ба дарку тафсири матнҳои хориҷӣ мусоидат намуда, инчунин рушди қобилияти таҳлилӣ, тафаккури интиқодӣ ва дарки байнифарҳангии мазмуни матнро дар шогирдон таъмин менамояд. Барои иҷро намудани ин вазифа, омӯзгор бояд дорои дониши амиқи луғавӣ, грамматикӣ ва услубиёти забон бошад ва ҳамзамон, малакаҳои таҳлиливу шарҳдиҳиро ба даст оварда, қобилияти мутобиқсозии матнҳоро барои синну сол ва сатҳи забондонии хонандагон дошта бошад. Аз ин рӯ, таҳқиқи масъалаи тайёрии касбии омӯзгори ояндаи забони хориҷӣ барои кор бо матнҳои англисӣ мубрам ва саривақтӣ буда, ҳалли он барои баланд бардоштани сатҳи салоҳиятнокии касбии омӯзгор, беҳтарсозии сифати таълими забони омӯхташаванда ва рушди малакаҳои маърифатии хонандагон аҳаммияти

амалӣ ва назариявӣ дорад.

Аммо, таҷриба нишон медиҳад, ки сарфи назар аз аҳамияти назариявӣ ва амалии масъала, сатҳи тайёрии касбии омӯзгорони ояндаи забони хориҷӣ барои кор бо матнҳои англисӣ то ҳол ба талаботи муносири таҳсилот пурра ҷавобгӯ нест. Таҳлили ҷараёни таълими забони англисӣ ҳамчун ихтисос дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ нишон медиҳад, ки муттаассифона, дар барномаҳои таълимии амалкунанда таваҷҷуҳи воқеӣ бештар ба омӯзиши ҷузҳои луғавӣ ва грамматикӣ матн, хондан ва тарҷумаи он равона мегардад, лекин раванди методӣ барои кор бо матнҳои англисӣ тавассути таҳлили далелҳои асосӣ ва иртиботи онҳо бо ғояи матн, хулосабарорӣ аз мазмуни он, арзёбии ғояи асосии матн, ташреҳ ва тафсири он ба таври мукамал ба роҳ монда намешавад. Мушоҳидаҳои фаъолияти хатмкунандагон, ки дар мактаби миёна дар таҷрибаомӯзии педагогӣ иштирок намуданд, нишон дод, ки ҳангоми истифодабарии матнҳои аслий, махсусан матнҳои илмӣ, бадеӣ ва иҷтимоӣ, онҳо аз норасоии малакаҳои забонӣ ва методии кор бо матн душворӣ мекашанд. Аз ин рӯ, зарур аст, ки дар раванди таълими муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ омӯхтани забони хориҷӣ чун ихтисос набояд танҳо ҳадафи рушди фаъолияти забониву нутқии муҳассилинро, балки ташаккул ва инкишофи малакаҳои онҳоро барои интиҳоби матн, тавсифу баррасӣ, таҳлил ва мутобиқсозии он ба сатҳи забондонии шогирдон, инчунин, эҷоди фикрҳои шахсӣ дар асоси матн дошта бошад.

Ҳамин тариқ, **ихтилофоти** мавҷуда байни ҳадафи таълими забонҳои хориҷӣ дар донишгоҳи таҳассусӣ ва сатҳи воқеии тайёрии касбии омӯзгори ояндаи забони хориҷӣ, инчунин байни талаботи давлату ҷомеа ба фаъолияти педагогии омӯзгори забони хориҷӣ ва норасогиро дар истифодаи амалии забон дар заминаи дидактикӣ, аз он ҷумла, ҳангоми кор бо матн, таҳия ва татбиқи усулҳои муносири таълим, зарурати бознигарии мазмун, усул ва ҳадафи тайёрии касбии омӯзгоронро ба миён

мегузорад, то ки раванди таълим дар донишгоҳ ба талаботи воқеии муҳити мактаб мувофиқ карда шавад ва омодаسازیи методии омӯзгор дар маркази барномаҳои таълимӣ қарор гирад.

Аз гуфтаҳои болоӣ метавон хулоса кард, ки **аҳаммияти таҳқиқоти мазкур** дар зарурати омодаسازیи омӯзгорони баландихтисоси забонҳои хориҷӣ барои кишвар ва бозسازیи низоми таҳсилоти олии муосир ифода меёбад, ки ҳадафи он бояд ба дониши забонӣ, рушди малакаҳои нутқӣ ва ҳамзамон соҳиби малакаҳои касбӣ-методӣ ва қобилияти кор бо матнҳои англисзабонро дар бар гирад.

Дарачаи таҳқиқи илмӣ мавзӯи таҳқиқот. Мавзӯи тайёрии касбии омӯзгори ояндаи забони хориҷӣ дар ҳамаи давраҳои рушди педагогика, психология ва методикаи таълими забони хориҷӣ таваҷҷуҳи муҳаққиқонро ба худ ҷалб менамояд.

Дар таҳқиқоти илмӣ классикӣ равандҳои тафаккур, нутқ ва фаъолияти омӯзишӣ ҳамчун асоси рушди малакаҳои забонӣ тавзеҳ ёфтаанд, масалан, дар назарияи робитаи «тафаккур-забон» ва рушди нутқ (Л.С. Виготский [44; 45]), фаъолияти равонӣ ва сохти амал (С.Л. Рубинштейн [152; 153]), психологияи нутқу муошират (А.А. Леонтев [115]), механизмҳои нутқ (Н.И. Жинкин [68; 69]) ва асосҳои физиологии равандҳои оӣ (И.П. Павлов [133]).

Дидактикаи олии касбӣ, методологияи тадқиқ ва принципҳои тарҳрезии раванди таълим дар қорҳои С.И. Архангелский [15], В.В. Краевский [104], М.Н. Скаткин [163], В.А. Сластенин [164] заминаи умумидидактикиро барои қоркарди амсилаи тайёрии касбии омӯзгор фароҳам овардаанд.

Дар таҳқиқоти олимони соҳаи педагогика ва методикаи таълими забони хориҷӣ, ба монанди А.В.Монигетти [127, с.12-16], Б.Ф.Корндорф [100, с.10-14], Г.В. Рогова [122, 178 с.], [150, с.9-13], Б.Д.Лемперт [112, с.5-19], К.И. Саломатов [157, 175 с.], С.Ф. Шатилов [146, 27 с.], Б.А.Лapidус

[111, 144 с.], Н.В. Язикова [201, с.49-54], Е.И.Пассов [135, 543 с.], Н.Д. Галскова [46, 333 с.], А.Л.Бердичевский [25, 368 с.], М.Н.Евстигнеев [62, 153 с.], Г.В.Елизарова [64, 291 с.], О.М. Корчажкина [101, 398 с.], Н.В.Баришников [22, с.17-30], К.Э.Безукладников [23, 39 с.], С.Н.Макеева [118, с.201-205], Е.Г.Тарева [176, с.95-97] як қатор масъалаҳо марбут ба ташкили раванди таҳсилоти касбӣ, оmodасозии методии омӯзгорон, ташаккули малакаҳои касбии онҳо ва таҳлили мундариҷаи таълими забони хориҷӣ бо дарназардошти хусусиятҳои фаъолияти педагогӣ баррасӣ гардидаанд.

Дар илми ватанӣ чунин масъалаҳо аз тарафи С.Н.Алиев [12, 27 с.], М.А. Абдуллоева [7, 463 с.], А.Б. Бойматов [31, с.77-83], Б.Б. Қарабоев [86, 183 с.], А.С.Умаров [180, 46 с.], М.А. Чӯраева [58, 164 с.], М.Н.Ахмедова [19, 186 с.], З.Қ. Қамаридинзода [83,64 с.], М.З.Зафарзода [72, 182 с.], Н.И.Чӯраева [59, 206 с.], Ф.А. Убайдуллоева [179, 59 с.], М.Н.Мирҳакимӣ [125, 64 с.] ва дигарон мавриди таҳқиқ қарор гирифта шуданд, ки дар ин корҳо таваҷҷуҳ ба масъалаи нақши омӯзгори забони хориҷӣ дар мутобиқсозии муҳтавои таълиму тарбия ба шароити миллии таҳсилот, рушди малакаҳои касбӣ, хусусан, салоҳияти муоширатӣ, методӣ ва байнифарҳангии таълимдиҳандагон, зоҳир гардидааст.

Аз ҷониби як қатор пажуҳишгарон таҳқиқи масоил вобаста ба хониш ҳамчун рукни фаъолияти нутқ, дарёфти роҳҳои таълими он дар зинаҳои гуногуни таҳсилот, ташкили кор бо мақсади инкишофи малакаҳои хониш, омӯзиши психологияи ба даст овардани малакаҳои мазкур ва дигар ҷузъиётҳо вобаста ба рушди малакаҳои хониш дар муҳассилин амалӣ гардидаанд, ки дар байнашон метавонем номҳои О.Стиро [173, с.17-20], Т.Г.Егоров [63, 264 с.], З.И.Кличникова [92, с.30-38], И.М.Берман [27, с.9-90], В.А.Бухбиндер [34, с.203-274.], О.Д.Кузменко, Г.В.Рогова [105, с.238-252], Н.Д.Галскова, Н.И.Гез [47, с.224-246], Р.П.Милруд [123, с.160-180], А.Ю.Кулешова [109, с.171-174] ва

дигаронро зикр намоем.

Инчунин як қатор муаммоҳо оид ба методикаи истифодабарии матн дар раванди таълими забони хориҷӣ, принципҳои интихоби он, роҳҳои рафъи мушкилот дар вақти кор бо матнҳои англисзабон ва дигар ҷанбаҳои истифода намудани матни англисзабон дар осори М.Л.Вайсбурд, С.А.Блохина [35, с.33-38], Е.И.Василевих [37, с.12-21], А.А.Вейзе [39, 127с.], Е.А.Гаршина [48, с.63-68], Л.М.Ермолаева [66, 239 с.], А.Ю.Кулешова [108, 26 с.], Н.А.Разумеева [147, 130 с.] ва диг. таҳқиқгардидаанд, ки онҳо барои пажӯҳиши масъалаи тайёрии касбии омӯзгори ояндаи забони хориҷӣ барои кор бо матнҳои англисӣ ҳамчун маҳзани муҳимми илмӣ хизмат менамоянд.

Ғайр аз ин, принципҳои интихоби матн, сохтани супоришҳо бо он, пайваستшавии матн бо ҳадафҳои муоширатӣ (В.А.Бухбиндер, В.Штраус [34]; Е.И.Василевих [37]; А.А.Вейзе [39]; Н.А.Разумеева [147]); стратегияҳои хониш, усулҳои коркарди маъно ва шакли матн (И.М.Берман [26], Н.Д.Галскова, Н.И.Гез [47], арзёбии асли ва меъёрҳои сатҳҳои салоҳияти хониш (P.Dutcher [205], B.North, G. Schneider [213]), афзоиши ангеа бо шарҳҳои гиперматнӣ (И.А.Колсов [98], H.F.Shang [217]) дар осори сершумори муҳаққиқон таҳқиқ карда шудаанд.

Ҳамин тавр, дар осори номбаршуда заминаҳои назариявӣ амалӣ барои тайёрии омӯзгори оянда барои кор бо матнҳои англисӣ то андозае ташаккул ёфта бошад ҳам, аммо, таҳқиқи мақсадноки ин масъала ҳамчун унсури мустақили омодагии касбӣ (бо ҳамоҳангсозии ҳамаи салоҳиятҳо дар як амсилаи амалии тайёрӣ барои шароити миллии таҳсилоти олӣ) то ҳол комилан ба анҷом нарасидааст. Аз ин рӯ, бо дарназардошти талаботи барномаҳои миллӣ, эҳтиёҷоти бозори меҳнат ва афзалиятҳои омӯзиши матнмехвари забони англисӣ, мавзӯи пешниҳодшуда мубрам ва саривақтӣ боқӣ мемонад.

Робитаи таҳқиқот бо барномаҳо (лоиҳаҳо) ва мавзуҳои илмӣ.

Таҳқиқоти мазкур бевосита ба Стратегияи миллии рушди маориф дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030, Барномаи давлатии тақмили таълим ва омӯзиши забонҳои русӣ ва англисӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 (Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон №438 аз 30 августи соли 2019), инчунин бо нақшаи дурнамои илмии кафедраи педагогикаи иҷтимоӣ ва касбӣ ва кафедраи методикаи таълими забонҳои хориҷии МДТ «Донишгоҳи давлатии Хуҷанд ба номи академик Бобоҷон Ғафуров» робита дорад.

ТАВСИФИ УМУМИИ ДИССЕРТАТСИЯ

Мақсади таҳқиқот: Муайян ва асоснок кардани заминаҳои назариявӣю методии тайёрии касбии омӯзгори ояндаи забони хориҷӣ барои кор бо матнҳои англисзабон ва таҳияи методикаи самарабахши ташаккули маҳорати кор бо матни англисӣ дар шароити муассисаҳои таҳсилоти олий.

Барои расидан ба ҳадафи таҳқиқот иҷрои **вазифаҳои** зерин зарур буд:

- таҳлили назариявӣ ва методологии раванди касбигардони таълими забони хориҷӣ ва муайян кардани хусусиятҳои он дар шароити муассисаҳои таҳсилоти олий;
- баррасии шароити педагогӣ ва имкониятҳои макотиби олий ҷиҳати таъмини омодагии касбии омӯзгорони ояндаи забони хориҷӣ;
- муайян кардани нақши малакаи хониш дар фаъолияти касбии омӯзгор, таҳлили ҷанбаҳои психологӣ ва забонии омӯзиши матнҳои англисӣ, инчунин интиҳоб ва асоснок намудани роҳу усулҳо ва технологияҳои муосири таълими матнҳои англисзабон дар ҷараёни омодагии касбӣ;
- таҳия, татбиқ ва арзёбии самаранокии амсилаи педагогии ташаккули маҳорати кор бо матнҳои англисӣ;

- коркард ва санчиши самаранокии методикаи махсусан барои кор бо матнҳои англисӣ таҳияшуда;
- таҳияи тавсияҳои амалӣ барои беҳтарсозии ин раванд дар асоси натиҷаҳои таҷрибавӣ.

Объекти таҳқиқот: Ҷараёни омодагии касбии омӯзгорони ояндаи забони хориҷӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олӣ.

Предмети таҳқиқот: Раванди татбиқи методикаи ташаккули малакаҳои кор бо матнҳои англисзабон дар ҷараёни омодагии касбии омӯзгорони ояндаи забони хориҷӣ.

Фарзияи таҳқиқот: омодагии касбии омӯзгорони ояндаи забонҳои хориҷӣ барои кор бо матнҳои англисзабон дар он ҳолат самарабахш мегардад, агар:

- заминаҳои назариявӣ ва психолингвистии интиҳоб ва омӯзиши матни англисзабон ба таври илмӣ асоснок ва ба ҷараёни таълим ворид карда шаванд;
- дар заминаи асосҳои назариявӣ, усул ва технологияҳои фаъоли кор бо матн амсилаи педагогии ташаккули маҳорати кор бо матнҳои англисӣ таҳия карда шавад;
- методикаи махсусан коркардшуда дар ҷараёни таълими забони англисӣ ҳамчун ихтисос истифода бурда шавад;
- шароити педагогии муассисаҳои таҳсилоти олӣ барои ташаккули малакаҳои касбии омӯзгорони ояндаи забони хориҷӣ барои кор бо матни англисӣ таъмин карда шавад.

Марҳилаҳои таҳқиқот: Таҳқиқот аз соли 2023 то соли 2026 дар се марҳилаи ба ҳам алоқаманд гузаронида шуд:

- Марҳилаи назариявӣ-ҷустуҷӯӣ (соли таҳсили 2023-2024): омӯзиши адабиёти илмӣ оид ба масъалаи таҳқиқ, таҳлили таҷрибаи мавҷуда, муайянсозии мушкилоти асосӣ ва таҳияи заминаи методологӣ барои марҳилаҳои минбаъда.

- Марҳилаи таҷрибавӣ (соли таҳсили 2024-2025): коркард ва татбиқи методикаи мувофиқ ба раванди таълими фанни “Амалияи нутқи шифоҳӣ ва хаттии забони англисӣ”, ташкил ва гузаронидани таҷрибаи таҳқиқотӣ бо донишҷӯён, ҷамъоварии маълумот ва таҳлили натиҷаҳои он.
- Марҳилаи ҷамъбастӣ-умумисозӣ (соли таҳсили 2025-2026): таҳлили ниҳоии натиҷаҳои таҷриба, муқоисаи нишондиҳандаҳо, санҷиши самаранокии методикаи пешниҳодшуда ва таҳияи тавсияҳо барои истифодаи он дар амалияи таълим.

Асоси методологии таҳқиқоти мазкурро назария ва равишҳои фундаменталии илмҳои педагогика, методикаи таълими забони хориҷӣ, психологияи таълим, забоншиносӣ ва психолінгвистика ташкил медиҳанд. Дар ҷараёни таҳқиқ равиши низомнокӣ, ки омӯзиши ҳамаҷонибаи равандҳои касбигардонии таълимро таъмин мекунад, ҳамчун равиши асосӣ интихоб шудааст. Ҳамзамон, равиши фаъолиятнокӣ, равиши шахсиятгароёна ва равиши салоҳиятнокӣ низ барои фаҳмиши амиқи равандҳои ташаккули маҳорати касбии омӯзгори забони хориҷӣ мавриди истифода қарор гирифтаанд.

Заминаи меъёрӣ-ҳуқуқии таҳқиқотро ҳуҷҷатҳои дастурии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи маориф, аз ҷумла, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф», Консепсияи миллии таҳсилот дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, Барномаи давлатии такмили таълим ва омӯзиши забонҳои русӣ ва англисӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030, ҳуҷҷатҳои меъёрии соҳаи маориф аз ҷониби Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон тасдиқгардида, нақшаҳои таълимӣ, силлабусҳо ва дигар санадҳо марбут ба таълим ташкил медиҳанд.

Барои санҷиши самаранокии методикаи пешниҳодшуда **усулҳои зерини таҳқиқот**, аз ҷумла, пурсишнома, мусоҳиба, мониторинг, таҳлил ва муқоисаи натиҷаҳо истифода шудаанд. Инчунин, ҷиҳати устуворсозии

хулосаҳо усули мушоҳидаи фаъл ва коркарди оморӣ истифода бурда шуд.

Заминаи эмпирикии таҳқиқотро маълумоти дар раванди омӯзиши фанни “Амалияи нутқи шифоҳӣ ва хаттии забони англисӣ” ҷамъоваришуда, арзёбии сатҳи малакаи хониши донишҷӯёни ихтисоси “Забони англисӣ” барои кор бо матнҳои англисзабон, инчунин натиҷаҳои пурсишномаҳо, мушоҳидаҳои педагогӣ ва озмоишҳои таҷрибавӣ ташкил медиҳанд.

Пойгоҳи таҷрибавию озмоишии таҳқиқот: Факултети забонҳои хориҷии Муассисаи давлатии таълимии «Донишгоҳи давлатии Хуҷанд ба номи академик Бобочон Ғафуров», инчунин, Донишкадаи омӯзгории Тоҷикистон дар шаҳри Панҷакент. Дар маҷмӯъ, дар таҳқиқот 273 донишҷӯ ва 12 омӯзгори забони англисии муассисаҳои таҳсилоти олии иштирок намуданд.

Навгони илмӣ таҳқиқот дар он зоҳир мегардад, ки дар он:

- асосҳои назариявӣ ва заминаҳои методологии омӯзиши хониш ҳангоми омодагии касбии омӯзгорони ояндаи забони хориҷӣ таҳқиқ гардида, сатҳи воқеии тайёрии касбии омӯзгорони ояндаи забони хориҷӣ барои кор бо матнҳои англисзабон муайян карда шуд ва аз рӯи натиҷаҳои бадастомада амсилаи назариявӣ ва амалии мувофиқ таҳия гардидааст;
- мавод ва технологияҳои таълимие, ки ба баланд бардоштани самаранокии омӯзиши хониш ба омӯзгорони ояндаи забони хориҷӣ мусоидат мекунанд, аз ҷиҳати илмӣ баррасӣ ва таҳлил шудаанд;
- дар асоси амсилаи назариявии таҳиягардида методикаи ташаккули маҳорати касбии омӯзгорони ояндаи забони хориҷӣ барои кор бо матнҳои англисзабон коркард ва ба амалия татбиқ шудааст;
- сатҳи таъсири методикаи пешниҳодшуда ба рушди маҳорати касбии донишҷӯён арзёбӣ гардида, аз рӯи натиҷаҳои бадастомада барои

омӯзгорони забони англисӣ тавсияҳои амалӣ ҷиҳати кор бо матнҳои англисзабон таҳия шудаанд.

Нуктаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда:

1. Принципи асосии омодаسازیи ояндаи забони хориҷӣ дар муассисаи таҳсилоти олӣ ин касбигардонии раванди таълим ва мутобиқسازیи он ба талаботи воқеии касбию педагогӣ мебошад. Дар ин раванд, равишҳои назариявӣ ба монанди муносибати низомнокӣ, функционалию мундариҷавӣ, шахсият-фаъолиятнокӣ ва салоҳиятнокӣ нақши калидӣ мебозанд.
2. Омӯзгорони ояндаи забони хориҷӣ бояд дар ҷараёни таҳсил дар донишгоҳ аз ҷиҳатҳои забонӣ, муоширатӣ, методӣ, равишносиву педагогӣ, фарҳангӣ ва иттилоотию коммуникатсионӣ ҳамаҷониба омода карда шаванд. Аз ин рӯ, мақсад, мундариҷа ва усулҳои таълим бояд ба талаботи фаъолияти касбии минбаъдаи онҳо пурра ҷавобгӯ бошанд.
3. Хониш яке аз унсурҳои калидии омодаسازیи касбии омӯзгори забони хориҷӣ ба ҳисоб меравад, зеро маҳз тавассути рушди малакаҳои хониш омӯзгор метавонад матнҳоро дуруст дарк намояд, таҳлил кунад, ғояҳои асосии онро ҷудо намояд, маънои матнро тафсир кунад ва таълимгирандагонро ба дарки амиқи муҳтавои матн ҳидоят созад. Аз ин рӯ, барои фаҳмиши матн, омӯзгорони оянда бояд ба иҷрои маҷмӯи амалҳои таҳлилӣ ва синтезӣ аз ҷумла, муайян кардани қисматҳои муҳталифи матн ва робитаҳои байни онҳо, дарки мавзӯи матн, таҳлили далелҳои асосӣ ва робитаи онҳо бо ғояи марказӣ, ҳулосабарорӣ аз муҳтаво, баҳогузорӣ ба маъно ва фикри асосӣ, инчунин ташреҳ ва шарҳи матн дар марҳилаи омодагӣ дар мактаби олӣ омода гарданд.
4. Методикаи инноватсионии кор бо матнҳои англисзабон, ки бо таъкия ба технологияҳои муосири таълимӣ таҳия шудааст, дар ҷараёни омодаسازیи омӯзгорони ояндаи забони хориҷӣ мавриди санҷиш қарор гирифт, самаранокии худро дар рушди малакаҳои касбии онҳо исбот намуд.

Аҳаммияти назариявӣ таҳқиқот: масъалаи таҳқиқот аз дидгоҳи назарияи таълим ва омодагии касбии омӯзгорони ояндаи забони хориҷӣ баррасӣ гардида, асосҳои методологии омӯзиши матнҳои англисӣ дар раванди таълим таҳлил карда шудаанд. Назарияи педагогикаи касбӣ тавассути таҳлили раванду механизмҳои муассири ташаккули омодагии омӯзгори соҳа барои кор бо матнҳои англисзабон тадқиқ шуда, амсилаи педагогии мувофиқ коркард шудааст.

Аҳаммияти амалии таҳқиқот дар он аст, ки натиҷаҳои бадастомада метавонанд ҳамчун заминаи амалии такмили раванди тайёрии касбии омӯзгорони ояндаи забони хориҷӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии педагогӣ истифода шаванд. Пешниҳодоти таҳқиқот барои тарҳрезӣ ва татбиқи курсҳо, семинарҳо, барномаҳои таълимӣ ва методикаҳои кор бо матнҳои хориҷизабон мувофиқ ҳастанд. Мавод ва тавсияҳои таҳиягардида метавонанд дар фаъолияти таълимӣ-методӣ ва инчунин дар тайёр кардани дастурамалҳои таълимӣ ва воситаҳои омӯзишӣ аз ҷониби омӯзгорони забони хориҷӣ истифода шаванд.

Дарачаи эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқот дар таҳлили назариявӣ, омӯзиши таҷрибаи пешқадам ва истифодаи усулҳои муосири тадқиқоти илмӣ ифода меёбад. Натиҷаҳои бадастомада бо воситаи тадқиқоти таҷрибавӣ дар муҳити воқеии таълимӣ санҷида шуда, бо таҳлили маълумотҳои мӯътамад ва баҳодиҳӣ асоснок шудаанд. Ҳамчунин, мувофиқати натиҷаҳо ба ҳадаф ва вазифаҳои таҳқиқот, инчунин истифодаи манбаъҳои мувофиқ эътимоднокии онҳоро таъмин менамояд.

Мутобиқати диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ. Рисола ба шиносномаи ихтисоси 6D011900 – Забони хориҷӣ: ду забони хориҷӣ (6D011902 – Назария ва технологияи таълими забонҳои хориҷӣ (таҳсилоти касбӣ) (забони англисӣ)) мутобиқат мекунад.

Саҳми шахсии довталаби дарёфти дараҷаи илмӣ дар таҳқиқот дар иштирок ва иҷрои вазифаҳо дар ҳама марҳилаҳои кор, аз ҷумла, таҳия ва банақшагирии он, интиҳоб ва асосноксозии мавзӯ, тартиб додани сохтори диссертатсия, муайян кардани ҳадаф, вазифаҳо, объект ва мавзӯи таҳқиқот, ҷустуҷӯ ва таҳлили адабиёти илмии марбут ба мавзӯ, муайян ва таҳлили хусусият ва шароити таҷрибаомӯзии педагогӣ, гузаронидани таълими таҷрибавӣ, таҳлил ва коркарди натиҷаҳои он, таҳия ва нашри мақолаҳои илмӣ, иштирок дар чорабиниҳои илмӣ, ҷамъбасти натиҷаҳо ва навиштани диссертатсия инъикос меёбад.

Тасвир ва амалисозии натиҷаҳои диссертатсия: Аз рӯи натиҷаҳои озмоиш маълум гардид, ки донишҷӯёне, ки дар асоси методикаи пешниҳодшуда таълим гирифтанд, дар фаҳмиши матни англисзабон, таҳлили луғавӣ-услубӣ ва тавсифи муҳтавои он дар муқоиса бо донишҷӯёни гуруҳи назоратӣ нишондодҳои беҳтарро ба намоиш гузоштанд. Дар донишҷӯёни гуруҳи озмоишӣ малакаҳои касбӣ-методии онҳо, аз ҷумла, интиҳоби матн, таҳияи саволу супоришҳо, таҳлили хусусиятҳои жанрӣ ва услубии матн, ба таври назаррас тақвият ёфтанд. Дар асоси таҳлили натиҷаҳо, методикаи пешниҳодшуда дар муҳити муассисаҳои таҳсилоти олӣ ҳамчун самаранок ва татбиқшаванда эътироф гардид. Он метавонад барои такмили раванди таълими фанни забони хориҷӣ ва тайёрии касбии омӯзгорони соҳа ҳамчун асоси амалии корбурд истифода гардад.

Интишорот аз рӯи мавзӯи диссертатсия. Натиҷаҳои таҳқиқот дар саҳифаҳои нашрияҳои тақризшаванда ва дигар маҷаллаву маҷмӯаҳои мақолаҳои илмӣ-методӣ инъикос ёфтанд. Мазмуни асосии таҳқиқот дар 10 интишороти илмӣ инъикос гардид, ки 4-тои онҳо дар нашрияҳои тақризии аз ҷониби Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон тавсияшуда ба таъб расиданд.

Соҳтор ва ҳачми диссертатсия. Диссертатсия аз муқаддима, се боб, хулоса, рӯйхати адабиёт оид ба мавзуи таҳқиқот ва 4 замима иборат аст. Мундариҷаи таҳқиқот дар 197 саҳифа баён шуда, дар матни асосии он 3 расм, 3 диаграмма ва 5 ҷадвал ҷойгиранд.

БОБИ I. АСОСҲОИ НАЗАРИЯВИИ ОМОДАГИИ КАСБИИ ОМЎЗГОРИ ОЯНДАИ ЗАБОНИ ХОРИЧӢ

1.1. Хусусиятҳои касбигардонии раванди таълими забони хориҷӣ дар мактаби оӣ

Дар илми методика масъалаи омодагии касбии омӯзгори ояндаи забони хориҷӣ ҳамеша мавқеи афзалиятнокро ишғол менамояд. Дар ин самт корҳои зиёди илмӣ-тадқиқотӣ анҷом дода шудаанд, ки ба амсиласозии фаъолияти касбии омӯзгори забони хориҷӣ равона гардидаанд. Аз ҷумла, дар асри гузашта, тасвири муфасссали фаъолияти омӯзгор (профессиограмма) [146, 27 с.], ҷанбаҳои тахассусӣ [142, 87 с.] ва хусусиятҳои омодагии методи ӯ [201, с. 49-54] таҳия гардидаанд, ки ба дақиқсозии сохтори дониш, малака, маҳорати касбӣ ва сифату қобилиятҳои шахсии омӯзгор мусоидат намуданд.

Дар адабиёти илмии даври шуравӣ шумораи зиёди мақолаву дастурҳо ба тадқиқи масъалаи бакабгардонии таълими забони хориҷӣ дар муассисаҳои олии омӯзгорӣ бахшида шудаанд. Дар байни муаллифони онҳо метавонем А. Монигетти [127, с.12-16], Б.Ф.Корндорф [100, с.10-14], Г.В. Рогова [122, 178 с.], [150, с. 9-13], Б.Д.Лемперт [112, с.5-19], К.И. Саломатов [157, 175 с.], С.Ф. Шатилов [146, 27 с.], Б.А.Лapidус [111, 144 с.], Н.В. Язикова [201, с.49-54] ва дигаронро қайд намоем.

Дар солҳои минбаъда низ, таваҷҷуҳи илмӣ ба масоили тайёрии касбии омӯзгорони забони хориҷӣ имконият дод, ки доираи салоҳиятҳои касбии онҳо боз ҳам васеътару дақиқтар гардад (Е.И.Пассов [135, 543 с.], Н.Д. Галскова [46, 333 с.], А.Л.Бердичевский [25, 368 с.], М.Н.Евстигнеев [62, 153 с.], Г.В. Елизарова [64, 291 с.], О.М. Корчажкина [101, 398 с.], Н.В.Баришников [22, с.17-30], К.Э.Безукладников [23, 39 с.], С.Н.Макеева [118, с.201-205], Е.Г.Тарева [176, с.95-97], О.Ю.Афанасева, М.Г.Федотова [16, с.27-34], С.Ю. Умеренков [181, с.217-224], О.Л.Фелде [184, с.165-167], И.П.Бугакова [33] ва диг.).

Дар шароити имрӯза таваҷҷуҳи як қатор олимони ватанӣ – педагогҳо, методистон ва мутахассисони соҳа воқеан ба омӯзиши масоил марбут ба омодагии касбии омӯзгорони забони хориҷӣ афзоиш ёфтааст. Ин масъала дар маркази таҳқиқоти муфасссали илмӣ қарор дошта, ҷанбаҳои гуногуни он – аз мазмуну сохтори таълим то методикаи амалии тайёр намудани омӯзгори забони хориҷӣ мавриди баррасӣ қарор доранд. Дар ин самт корҳои арзишманди илмӣ аз ҷониби як зумра муҳаққиқони тоҷик, аз ҷумла, С.Н.Алиев [12, 27 с.], С.А.Авғонов [10, 359 с.], М.А.Абдуллоева [7, 463 с.], А.Б. Бойматов [31, с.77-83], Б.Б. Қарабоев [86,183с.], А.С.Умаров [180, 46 с.], М.А.Чӯраева [58, 164 с.], М.Н.Ахмедова [19, 186 с.], З.Қ.Қамаридинзода [83, с.64], М.З.Зафарзода [72, 182 с.], Н.И.Чӯраева [59, 206 с.], Ф.А. Убайдуллоева [179, 59 с.], М.Н.Мирҳакими [125, 64 с.] ва дигарон интишор гардиданд. Таҳқиқоти ин муҳаққиқон ба таҳлил ва такмили раванди омодагии касбии омӯзгорони забони хориҷӣ бахшида шуда, дар онҳо масъалаҳои ташаккули салоҳиятҳои касбӣ, омодагии методӣ, мазмуни корҳои мустақилона, хусусиятҳои таҷрибаомӯзӣ ҳангоми таҳсил дар мактаби олий ва дигар паҳлӯҳои муҳимми ин раванд фаро гирифта шудаанд. Маҳз тавассути ин тадқиқотҳо заминаи илмии рушди минбаъдаи низоми тайёрии омӯзгорони забони хориҷӣ дар кишвар таҳким ёфта, ба равишҳои таълим ва тарбия дурнамои нав ироа мегардад.

Имрӯз масъалаи омода намудани кадрҳои педагогӣ, бахусус омӯзгорон, дар равандҳои ислоҳот ва навсозии тайёр намудани кадрҳои соҳа нақши ногусастанӣ дорад. Ин тағйиротҳо нишон медиҳанд, ки низоми қаблӣ, ки танҳо ба азхудкунии дониш равона гардида буд, дигар наметавонад талаботи замонаро пурра қонеъ гардонад. Аз ин рӯ, барои такмили ихтисоси омӯзгорон ва татбиқи стандартҳои нав, бояд низоми махсуси таълим роҳандозӣ шавад, ки он ба принципҳои таҳаввулоти иҷтимоӣ ва иқтисодӣ, татбиқи усулҳои нави таълимӣ ва технологияҳои

педагогиву иттилоотӣ-коммуникатсионӣ, баланд бардоштани сифати таълим ва савияи касбии омӯзгорон, мониторинг ва таҳлили натиҷаҳои таълим асос ёбад. Ин тадбирҳо, бешубҳа, барои баланд бардоштани сифати таълими забони хориҷӣ чун ихтисос ва мутобиқсозии низоми таҳсилоти он ба талаботи замони муосир мусоидат мекунанд.

Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки масъалаҳои муосири низоми маориф ҷиҳати омода намудани омӯзгорони забонҳои хориҷӣ дар мамлакат аз мустаҳкамсозии сохтори тайёрии омӯзгорон дар асоси талаботи нав, таҳлили вазъи омӯзгорон дар ҳар як ноҳия ва шаҳр (аз ҷумла, сатҳи тахассуси онҳо, муайян кардани норасоиҳо ва татбиқи тадбирҳои ислохот), ташкили раванди таълиму тарбия дар мактабҳои олии, ки омӯзгоронро омода мекунанд, вобастагии калон доранд.

Аз рӯи таҳқиқи ин масъала, амсилаи намунавии мутахассис – омӯзгори забони хориҷӣ ҳамчун идеали назариявӣ фаҳмида мешавад, ки бояд дар раванди таҳсил дар мактаби олии ҳамачиҳата омода гардад, то ки хатмкунандагон ба талаботи муосир ва ба ихтисоси худ ҷавобгӯ бошанд. Аз ин рӯ, амсилаи мутахассис аз рӯи ду сатҳ, яъне ҳамчун талабот ба дониш, малака, маҳорат ва сифатҳои шахсии мутахассис ва ҳамчун омодагӣ ба фаъолияти касбӣ тавсиф мегардад.

Ҷанбаи омодагии омӯзгорро нақшаҳои таълимӣ, барномаҳо, чорабиниҳои гуногун, шаклҳои робита бо истеҳсолот ва ғ. дар бар мегиранд. Ба ҷанбаи фаъолият омӯзиш ва тавсифи соҳаи фаъолияти ояндаи касбии хатмкунандагон, шароити кории онҳо, дониш, малака ва маҳоратҳои зарурӣ, инчунин сифатҳои шахсӣ дохил мешаванд.

Дар хусуси ихтисоси омӯзгори забони хориҷӣ чунин “амсила” тарҳрезии хусусиятҳои асосии шахсияти омӯзгори муосир, ҳаҷм, таркиб ва сохтори тайёрии ҷамъиятӣ-сиёсӣ, равонӣ-педагогӣ, махсус (забонӣ) ва методии ўро дар назар дорад [164, с.94].

Бо дарназардошти он, ки омӯзгори забони хориҷӣ омодагии

касбии худро аз соҳаҳои гуногуни илм мегирад (аз ҷумла, фанҳои ҷамъиятӣ-сиёсӣ, педагогӣ-равонӣ, махсус (забоншиносӣ) ва методикаи таълим), таҳияи чунин амсила мушкул ва мураккаб мебошад. Ҳалли он бояд бо кӯшиши як қатор илмҳо амалӣ гардад, ки ҳар кадоме унсуре худро дар «амсила» муайян мекунад. Аз ин рӯ, дар таҳияи «амсилаи» омӯзгори забони хориҷӣ илмҳои ҷамъиятшиносӣ, равоншиносӣ ва педагогика, забоншиносӣ ва методикаи таълими фан иштирок мекунанд.

Дар адабиёти илмӣ-методӣ маҷмӯи унсурҳои равонии «амсилаи» омӯзгор ва махсусан унсурҳои равонии омӯзгори забони хориҷӣ муайян карда шудаанд. Ба маҷмӯи онҳо самтгирии шахсии омӯзгор (самтгирии иҷтимоӣ-ғоявӣ ва самтгирии касбӣ-педагогӣ), қобилиятҳои ӯ (умумӣ ва касбӣ (умумпедагогӣ, хусусӣ-педагогӣ)) дохил мешаванд [80, с.211].

Дар ин концепсия, фаъолият ҳамчун “шакли ҳамкории байни инсон ва муҳит, ки дар он инсон ҳадафи аз ҷониби худ муайянкардари амалӣ мекунад”, баррасӣ мешавад [141, с.150] ва фаъолияти педагогӣ ҳамчун шакли ҳамкории байни педагог ва таълимгиранда, ки дар он омӯзгор ҳадафҳои аз тарафи худ дар самти таълим, тарбия ва таҳсилот гузошташударо амалӣ месозад, муайян мегардад [80, с.198]. Фаъолияти педагогӣ, дар қатори фаъолияти омӯзиш ҳамчун қисми мустақили ҷудогона дохил мешавад. Субъекти фаъолияти таълимӣ – омӯзгор мебошад. Объекти фаъолияти педагогӣ хусусияти махсус дорад – ин шахсияти рушдбанда ва ташаккулбандаи таълимгиранда мебошад.

Меъёрҳои муосири нисбати ба касбияти омӯзгор коркардшуда тақозо менамоянд, ки омӯзгори забони хориҷӣ маҷмӯи мукаммали салоҳиятҳои касбӣ, хусусан, дониши амиқ оид ба фанни “Забони хориҷӣ” мувофиқи барномаи таълимӣ, малакаи банақшагирӣ ва гузаронидани дарс, қобилияти таҳлил ва худтаҳлили он, арзёбии воқеъбинонаи донишҳои хонандагон, истифодаи шаклу усулҳои гуногуни таълим (аз ҷумла, берун аз чорҷӯбаи дарси анъанавӣ), таъмин

намудани фарогирии ҳамаҷонибаи донишомӯзон дар равандҳои таълимӣ ва дараҷаи баланди салоҳияти иттилоотӣ-коммуникатсиониро дар ихтиёр дошта бошад. Тавсифи муфассали унсури нишондиҳандаҳои салоҳияти касбии омӯзгори забони хориҷӣ бо дарназардошти хусусиятҳои фаъолияти ӯ дар таҳқиқоти муосир ба таври муфассал шарҳ дода шудааст [170, с.75-85].

Мувофиқи талаботи давлату ҷомеаи муосир омӯзиши забони англисӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии танҳо бо маҳдуд шудан ба азхудкунии луғат ва қоидаҳои грамматика наметавонад эҳтиёҷоти муосири бозори меҳнат ва низоми таҳсилотро қонеъ созад. Аз ин рӯ, зарурати гузариш ба касбигардонии таълими забони хориҷӣ ҳамчун ихтисоси педагогӣ ба миён меояд, ки хусусиятҳои хоси худро дорост.

Ҳоло “дар ҷараёни тайёрии касбии омӯзгори забони хориҷӣ дар муассисаи таҳсилоти олии бояд як қатор масъалаҳо ҳал карда шаванд, ки муҳимтарини онҳо аз худ кардани илми методика ва таҷрибаи омӯзиши забони хориҷӣ, ташаккули муносибати эҷодкорона ба касб, омодагӣ ба худташаккул ва худтакмилдиҳӣ, инчунин фарҳанги педагогӣ мебошанд” [13, с.42]. Таълими забони англисӣ ҳамчун ихтисос дар мактаби олии бояд ба чунин шакли омӯзиш равона гардад, то ки забон на танҳо ҳамчун воситаи муошират, балки ба сифати дастгоҳи фаъолияти касбии омӯзгор аз худ карда шавад. Забони хориҷӣ, дар ин замина, дар ду шакл омӯзонида мешавад: ҳамчун фанни таълимӣ ва ҳам воситаи кори педагогӣ. Омӯзгори забони хориҷӣ бояд ҳам забонро донанд, инчунин тавонад онро бо мақсади рушди нутқи хонанда, тарбияи фарҳанги забонӣ ва ҳалли вазифаҳои методӣ истифода барад.

Хусусияти дигари муҳими таълими забони хориҷӣ ҳамчун ихтисос дар ҳамгирии донишҳои фаннӣ, методӣ ва психологӣ-педагогӣ зоҳир мешавад. Омӯзгор бояд тавонад дар ҷараёни таълим масъалаҳои касбиро (масалан, тарҳрезии машғулият, интихоби усули мувофиқи таълим,

арзёбии натиҷаҳо, кор бо матн) амалан ҳал намояд. Аз ин рӯ, раванди таълим дар мактаби олие, ки омӯзгори соҳаро омода мекунад, бояд омӯзишро бо фаъолият пайваст намояд, то ки муҳассилин донишро дар амалия татбиқ намоянд. Аз ин бармеояд, ки вазифаи мактаби олӣ натанҳо интиқоли дониш, балки ташаккули маҳорати амалии донишчӯён мебошад.

Омӯзгори муосири забони хориҷӣ дар ташаккули шахсияти хонандагон ҳамчун раҳнамо ва миёнарав дар байни ду фарҳанг, яъне фарҳанги модарӣ ва фарҳанги хориҷӣ бояд хизмат кунад. Барои ин, дар шароити омӯзиши касбии забони хориҷӣ, донишчӯ ҳамчун иштироккунандаи фаъл ва эҷодкори раванди таълимӣ фаъолият бурда, бояд дар вақти таҳсил дар донишгоҳ малакаҳои касбии худро ба даст орад.

Таълими бакаллавриятгаридашудаи забони хориҷӣ аз омӯзиши он бо дигар мақсадҳо фарқияти калон дорад. Таълими забони хориҷӣ ҳамчун ихтисос дар пеши муҳассилин вазифаҳои мураккабро мегузорад, ки дар натиҷа, омӯзгори оянда бояд ҳам забонро хуб донад, ҳам қобилияти татбиқи усулҳои муосири таълимро дошта бошад ва ҳам қобилияти ташкили раванди омӯзишро соҳиб бошад. Танҳо дар ин сурат ӯ метавонад ба ниёзҳои мактаби муосир ва талаботи рушди касбии худ ҷавобгӯ бошад.

Дар низоми мавҷудаи таҳсилот дар муассисаҳои олӣ, донишчӯён, одатан, маҷмӯи дониш, малака ва маҳоратро аз рӯи ҳар як фанни таълимӣ дар давраҳои алоҳида соҳиб мешаванд, ҳол он ки дар фаъолияти педагогии худ, омӯзгор маҷмӯи ҳамаи донишу малакаҳои ба таври ҷудогона азхудшударо якҷоя ва дар маҷмӯи истифода мебарад. Ин гуна ҷудогии сохторӣ дар иҷрои самараноки фаъолияти педагогии омӯзгор боиси монеа мегардад.

Имкониятҳои таълимии фанҳое, ки ҳоло омодагии бевоситаи касбии омӯзгорро дар бар мегиранд, барои ташаккули малакаҳои касбӣ, ки ба талаботи замони муосир ҷавобгӯ ҳастанд, баъзан нокифоя мебошанд ва ин ҳолат бо сабаби омилҳои объективӣ ва субъективӣ рух медиҳад. Аз ин рӯ, дар адабиёти илмӣ-методӣ дуруст таъкид карда мешавад, ки "омӯзиши донишҷӯён ба асосҳои маҳорати педагогӣ бояд на танҳо тавассути такмили курсҳои психология, педагогика ва методикаи хусусӣ, балки тавассути ба таври педагогӣ равона сохтани таълими фанҳои тахассусӣ амалӣ гардад" [106, с.21]. "Омодагии методӣ бояд тамоми раванди педагогиро фаро гирад ва ба он ҳамчун ҷузъи органикӣ дохил шавад" [126, с.36].

Ҳамин тавр, зери мафҳуми "омодагии касбии омӯзгори забони хориҷӣ" "ташкили чунин раванди таълимӣ фаҳмида мешавад, ки дар он омӯзгор на танҳо ҳамчун интиқолдиҳандаи дониш ва ташаккулдиҳандаи малакаҳои махсуси фанӣ, балки ташкилкунандаи шароит барои рушди малакаҳои касбӣ-методӣ ва хусусиятҳои шахсияти донишҷӯён, ки барои иҷрои вазифаҳои педагогии омӯзгорони ихтисоси мазкур заруранд..." [156, с.13], эътироф карда мешавад.

Касбигардони раванди таълим ҳамчун принсипи методӣ фаҳмида мешавад, ки татбиқи он ба ҳамаи ҷузъ ва вазифаҳои раванди омӯзиши забони хориҷӣ ҳамчун ихтисос таъсири калон мерасонад, зеро он чун воситаи омодагии методии ғайримустақими донишҷӯён хизмат мекунад.

Моҳияти касбигардони раванди таълим дар он ифода меёбад, ки он барои ташаккули сифатҳои касбии шахсият ва малакаю маҳоратҳои касбӣ-методии омӯзгори оянда шароити мусоидро фароҳам месозад. Маҳсули татбиқи ин принцип – ин ба касб нигаронидани омӯзиши забони хориҷӣ ҳамчун фан ва ҳамчун воситаи таълим ва муоширати педагогии омӯзгори соҳа мебошад.

Касбигардони таълими забони хориҷӣ характери бисёрчанба дошта, татбиқи он унсурҳои зеринро дар бар мегирад:

- ташаккули фаъолнокии ҷамъиятии омӯзгор;
- тарбияи зеҳнии донишҷӯён тавассути шаклҳои азхудкунии эҷодии дониш;
- самтгирии педагогии шахсияти ҳуди донишҷӯ;
- ташаккули малакаҳои муҳимми касбии омӯзгори оянда [80, с.30].

Ҳадафи аслии касбигардони ҷараёни таълим аз он иборат аст, ки дар мактаби олий сатҳи тайёрии касбии омӯзгори забони хориҷӣ такмил ёфта, ӯ тавонад забони хориҷиро на танҳо ҳамчун маҷмӯи дониш ва василаи муошират, балки ҳамчун воситаи асосии татбиқи фаъолияти касбии худ самаранок истифода барад [106, с.30]. Аз ин лиҳоз, ҳуди методикаи таълим, гарчанде бо сабаби хусусияти фаннии худ ба таври мустақим бо татбиқи амалии ин ҳадаф алоқаманд бошад ҳам, танҳо бо маҷмӯи воситаҳои наметавонад пурра ба иҷрои ин ҳадаф ноил гардад. Барои таҳқиқи амиқ ва ҳамаҷонибаи раванди касбигардони таълими забони хориҷӣ, истифодаи ҳамгирои як қатор соҳаҳои илмӣ зарур ва ҳатмӣ аст, зеро ин раванд дорои хусусияти байнифаннӣ буда, бо ҷанбаҳои гуногуни забонӣ, равонӣ, иҷтимоӣ, таълимӣ ва муоширатӣ алоқаманд мебошад.

Дар ин замина мувофиқати илмҳои мухталиф на танҳо асоси назариявиро фароҳам меорад, балки ба таҳияи равишҳои самарабахши татбиқи амалии он мусоидат мекунад, зеро:

- забоншиносӣ ҳамчун асоси илмӣ омӯзиши забон, имконият медиҳад, ки сохтор, қоида ва функцияҳои забон ба таври илмӣ омӯзонида шаванд;
- педагогика усул, принцип ва равандҳои таълимро меомӯзад ва шароити муассири таълимро муайян месозад;

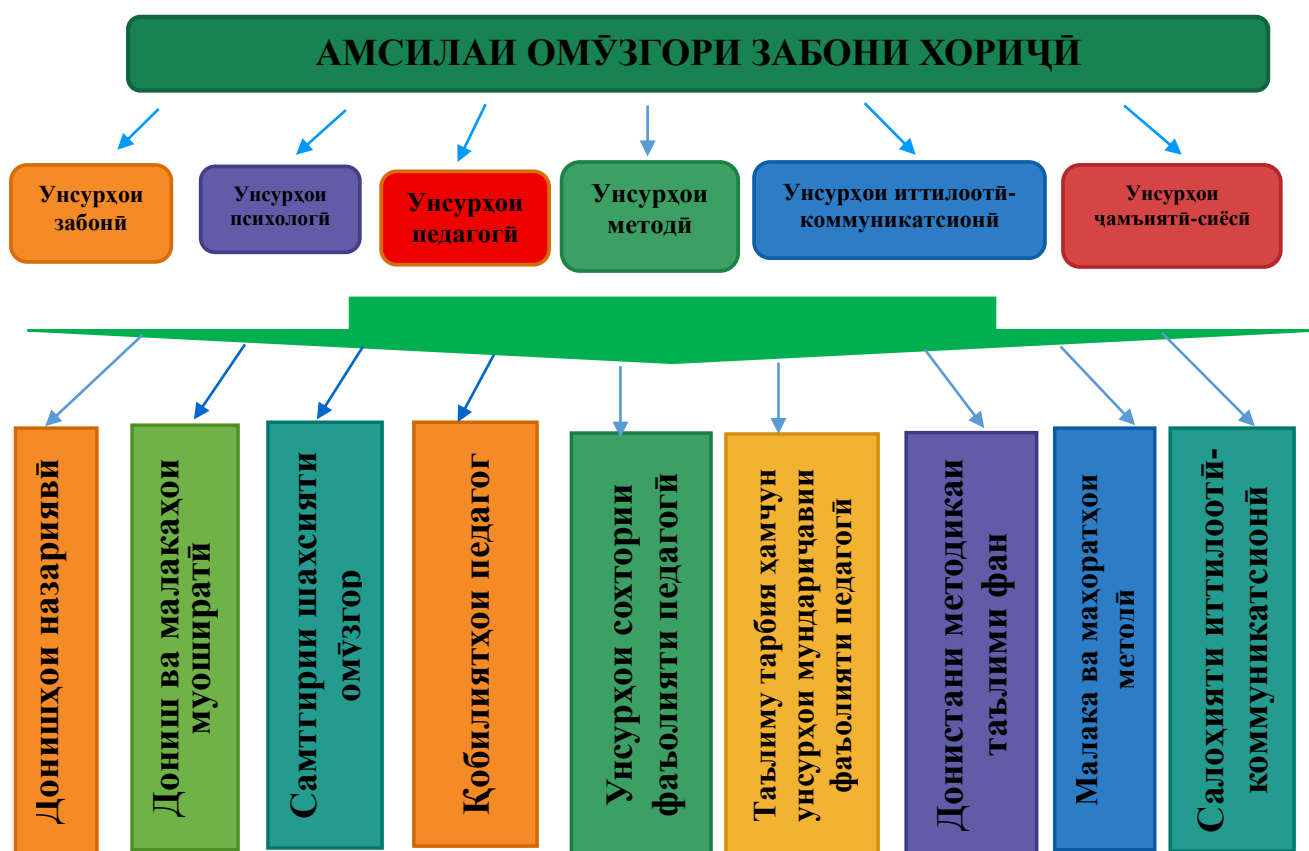
- психология (умумӣ, синнусолӣ ва педагогӣ) равандҳои дарки маърифатӣ, ангезандагӣ, муносибати шахсӣ ва рушди қобилиятҳои фарди дар таълим ба назар мегирад;
- психолінгвистика равобита баёнӣ фикрронӣ ва забон (яъне инсон чӣ гуна фикр ва чӣ тавр андешаҳои худро бо забон ифода мекунад)-ро меомӯзад;
- сотсиолінгвистика забонро дар заминаи иҷтимоӣ баррасӣ намуда, таъсири муҳити иҷтимоиро ба омӯзиш ва истифодаи забон таҳлил менамояд;
- технологияи иттилоотӣ-коммуникатсионӣ нақши технологияи муосир ва василаҳои иттилоотиро дар омӯзиш ва тақмили малакаҳои забонӣ нишон медиҳад;
- методикаи таълими забони хориҷӣ ҳамчун соҳаи махсуси илмӣ, натиҷаҳои таҳқиқоти ҳамаи илмҳои зикршударо муттаҳид намуда, барои ташкили ҷараёни таълим ва омӯзиши касбӣ заминаи амалӣ фароҳам меорад.

Ҳамин тавр, ҳамгироии ин илмҳо имконият медиҳад, ки касбигардонии таълими забони хориҷӣ ҳамчун раванд ва равиши таълимӣ бо заминаи мустаҳками назариявӣ ва равишҳои амалӣ ба роҳ монда шавад ва барои дар сатҳи баланд омода намудани омӯзгорони забони хориҷӣ шароити мусоид муҳайё гардад. Ин зарурати истифодаи равиши комплексиро ба миён меорад, зеро моҳияти масъала дар таъмини ягонагии ҳадаф, муҳтаво, усул ва воситаҳои ташкили таълим, шартҳову дигар омилҳо дар ҳама сатҳ ва намудҳои фаъолият ифода меёбад [149, с.12].

Таҳлили хусусиятҳои фаъолияти педагогии омӯзгори забони хориҷӣ, мушоҳидаҳо аз раванди таълим ва ҳамчунин омӯзиши адабиёт марбут ба ин масъала имконият медиҳад, ҷузъҳои педагогии “амсилаи” омодагии касбии омӯзгори забони хориҷиро чунин муайян кард:

унсурҳои сохтори фаъолияти педагогӣ, ба монанди: нутқи дидактикӣ, техникаи педагогӣ, идоракунии раванди таълим, муоширати педагогӣ. Ҷузъҳои мазмунии фаъолияти педагогии омӯзгори забони хориҷӣ таълим ва тарбияи шахсияти таълимгирандаро дар бар мегиранд. Ҷузъҳои методии “амсилаи” омӯзгори забони хориҷӣ аз маҷмӯи донишҳо оид ба методикаи таълими фан ва маҳоратҳое, ки барои ҳалли вазифаҳои методӣ заруранд, иборат ҳастанд.

Расми №1.

Самаранокии фаъолияти педагогӣ, дар маҷмӯъ, сатҳи донишҳои педагогӣ, ба даст овардани малака ва маҳоратҳои педагогӣ, муносибати эҷодкорона ба раванди интиқоли дониш ба хонандагон, сатҳи маҳорати омӯзгор, сараввал ба ангеҷаҳо, раванасозӣ ва самтгирии касбии ӯ вобаста аст. Илми раваншиносӣ, дар асоси маводи таҳқиқоти раваншиносӣ-педагогӣ, принсипи инкишоф ва ташаккули шахсиятро дар ҷараёни фаъолияти касбӣ пешбарӣ менамояд.

Дар адабиёти психологӣ-педагогӣ муқаррар шудааст, ки ташаккули фаъолияти касбӣ дар ҷараёни фаъолияти махсусан ташкилшуда сурат мегирад. Ин муқаррарот маънои онро дорад, ки ташаккули омӯзгори ояндаи забони хориҷӣ бояд дар доираи фаъолияти таълимии ба таври махсус ташкилёфта, ки ба фаъолияти воқеии омӯзгори забони хориҷӣ дар мактаб мувофиқат мекунад, амалӣ гардад.

Барои ташкил намудани чунин фаъолияти таълимӣ раванди таълимии махсус лозим меояд, ки он ҳамаи ҷузъҳои амсилаи омӯзгори забони хориҷиро бо шароити зарурӣ таъмин кунад. Омодагии омӯзгори ояндаи забони хориҷӣ бояд дар шакли фаъолияти таълимие амалӣ гардад, ки дар он фаъолияти омӯзгор ва донишҷӯ барои ҳал намудани вазифаҳои таълимӣ-тарбиявӣ равона шуда бошад, ки бо мазмуни фаъолияти педагогии омӯзгори мактаб мувофиқат мекунанд. Дар ин раванд, мувофиқ будани қонуниятҳои асосии фаъолияти муоширатӣ-таълимии омӯзгор, ки барои азхудкунии самараноки маҳоратҳои касбӣ, ки барои иҷрои муассири вазифаҳои омӯзгор муҳимманд, зарур мебошад. Ба ин гуна қонуниятҳо хусусияти ҳамкории омӯзгор ва хонандагон дар раванди таълим, вазъиятнокии муоширатӣ-педагогии таълим ва самтгирии ҳадафмандонаи муоширати педагогӣ дохил мешаванд. Ташкили чунин раванди таҳсилот ва бунёди фаъолияти таълимӣ бо така ба равиши фаъолияти касбӣ дар асоси он метавонад амалӣ гардад, ки моҳияти он чунин аст: фаъолият ҳамчун “шакли ҳамкории фаъол ва ҳадафмандонаи инсон бо ҷаҳони атроф, ки ҷавобгӯи ниёз ё эҳтиёҷи ба миёномада мебошад”, фаҳмида мешавад [76, с.64].

Фаъолиятро як шахси муайян – субъект, ё гурӯҳе аз субъектҳо, ё ҷомеаи муайяни инсонҳо анҷом медиҳад. Шахс ҳамчун субъект фаъолияти худро ташкил намуда, онро самт медиҳад. Ҳамзамон, ҳуди фаъолият шахсро ҳамчун субъект ташаккул медиҳад [9, с.20].

Дар шароити ин равиш донишҷӯ субъекти фаъолияти таълимӣ

мегардад; донишчӯён ҳадафҳои шахсии барои худ муҳимро мустақилона муайян мекунанд; онҳо супоришҳои таълимиро иҷро мекунанд, ки барои онҳо маънои шахсӣ доранд; дар машғулиятҳо ҳамкориҳои омӯзгор ва донишчӯ амалӣ мешавад, вазифаҳои таълимӣ ҷанбаҳои гуногуни фаъолияти инсонро амсиласозӣ мекунанд [124, с.8-13].

Равиши касбӣ-фаъолиятнокӣ бар асоси ягонагии дониш ва таълим асос ёфтааст. Донишчӯ фаъолияти педагогиро дар раванди ба даст овардан ва коркарди донишҳое аз худ мекунад, ки роҳи усулҳои анҷом додани фаъолият, хосиятҳои объектҳо, аломатҳо ва механизмҳои ҳалли вазифаҳои педагогиро тавсиф медиҳанд. Аз нуқтаи назари ин равиш, раванди таълими бакасбнигаронидашуда ҳамчун ташкил ва мураккабшавии фаъолияти пайдарпай фаҳмида мешавад, ки пешакӣ амсиласозӣ гардидааст ва дар он меъёрҳои тағйирёбии сатҳи ташаккули маҳоратҳои нутқӣ ва таълимӣ низ ба назар гирифта мешаванд. Ин равиш ҷанбаҳои забоншиносӣ, психолінгвистӣ, муоширатӣ ва методии фаъолияти касбии ояндаи омӯзгори забони хориҷиро дарбар мегирад.

Равиши касбӣ-фаъолиятнокӣ ба тариқи усули махсуси ташкили таълими бакасбнигаронидашуда ва ҳамчун усули фаъолсозии эҷодии азхудкунии забони хориҷӣ ҳамчун ихтисоси педагогӣ баррасӣ мешавад. Бар асоси ин равиш, омодагии методии касбии омӯзгор дар се самт амалӣ мешавад:

- шиносӣ бо таҷрибаи омӯзгор;
- иҷрои амалҳои ҳалли масъалаҳои педагогӣ ва методӣ аз ҷониби донишчӯён;
- иштироки донишчӯён ҳамчун омӯзгор дар машғулиятҳо.

Ҷанбаи психологӣ омодагии касбӣ-педагогӣ дар ду самти ҳамбастаи омӯзгор баррасӣ мешавад: самти касбӣ-шахсиятӣ ва самти касбӣ-фаъолиятнокӣ.

Ҳадафи омодагӣ дар самти касбӣ-шахсиятӣ ин ташаккул ва инкишофи самтгирии педагогӣ, қобилиятҳои педагогӣ ва сифатҳои шахсии омӯзгори оянда мебошад.

Омодагӣ дар самти касбӣ-фаъолиятнокӣ маънои азхуд кардани донишҳои зарурии касбӣ ва ташаккулу инкишофи маҳоратҳои зарурии касбиро дар асоси ҳамин донишҳо дорад [81, с.23].

Равиши касбӣ-фаъолиятнокӣ ҳамчун усули махсуси ҳалли масъалаи таълими бакасбравонашудаи забони хориҷӣ бар пояи принципҳои зерин асос меёбад:

- самтгирии шахсиятӣ дар таълим;
- ҳамкориҳои дастаҷамъонаи таълимгирандагон дар раванди таълим;
- равонасозии таълими бакасбравонашуда ба интиқоли фарҳанги касбӣ ба омӯзгори оянда;
- самтгирии касбӣ-методии таълим;
- ташкили функционалии таълим, ки ба мазмун ва сохтори фаъолияти педагогии омӯзгори забони хориҷӣ мувофиқ бошад;
- ба инобат гирифтани хусусиятҳои инфиродии донишҷӯ;
- ба инобат гирифтани робитаҳои байнифаннӣ;
- ба инобат гирифтани равиши дифференсиалӣ (тафриқавӣ) ба донишҷӯён ва маҳоратҳои ташаккулёбандаи методӣ;
- таъба ба асоси лингвистии таълим (таносуби меъёри забон ва нутқ, таҳлили муқоисавии забони модарӣ ва забони хориҷӣ бо мақсади лингводидактикӣ, интерференсия ва интиқоли мусбат);
- таъба ба асоси психологии таълим (принципҳои равонӣ, қобилиятҳои забонӣ, мутобиқшавии донишҷӯён, худшиносӣ ва худомӯзӣ, хусусиятҳои ташаккули дониш, малакаву маҳоратҳо ва унсурҳои онҳо);
- таъба ба асоси дидактикии таълим (унсурҳои сохтори фаъолияти педагогии омӯзгори забони хориҷӣ ва ҷузъҳои мундариҷавии он).

Ин равиш ба донишчӯ имконият медиҳад, ки дар баробари азхуд кардани дониши забонӣ ва методӣ инчунин малакаҳои таҳлилӣ, танқидӣ ва эҷодиро низ инкишоф диҳад, ки барои фаъолияти касбии мустақилона ва инноватсионӣ дар муҳити таълими муосир ниҳоят муҳим мебошанд.

1.2. Шароити педагогии макотиби олий барои оморасозии омӯзгорони ояндаи забони хориҷӣ

Касбигардонии раванди таълиму тарбия, омӯзиши забони хориҷӣ ҳамчун ихтисоси педагогӣ характери бисёрсатҳа дошта, бояд иҷрои ҳадафҳои асосии омӯзиши онро дар муассисаи таҳсилоти олий мувофиқи талаботи касбии муосири омӯзгори забони хориҷӣ таъмин созанд. Хусусияти бисёрсатҳаи омӯзиши касбӣ дар он зоҳир мегардад, ки он метавонад дар як қатор сатҳ ва зинаҳои раванди таълиму тарбия татбиқ карда шавад:

- дар сатҳи ҳадафҳои таълим;
- дар сатҳи муҳтавои таълим;
- дар сатҳи ташкили методии таълим;
- дар сатҳи воситаҳои таълимӣ;
- дар сатҳи ҳуди раванди таълим.

Татбиқи омӯзиши касбӣ-педагогӣ, пеш аз ҳама, масъулонро водор месозад, ки ҳадафу муҳтавои ҳар як фанни тахассусии дар нақшаи таълимӣ пешбинигардида ба он талаботе, ки ихтисоси мазкур нисбат ба салоҳиятҳои касбии омӯзгор пешниҳод менамояд, мувофиқ гардонида шаванд.

Дар сатҳи ҳадафҳои таълим, касбигардонӣ бояд ягонагии мақсадҳои таълими фанни мушаххасро дар раванди таҳсилоти олий бо дарназардошти фаъолияти касбӣ-педагогии омӯзгори ояндаи забони хориҷӣ дар мактаб таъмин намояд. Ба ин хотир, ҳар як фанни таълимӣ, ки бояд касбигардонӣ гардад, ғайр аз ҳадафу вазифаҳои мустақим, бояд

инчунин ҳадафи ғайримустақими касбӣ-педагогӣ низ дошта бошад, ки унсурҳои он ба ҳар як машғулияти таълимӣ дохил карда шаванд.

Дар сатҳи муҳтавои таълим, касбигардонии омӯзиши забони хориҷӣ ба инобат гирифтани он малакаву маҳоратҳои ба касб нигаронидашударо талаб мекунад, ки барои омӯзгори ояндаи забони хориҷӣ баҳри татбиқи фаъолияти педагогии ӯ зарур мебошад. Масалан, дар асоси хусусиятҳои касбигардонӣ дар сатҳи муҳтавои таълимии фанни грамматикаи амалии забони хориҷӣ ташаккули малакаҳои зерин пешбинӣ мегардад:

- муайян кардани душвориҳои эҳтимолии грамматикӣ барои азбаркунӣ;
- интихоби роҳҳои муносиб барои бартарафсозии ин мушкилот;
- амсиласозии маводи грамматикӣ мувофиқи мақсадҳои методӣ ва ғайра.

Боз як мисолро дар доираи муҳтавои омӯзиши тафаҳҳум низ ҳамчун як намуди фаъолияти нутқ дидан мумкин аст, ки ба он ташаккули малакаҳои конструктивӣ, муоширатӣ-таълимӣ, ташкилӣ ва гностикӣ, интихоб ва мутобиқсозии маводи аудиоӣ бо дарназардошти сатҳи омодагии забонӣ ва нутқии шогирдон дар зинаҳои гуногуни таҳсил, муайянсозии объектҳои назорат дар фаъолияти гӯшкунӣ, таҳлил ва арзёбии маводи аудиоӣ тибқи талаботи барнома дохил мешаванд.

Дар сатҳи ташкили методи таълим, касбигардонии раванди таълими забони хориҷӣ аз унсурҳои зерин вобаста аст:

- муайян кардани имкониятҳои таълимии ҳар як фанни тахассусӣ дар шароити омодагии методи ғайримустақими донишҷӯён;
- пайдарпаии омӯзиши фанҳои гуногун, ки ба нақшаи таълимии донишгоҳ дохил мешаванд;
- хусусиятҳои марҳилаҳои омӯзиши забони хориҷӣ дар донишгоҳ;
- ҷанбаҳои равонии фаъолияти таълимии донишҷӯён (мутобиқшавӣ ба муҳити таҳсилоти олӣ, ангежиш, хусусиятҳои синнусолии омӯзандагон ва ғайра).

Ба эътибор гирифтани ҷанбаҳои қайдшуда шартӣ зарурии муайян кардани роҳи самараноки касбигардонии таълим ба ҳисоб меравад.

Ташкил ва татбиқи касбигардонӣ дар раванди таълими забони хориҷӣ *дар сатҳи воситаҳои таълимӣ* тақозо менамояд, ки барои ташаккули малакаҳои конструктивӣ, муоширатӣ-таълимӣ, ташкилӣ ва гностикии омӯзгорони оянда усулу машқҳои ба касбнигаронидашуда таҳия карда шаванд ва воридшавии онҳо ба раванди таълим таъмин карда шавад.

Касбигардонӣ дар сатҳи ҳуди раванди таълим маънои иҷрои машқҳои ба касбнигаронидашударо, яъне ҳалли вазифаҳои муоширатиро аз ҷониби донишчӯён дар назар дорад. Дар ин ҳолат, донишчӯ метавонад ҳам дар нақши омӯзанда ва ҳам чун омӯзгор дар сатҳи шарикӣ баробар бо устод баромад кунад.

Натиҷаи ниҳоии татбиқи касбигардонии таълим – ин аз худ кардани забони хориҷӣ ҳамчун фан ва ҳамчун воситаи таълиму муоширати педагогӣ мебошад.

Касбигардонии раванди таълим – ин ба роҳ мондани муносибати аз ҷиҳати илмӣ асоснокшуда байни умумият ва махсусият, яъне байни назария ва амалия дар сохтор ва раванди таҳсилоти олии касбӣ-педагогии омӯзгори ояндаи забони хориҷӣ мебошад. Касбигардонии раванди таълим бояд хусусиятҳои фаъолияти касбии донишчӯёнро инъикос намояд (дар ҳудуди он мӯҳлате, ки барои омодаسازی онҳо чудо шудааст) [156, с.11].

Касбигардонии таълими забони хориҷӣ барои ҳамгиро ва ба таври босамар истифода намудани дониш, малака ва маҳоратро ва рушди қобилият ва сифатҳои шахсиро дар назар дорад, ки донишчӯён дар донишгоҳ ба даст меоранд.

Аҳаммияти касбигардонии раванди таълими забони хориҷӣ ҳамчун ихтисоси педагогӣ дар ҷанбаҳои зерин зоҳир мешавад:

- таъмини ягонагӣ байни омодагии назариявӣ ва амалӣ;
- бо мақсади истифодаи якҷояи онҳо дар фаъолияти педагогӣ татбиқ ва муттаҳид сохтани дониш, малака ва маҳоратҳои гуногуне, ки омӯзгор аз фанҳои мухталиф дар алоҳидагӣ соҳиб шудааст;
- мушаххасгардони ҳадафу вазифаҳои фанҳои таълимӣ мувофиқи ҳадафи омӯзиши касбӣ-педагогии забони хориҷӣ дар донишгоҳ;
- мутобиқи ниёзҳои касбии омӯзгори ояндаи забони хориҷӣ ба низом даровардани муҳтавои таълим;
- муҳайё кардани шароит барои ташаккули мақсадноки сифатҳои касбии шахсият ва малакаҳои лингвометодии омӯзгори оянда;
- таҳкими худшиносӣ ва ҳештаншиносии донишҷӯ ҳамчун омӯзгори забони хориҷӣ;
- таваҷҷуҳи бештар ба ташаккули қобилияти худомӯзӣ ва худтарбиякунии донишҷӯён;
- таъсири мусбат ба баланд бардоштани ангезаи умумитаълимӣ ва касбии донишҷӯён;
- мусоидат ба ташаккул ва рушди малакаи худназорат ва худислоҳкунӣ;
- рушди зеҳнии донишҷӯён тавассути шаклҳои эҷодии азхудкунии салоҳияти касбӣ.

Омодагии омӯзгори ояндаи забони хориҷӣ дар як низоми муайян амалӣ мегардад, ки фаъолияти аудиторӣ ва кори мустақилонаи донишҷӯро аз тамоми фанҳои нақшаи таълим, инчунин дар раванди таҷрибаи таълимӣ-тарбиявӣ дар бар гирад.

Мувофиқи ин, низоми мазкур қисматҳои зеринро, ки бо ҳам ба таври зич алоқаманданд, мепайвандад:

- а) забонӣ;
- б) муоширатӣ;
- в) умумфилологӣ ва адабиётшиносӣ;
- г) ҷамъиятӣ-сиёсӣ;

- д) равонӣ-педагогӣ;
- е) касбӣ-методӣ;
- ж) иттилоотӣ-коммуникатсионӣ.

Омодагии *забони* омӯзгори забони хориҷӣ аз ташаккули салоҳияти муоширатӣ дар он сатҳе, ки ба дараҷаи соҳибзабон хос аст ва аз ҷиҳати филологӣ дорoi маълумот мебошад, иборат аст. Инчунин, омодагии мазкур дар сатҳи касбӣ, ки таъмини ҷараёни таълимӣ-тарбиявиро дар асоси муоширати нутқӣ таъмин менамояд, дар бар мегирад.

Салоҳияти *муоширатии* сатҳи соҳибзабон маънои ба таври озодона ва дуруст истифода бурдани ҳама навъи фаъолияти нутқиро дар шароити гуногун дорад:

- а) дар муошират бо соҳибзабонon ва бо шогирдоне, ки сатҳи гуногуни омодагии забонӣ доранд;
- б) ташаккули салоҳияти назариявӣ-лингвистӣ, кишваршиносӣ ва лингвокишваршиносӣ ҳам дар забони модарӣ ва ҳам дар забони хориҷӣ.

Омодагии *умумфилологӣ ва адабиётшиносӣ* унсурҳои зеринро дар бар мегирад:

- а) ба даст овардани ҳаҷми муайяни дониш аз курсҳои назариявии забони хориҷӣ (грамматикаи назариявӣ, фонетикаи назариявӣ, услубшиносӣ, лексикология, кишваршиносӣ, адабиёти кишвар ва ғ.) гирифташуда;
- б) ташаккули маҳорат барои шарҳ додани матнҳои аслии бадеӣ, фаҳмондани воқеаҳо ва ҷузъиёти кишваршиносӣ, ки дар матн зикр мешаванд; инкишофи шавқу завқи донишҷӯён ба мутолиаи мустақили адабиёти хориҷӣ бо мақсади васеъ кардани ҷаҳонбинии умумӣ ва филологӣ.

Омодагии *ҷамъиятӣ-сиёсӣ* ва ташаккули салоҳияти ҷаҳонбинии омӯзгори ояндарo унсурҳои зерин инъикос менамоянд:

- а) азхудкунии дониш дар бораи асосҳои илмҳои ҷамъиятӣ-сиёсӣ бо дарназардошти самтҳои рушди ҳаёти иқтисодӣ ва сиёсии кишвар;
- б) ташаккули маҳорати ҷудо намудани нуктаҳои калидӣ аз ҷиҳати муҳиммияти илмиву амалӣ ва дар асоси он бунёд намудани фаъолияти таълимӣ-тарбиявии худ, дарки мукаммал ва ҳамаҷонибаи фанҳои ҷамъиятӣ-сиёсӣ, қобилияти гузаронидани суҳбатҳо вобаста ба иттилооти сиёсӣ, ташкили муҳоҷисаҳо, конфронсҳо, суҳбатҳо, саволу ҷавоб ва ғ.

Омодагии *равонӣ-педагогӣ* омӯзгори ояндаи забони хориҷӣ аз се зерунсур иборат аст:

- а) дониши асосӣ оид ба психология ва педагогика;
- б) дониши касбӣ ва фанӣ оид ба психология ва педагогика;
- в) малакаҳои психологиву педагогӣ.

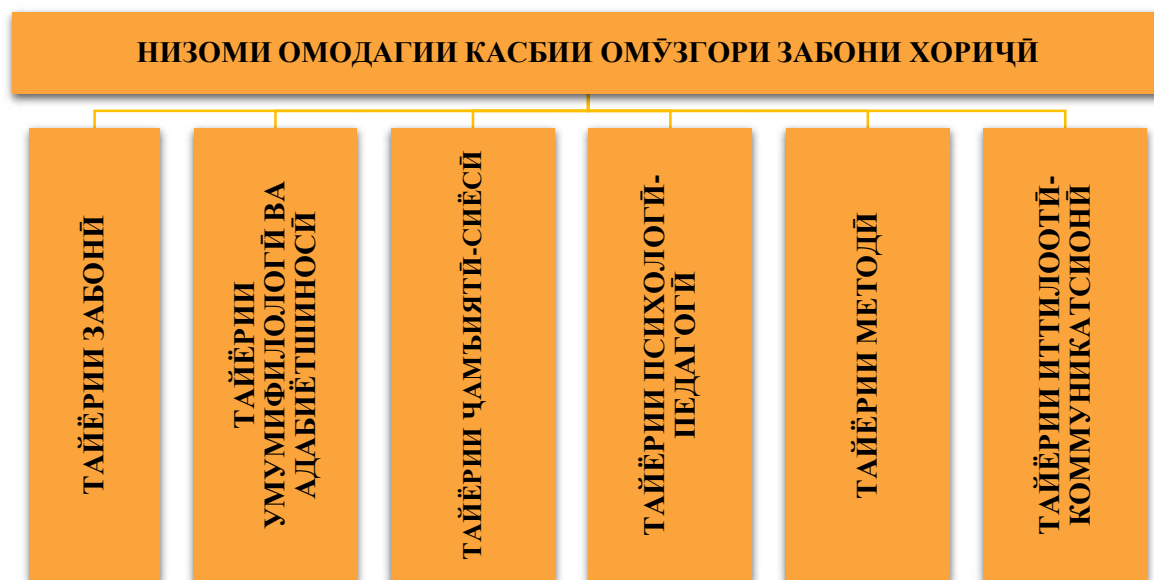
Вазифаҳои омодагии *касбӣ-методи* омӯзгорони оянда аз талаботи зерин иборат аст:

- а) ҳамгироии педагогӣ ва равонасозии ҳамаи донишу малакаҳои махсус аз ҷониби донишҷӯён ҳангоми омӯзиши силсилаи фанҳои иҷтимоӣ-сиёсӣ, махсус (забонӣ) ва фанҳои психологӣ-педагогӣ соҳибшуда бо мақсади татбиқи онҳо дар раванди таълиму тарбия бо забони хориҷӣ ва дар шаклҳои гуногуни корҳои тарбиявии беруназсинфӣ бо шогирдони оянда;
- б) таъмин сохтани донишҷӯён бо низоми дониши назариявӣ оид ба методикаи таълими забони хориҷӣ ва ташаккули низоми муайяни малакаҳои касбӣ-методӣ ва хислатҳои шахсӣ, ки иҷрои вазифаҳои асосии педагогии омӯзгор-тарбиятгарро таъмин менамоянд.

Тайёрии *иттилоотӣ-коммуникатсионӣ* омӯзгори забони хориҷӣ – як ҷузъи муҳим ва муосири омодагии касбии омӯзгор аст, ки имконият медиҳад, то ки омӯзгор дар шароити ҷаҳони рақамӣ ва ҷомеаи иттилоотӣ фаъолона, самаранок ва муассир амал намояд.

Низоми омодагии касбии омӯзгори забони хориҷӣ дар шакли тарҳ (схема) дар расми №2 нишон дода шудааст.

Расми №2.

Дар низоми омодагии касбии омӯзгори забони хориҷӣ дар мактаби олий ба омодагии методӣ бояд аҳаммияти махсус дода шавад, ки зери он соҳиб шудани донишҷӯён аз рӯи ҳама бахшҳои раванди таълимӣ-тарбиявӣ ба маҷмӯи донишу малакаҳо ва маҳорати воқеан методие, ки барои фаъолияти касбии педагогии оянда заруранд, фаҳмида мешавад.

Тайёрии методӣ марҳилаи ниҳоии омодагии касбӣ-педагогии омӯзгори ояндаро ташкил медиҳад. Ҳадафи он муттаҳид сохтани ҳамаи унсурҳои маҷмӯи ҷамъшудаи донишу малака ва маҳорати касбӣ мебошад, ки мазмуни ихтисоси «Омӯзгори забони хориҷӣ»-ро ташкил медиҳанд.

Фаъолияти касбии омӯзгори забони хориҷӣ ҳамчун ихтисоси педагогии ояндаи донишҷӯёни муассисаҳои олий доштани ду навъи маҳорати функционалиро, ки бо ҳам зич алоқаманданд, дар бар мегирад: а) маҳорати муоширатӣ дар ҳамаи рӯкҳои фаъолияти нутқӣ бо забони хориҷии омӯхташаванда;

б) маҳорати омӯзонидани ҳамин рукнҳои фаъолияти нутқӣ дар шароити мушаххас.

Барои ташаккули гуруҳи дуввуми маҳорат аз худ намудани ҳамаи фанҳои таълимӣ зарур аст, зеро ки малака ва маҳорати педагогӣ (монанди ҳар гуна малакаву маҳорати дигар) дар раванди фаъолияти махсусан ташкилёфта ташаккул меёбанд ва шароити иҷро ва мазмуни он фаъолият бояд бо мазмуну шароити фаъолияти касбии оянда мувофиқ бошад.

Ҳамин тавр, дар омодагии методии омӯзгорони ояндаи забони хориҷӣ ҳамаи фанҳои таълимӣ иштирок мекунанд. Ҳамаи корҳои таълимие, ки дар қараёни омӯхтани фанҳо дар тамоми давраи таҳсил дар донишгоҳ иҷро мешаванд ва омӯзгорони ояндаро ба иҷрои вазифаҳои фаъолияти касбӣ-педагогӣ равона мекунанд, низоми омодагии методии омӯзгори ояндаро ташкил медиҳанд.

Методикаи самарабахши омӯзиши бакасбравонагардидаи забони хориҷӣ бояд ба саволҳои зерин ҷавоб диҳад: мақсади омӯзиши бакасбравонагардида чист ва моҳияти он дар чӣ ифода меёбад? Он дар татбиқи ҳадафҳои амалӣ, тарбиявӣ, умумитаълимӣ, инкишофдиҳанда ва дар умум, барои расидан ба ҳадафи касбӣ-педагогии раванди таълим чӣ қойгоҳ дорад? Кадом фанни таълимӣ бояд барои таъмин кардани самтгирии касбии раванди оmodасозии омӯзгорони ояндаи забони хориҷӣ “масъул” бошад?; Маълумоту додаҳои кадом илм бояд дар раванди коркарди масъалаи омӯзиши бакасбравонагардида ҳамчун асос хизмат менамоянд?

Дар соҳаи мухталифи дониш равиш ҳамчун асоси хусусӣ-методии тадқиқот баромад мекунад, яъне равиш ин нуқтаи назар нисбат ба самтест, ки таҳқиқот бояд дар доираи он пеш бурда шавад [30, с.6].

Ҳамаи равишҳои, ки дар илмҳои педагогӣ истифода мешаванд, ба се гуруҳ тақсим мешаванд:

а) равишҳое, ки аз мавқеи дидактикӣ бармеоянд (комплексӣ, дифференциалӣ, системавӣ, сохторӣ, системавӣ-сохторӣ, инфиродӣ ва ғ.);

б) равишҳое, ки аз мавқеи равонӣ (психология) бармеоянд (маърифатӣ (когнитивӣ), индуктивӣ-шуурнок, фаъолиятнокӣ, шахсиятӣ, шахсиятӣ-фаъолиятнокӣ ва ғ.);

в) равишҳое, ки аз мавқеи забонӣ (лингвистикӣ) бармеоянд (грамматикӣ, мустақим, сохторӣ, системавӣ, амалӣ, системавӣ-сохторӣ, функционалӣ, сохторӣ-функционалӣ, муоширатӣ ва ғ.).

Ҳар яке аз равишҳои зикршуда ба ҳаллу фасли масъалаи мушаххаси соҳаи муайяни дониш равона шудааст.

Масалан, равиши комплексӣ, ки ғайр аз аҳаммияти умумипедагогӣ, дар методикаи таълими забони хориҷӣ низ маънии махсус дорад, барои татбиқи ҳадафҳои таълим – амалӣ, тарбиявӣ, умумитаълимӣ ва инкишофдиҳанда (дар ягонагӣ) ва рушди рукҳои асосии фаъолияти нутқӣ дар иртиботи байниҳам ба кор бурда мешавад.

Равиши дифференциалӣ дар сатҳи дидактикӣ бар асоси ба назар гирифтани сатҳҳои гуногуни дониши шогирдон ва барои таъсиррасонии таълимӣ истифода бурда мешавад. Дар методикаи таълими забони хориҷӣ ин равиш на танҳо ба омӯзиши намудҳои гуногуни фаъолияти нутқӣ, балки ба тафриқасозии маводи забонӣ вобаста ба намудҳои нутқ ва ҳамчунин ба фарқиятсозии хусусиятҳои инфиродиву равонии шогирдон алоқаманд аст.

Бо дарназардошти он ки самаранокии илмӣ ҳар як равиш бо дараҷаи мувофиқати он ба падидаи мавриди тадқиқ муайян карда мешавад [30, с.9], мо равишҳои асосии дар омода намудани омӯзгори ояндаи забони хориҷӣ истифодашавандаро дар таҳияи масъалаи мавриди омӯзиш бо дарназардошти он ки то чӣ андоза онҳо ба

методикаи таъмини самти касбии раванди таълим мутобиқанд, таҳлил мекунем.

Яке аз равишҳои дар адабиёти педагогӣ бештар паҳншуда ин равиши низомнокӣ мебошад. Мафҳуми “система” (низом) ҳамчун маҷмӯи унсурҳои ташкилу таркиб (сохторӣ ва функционалӣ) фаҳмида мешавад. Он бо мафҳуми “сохтор” (структура) алоқаманд аст, ки зеро он сохти дохилии система фаҳмида мешавад, ки аз рӯи вазифааш муайян мегардад ва бо доштани робитаҳои устувор, ки якпорчагӣ ва суботи онро таъмин мекунанд, тавсиф мешавад [29, с.7].

Мувофиқи равиши низомнокӣ, муҳаққиқон фаъолияти педагогиро ҳамчун раванди динамикӣ ва эҷодии ҳалли масъалаҳои гуногуни педагогӣ, хусусан, таълимӣ ва ғридиҳанда, меҳисобанд.

Масъалаи педагогӣ ҳамчун воҳиди минималии ҷенкунии фаъолияти педагогӣ қабул мешавад. Ҳалли масъалаи педагогӣ ҳамчун тарзи амалӣ намудани фаъолияти омӯзгорӣ арзёбӣ мегардад.

Механизми раванди таълим ин як низоми ягонаи педагогӣ мебошад, ки дар асоси он унсурҳои зерин ҷудо карда мешаванд: мақсад, мундариҷаи таълим, донишҷӯ, омӯзгор, усул ва воситаҳои таълим, намудҳои фаъолият ҳамчун воситаҳои идоракунии раванди таълим.

Дар асоси равишҳои низомнокӣ ва сохтори фаъолияти педагогӣ, сохтори фаъолияти касбии омӯзгори забони хориҷӣ муайян карда мешавад, хусусиятҳо ва шароити истифода бурдани забони хориҷӣ ҳамчун фан, ҳамчун воситаи таълим ва муоширати педагогӣ дар раванди иҷрои вазифаҳои асосии педагогии омӯзгори забони хориҷӣ ба таври дақиқ ташхис карда мешаванд, низоми талабот нисбат ба касбигардони таълими забони хориҷӣ таҳия карда мешавад.

Дар таҳқиқи масъалаи омӯзиши бакабравонагардидаи забони хориҷӣ, равиши функционалӣ ва навҳои он бештар истифода мешаванд.

Функционалият (амалигардонӣ) ҳамчун раванд ва натиҷаи соҳибшудан ба нақш ва вазифаҳои муайяни иҷтимоӣ бо масъалаи касбигардонии шахсият алоқаманд аст. Шахсият ҳамчун низоми ҳадафгузори эҷодӣ дар фаъолият зери таъсири мустақими қавии он қарор дорад. Ғояи функционализатсияи фаъолияти касбии омӯзгори забони хориҷӣ дар методикаи омӯзиши бакасбравонашуда шакли концептуалии худро пайдо кардааст, ки мавқеи асосии он дар мувофиқсозии дақиқи мазмунӣ таълими омӯзгори забони хориҷӣ бо мазмунӣ вазифаҳои асосии ӯ дар раванди таълимӣ-тарбиявии мактабифода меёбад.

Ин гуна равиш, ки бар пояи мувофиқати мундариҷаи омӯзиш бо мазмунӣ вазифаҳои касбии омӯзгори ояндаи забони хориҷӣ бунёд ёфтааст, бо номи равиши функционалӣ-мундариҷавӣ маъруф аст [193, с.202-215]. Равиши мазкур ҳамчун як амсилаи интегративӣ хизмат мекунад (дар сатҳи мазмунӣ функционалият фаъолияти касбии омӯзгори забони хориҷӣ), ки бо ҳамгироии назария ва татбиқи амалии принципҳои асосии методикаи муоширатӣ тавсиф меёбад. Равиши мазкур тамоми сатҳҳои низоми методии омӯзиши забони хориҷиро дар мактаби олии омӯзгорӣ фаро мегирад (мақсадгузорӣ, мундариҷавӣ, таълимӣ-методӣ) ва бо ҳамин роҳ, барои ҳалли масъалаҳои, ки ба ҳар яке аз ин сатҳҳо вобастаанд асоси методологиро фароҳам меорад.

Навбӣ дигари равиши функционалӣ ё функционалӣ-мазмунӣ дар кори И.С. Поздняк [143, с.95-100] оварда шудааст. Муаллиф пешниҳод мекунад, ки аз истифодаи равиши муоширатӣ дар омӯзиши нутқи диалогӣ дар марҳилаи болоӣ даст кашавад, зеро ба андешаи ӯ, ин равиш таъминкунандаи сатҳи функционалӣ-касбии забондонӣ нест. Барои соҳибшудан ба забони хориҷӣ дар сатҳи функционалӣ-касбӣ, методикае зарур аст, ки бо мақсади шаклдиҳии хусусиятҳои муайян қобилияти малакаҳои қаблан ташаккулёфтаҳо ба сатҳҳо мутобиқ

насохта, балки ин хусусиятҳоро мақсаднок ва дар шакли идорашаванда бо роҳи ба эътибор гирифтани хусусиятҳои равандҳои эҷод намудани нутқ, ки ин хусусиятҳоро муайян мекунанд, ташаккул диҳад. Ин гуна методика бештар тавассути равиши функционалӣ-мазмунӣ таъмин мегардад, ки он имконият медиҳад, ки самаранокии омӯзиши забони хориҷӣ аз дохил, яъне бо таърифи ба мазмуни механизмҳои эҷод намудани нутқ, таъмин гардад.

Равиши касбӣ-муоширатӣ ҳамчун як усули хусусии сохтани назарияи омӯзиши бакасбравонагардидаи забони хориҷӣ ва ҳамчун усули фаъолсозии забондонии эҷодии омӯзгор ҳамчун ихтисоси педагогӣ баррасӣ мешавад. Ҳаводорони ин навъи равиш бар онанд, ки моҳияти он дар ангезиши фаъолияти ҷавобӣ аз ҷониби омӯзандагон нисбат ба фаъолияти таълимии омӯзгор ифода меёбад. Мазмуни фаҳмиши ин равиш, ғайр аз навъи фаъолу эҷодкорона азхудкунии дониш аз ҷониби донишҷӯён, инчунин навъи зерини фаъолу эҷодии интиқоли дониш ва ташаккули малакаву маҳорати касбӣ аз ҷониби омӯзгорро дарбар мегирад:

- гузоштани масъалаҳо;
- тавсеаи масъалаҳои касбӣ ва касбӣ-муоширатӣ;
- ташкили фаъолияти эҷодии ҷустуҷӯии омӯзгорони ояндаи забони хориҷӣ дар асоси онҳо.

Дар доираи омӯзиши бакасбравонагардида асоси сохтори равиши касбӣ-муоширатӣ аз марҳилаҳо, ҳадаф ва воситаҳои расидан ба он иборат аст. Ин гуна фаҳмиши равиш дар омӯзиши бакасбнигаронидашуда имконият медиҳад, ки барои ҳар як функцияе, ки дар тасвири муфассали фаъолияти омӯзгор (профессиограмма) оварда шудааст, як амсилаи низомии ташаккули марҳилавии малака ва маҳоратҳо таҳия гардад [65, с.76-82].

Дар таҳлили сохтори худи малакаҳои касбӣ-муоширатӣ ва инчунин дар муайянсозии роҳу усулҳои тақмили онҳо равиши функционалӣ-мундариҷавӣ ва навъҳои он яке аз самтҳои босамар мебошад. Он имконият медиҳад, ки ҳар як унсури малакаҳо ҳадафмандона ва марҳила ба марҳила ташаккул ёбад ва ниҳоят, дар сатҳи муайяни фаъолияти касбӣ-педагогӣ ба таври муттаҳид (интегратсионӣ) амал кунад.

Равиши фаъолиятнокӣ яке аз равишҳои дар таҳқиқоти педагогӣ ва равонӣ истифодашаванда ба ҳисоб меравад, ки эътибори байналмилалӣ низ пайдо кардааст. Ин равиш дар Консепсияи таҳсилоти миёнаи умумӣ [99, 30 с.] ҳамчун яке аз омилҳои низомофаринандаи таҷдиди куллии зинаҳои таҳсили мактабӣ муайян шудааст. Равиши фаъолиятнокӣ на танҳо ба азхудкунии дониш, балки ба роҳу усулҳои азхудкунии он, ба намунаҳо ва тарзҳои тафаккур ва фаъолият, ба рушди неруи маърифатӣ ва иқтидори эҷодии таълимгиранда нигаронида шудааст. Ин равиш бар ихтилофи шаклҳои интиқоли догматикии дониш, якрангии таълим, ғайрифаволнокии хонандагон ва ниҳоят, бар зидди донишу малакаҳо ва маҳоратҳое, ки дар фаъолияти нутқӣ татбиқ намешаванд, баромад мекунад [99, с.18]. Ин равиш дар заминаи назарияҳои равонӣ ва психологӣ-педагогии Л.С. Виготский [44], А.Н. Леонтев [115], С.Л. Рубинштейн [152], А.К. Маркова ва А.Я.Никонова [119] ва дигарон ташаккул ёфтааст (ниг. ба рӯйхати адабиёт).

Тарафдорони равиши фаъолиятнокӣ қайд мекунанд, ки назарияи фаъолият бояд дар омӯзиши инсон бартарии худро пурра нишон диҳад. Он имконият медиҳад, ки мавқеи асосии назарияи фаъолияти таълимӣ ҳангоми таҳияи фанҳои таълимӣ истифода шаванд.

Равиши фаъолиятнокӣ ҳангоми ҳалли масъалаҳои зерин дар муқоиса бо дигар равишҳо бартарии бештар дорад:

- чӣ гуна раванди таълимӣ-тарбиявӣ бояд созмон дода шавад, ки ба таълимгиранда ҳамчун субъект назар карда шавад;

- кадом асосҳои фаъолиятиро бояд зери усулҳои фаъоли таълим ва тарбияи хонандагон гузошт;
- чӣ гуна тарбияи шахсияти хонандагонро бар асоси ҳамбастагии намудҳои гуногуни фаъолияти ҷамъиятӣ ташкил намуд;
- омӯзгоронро чӣ гуна бояд омода кард, ки қобилияти иҷрои фаъолияти касбӣ, меҳнатӣ ва эҷодии худро дошта бошанд ва тавонанд ҳамаи намудҳои фаъолияти ҷамъиятии муфидро ташкил кунанд, идора намоянд ва ғ.

Равиши шахсиятӣ-фаъолиятнокӣ дар контексти умумии равиши фаъолиятнокӣ пайдо шудааст. Агар асоси ин равиш дар корҳои Л.С. Виготский, А.Н. Леонтев, С.Л. Рубинштейн гузошта шуда бошад, минбаъд он дар таҳқиқоти Н.А. Зимняя, Н.В. Витт, Е.С. Илинская, М.Г. Каспарова ва дигарон рушд ёфтааст (ниг. ба феҳристи адабиёти истифодашуда).

Дар заминаи ин равиш, шахсият ҳамчун субъекти фаъолият баррасӣ мешавад. Шахсият дар раванди фаъолият ва муошират бо дигарон ташаккул меёбад ва худ хусусияту равишҳои ин равандро муайян мекунад.

Бесабаб нест, ки калимаи "шахсиятӣ" чузъи аввали унвони равиш мебошад, зеро калимаи мазкур маънои онро дорад, ки ҳамаи равандҳои психологӣ, хусусиятҳо ва ҳолатҳои психикӣ ҳамчун моли шахси конкретӣ баррасӣ мешаванд, онҳо аз таҷрибаи инфиродӣ ва иҷтимоии инсон пайдо мешаванд ва бо қонуниятҳои мавҷудияти ӯ муайян карда мешаванд.

Мувофиқи равиши шахсиятӣ-фаъолиятнокӣ, дар маркази таваҷҷуҳ ҳуди хонанда – ангезаҳо, ҳадаф ва хислатҳои равонии нотақрори ӯ қарор доранд, яъне шогирд ҳамчун шахсият қабул мегардад. Омӯзгор дар доираи чунин равиш ҳадафи дарсро муайян мекунад ва тамоми раванди

таълихро бо дарназардошти эҳтиёҷот, сатҳи донишу малакаҳои шогирд ташкил, роҳнамоӣ ва танзим менамояд.

Ташкили раванди таълим дар асоси равиши шахсиятӣ-фаъолиятнокӣ тақозо менамояд, ки ҳама қарорҳои методии омӯзгор (ташкили маводи таълимӣ, истифодаи ин ё он усул, тарзҳои иҷрои машқҳо ва ғ.) аз рӯи диди шахсияти омӯзанда, яъне бо дарназардошти эҳтиёҷот, ангезаҳо, қобилиятҳо, фаъолият, зеҳн ва дигар хусусиятҳои равонии инфироии ӯ гузаронида шаванд [76, с.62-72]. Ғайр аз ин, “дар доираи равиши шахсиятӣ-фаъолиятнокӣ омӯзиши ҳар як фанни таълимӣ хусусиятҳои миллӣ, ҷинсӣ-синнусолӣ, равонӣ-фардӣ ва мавқеи иҷтимоии хонанда ба ҳисоб гирифта мешаванд” [203, с.318-321].

Равиши шахсиятӣ-фаъолиятнокӣ бознигарию сохтори ташкил ва гузаронидани чунин раванди таълихро талаб мекунад, ки мутобиқи он ҳар як вазифаи таълимӣ-муоширатӣ тавассути маҷмӯи амалҳои муайян татбиқ мегардад:

- а) амалияи таълимии фаннӣ;
- б) амалиёти ёридиҳанда.

Объекти омӯзиш — фаъолияти нутқӣ бо забони хориҷӣ мебошад ва дар робита бо он на танҳо табиати раванд ва объекти таълим, балки ҳуди доираи ҳамкории омӯзгор ва шогирдон низ тағйир меёбад. Мувофиқи он, муошират ва ҳамкории таълимӣ дар шакли муносибати субъект–субъект ба амал меояд ва дар асоси ҳамкории баробарҳуқуқи омӯзгор ва шогирдон, ки дар ҳамкории муштараки дидактикӣ, аз ҷониби омӯзгор ташкил карда мешавад, вазифаҳои муоширатӣ-маърифатӣ ҳал карда мешаванд [76, с.71].

Дар интиҳои давраи асри XX барои омодаسازی омӯзгори забони хориҷӣ равиши «таҳсилоти забонӣ дар асоси маводи фарҳангӣ» аз ҷониби Е.И. Пассов пешниҳод шудааст [138, 161 с.]. Дар ин концепсия кӯшиш ба ҳарч дода шудааст, ки асосҳои назариявӣ ва амалӣ барои

сохтани низоми нави оmodасозии мутахассисони дараҷаи олий дар соҳаи таҳсилоти педагогӣ (дар мисоли таълими забони хориҷӣ) нишон дода шавад. Муаллиф исбот кардааст, ки муҳтавои таҳсилот ин фарҳанг мебошад ва муҳтавои оmodасозии касбии мушаххас – маҷмӯи муайяни унсурҳои фарҳанг, ки ба ҳадаф ва вазифаҳои таълим ва хусусиятҳои технологии он мутобиқ мебошанд, фаҳмида мешавад. Аз ин рӯ, муаллиф пешниҳод мекунад, ки мафҳуми "таълими забони хориҷӣ" бо мафҳуми "таҳсилоти забонӣ" (таҳсилоти забони хориҷӣ -иноязычное образование) иваз карда шавад. Ҳадафи таълим ин на танҳо омӯзиши забон, балки фарҳанги он мебошад, ки аз як қатор унсурҳо иборат аст.

Ба ақидаи муаллиф, ҳадаф ва муҳтавои нави оmodасозии касбии омӯзгори забони хориҷӣ талаб мекунад, ки шаклҳои ташкили муассисаи таҳсилот ва низоми раванди таълимӣ низ тағйир ёбанд. Амсилаи барои дар муассисаи омӯзгории олий оmodа намудани омӯзгори забони хориҷӣ аз ҷониби Е.И. Пассов пешниҳодшуда аз амсилаҳои қаблӣ бо муҳтаво, шакли ташкили раванди таълим ва мӯҳлати таҳсил фарқ мекунад.

Оmodасозии омӯзгори ояндаи забони хориҷӣ дар муассисаи таҳсилоти олии касбӣ ба ташаккули майлу рағбати омӯзгорони ҷавон ҷиҳати такмил ва рушди сифатҳои касбӣ-муоширатӣ, инчунин инкишофи қобилияти ҳамкорӣ ва муошират дар заминаи худтакмилдиҳии касбӣ равона бояд шавад. Ин раванд зарурати гузариши марҳилавиро аз пояҳои назариявии таълим ба амалияи бевосита тақозо менамояд. Дар ин замина, равиши салоҳиятнокӣ бояд ҷузъи ҷудонашавандаи оmodагии касбии омӯзгори забони хориҷӣ гардад. Салоҳиятнокӣ дар методикаи муосири таълими забони хориҷӣ чун «қобилияти мутобиқсозии васоити забонӣ бо вазифаҳо ва шароити муошират бо дарназардошти меъёрҳои иҷтимоии рафтор ва мувофиқати муоширатии иброи афкор» фаҳмида мешавад [50, с.17-24]. Ба андешаи М.А.Абдуллоева, ин равиш имконият медиҳад, ки дар муассисаи

таҳсилоти олий низоми мукаммали ташаккули салоҳияти касбии омӯзгори забони хориҷӣ бо таваҷҷуҳ ба худмуайянкунии шахсиятӣ-инфироӣ, расидан ба камолоти касбӣ ва қобилияти ба назар гирифтани арзишҳои марбут ба ҷанбаҳои лингвистӣ ва касбии фаъолияти омӯзгор таҳия гардад [7, с.8].

Инак, аз гуфтаҳои болоӣ бармеояд, ки касбигардонии таълими забони хориҷӣ дар шароити таҳсилоти олий ҷузъи муҳимми омодагии касбии омӯзгори оянда ба ҳисоб рафта, ба воқеияти фаъолияти педагогӣ пайвастагии амиқ пайдо мекунад ва аз ин рӯ, барои гузариши марҳилавӣ аз дониши назариявӣ ба амалияи воқеии таълим бояд шароит фароҳам оварда шавад.

Омӯзиши касбӣ дорои характери бисёрсатҳа буда, дар зинаҳои гуногуни раванди таълим – аз ҳадафгузорӣ то муҳтавои таълим ва ташкили методӣ татбиқ мегардад. Ин бисёрсатҳӣ таълифро ба талаботи касбии муосир самаранок ва мутобиқ мегардонад.

Дар раванди таҳсилоти забонӣ истифодаи равишҳои низомнокӣ, функционалӣ-мундариҷавӣ, шахсиятӣ-фаъолиятнокӣ ва салоҳиятнокӣ ба таъмини ҳамгироии назария ва амалия, ташаккули малакаву маҳоратҳои воқеан педагогӣ ва рушди шахсияти омӯзгор мусоидат менамояд.

Низоми мукаммали тайёрии омӯзгори забони хориҷӣ бояд унсурҳои забонӣ, муоширатӣ, методӣ, психологӣ-педагогӣ, иттилоотӣ-коммуникатсионӣ ва дигар ҷанбаҳои салоҳияти касбиро фаро гирад, то ки омӯзгор тавонад забонро на танҳо ҳамчун фан, балки ҳамчун воситаи муоширати касбӣ истифода барад.

Мазмуни таълими касбӣ бояд ба мазмуни фаъолияти воқеии омӯзгор дар мактаб мутобиқ карда шавад, зеро омӯзиши бакалавронагардида барои ташаккули ҳавасмандӣ, қобилияти худомӯзӣ ва худтакмилдиҳии омӯзгорони оянда воситаи муассир мебошад.

1.3. Хусусиятҳои азхудкунии забони хориҷӣ ҳамчун ихтисос

Дар замони муосир, ки тағйироти глобалӣ ва равандҳои ҷаҳонишавӣ бозори меҳнат ва муҳити таълимро таҳти таъсири амиқ қарор додаанд, талабот ба сатҳи омодагии касбии омӯзгорони забони хориҷӣ пайваستا меафзояд. Дар ин замина, азхудкунии самараноки забони хориҷӣ дар марҳилаи таҳсилоти оӣ яке аз омилҳои калидии ташаккули шахсияти касбӣ ва салоҳиятнокии методии омӯзгор ба ҳисоб меравад.

Пеш аз ҳама, бояд таъкид намуд, ки омӯзиши забони хориҷӣ аз ҷониби донишҷӯёни ихтисоси педагогӣ дорои хусусияти касбӣ-таълимӣ мебошад. Омӯзгорони оянда бояд на танҳо забонро аз худ намуда, онро дар шароити воқеии таълим ба таври муассир истифода бурда тавонанд.

Яке аз ҷанбаҳои муҳимтарини ин раванд – яққоя ташаккул ёфтани салоҳиятҳои забонӣ ва методӣ мебошад. Омӯзгор бояд малакаҳои луғавӣ, грамматикӣ ва услубиро бо дониши назариявӣ амалӣ оид ба таълими забон ҷамоҳанг созад. Истифодаи забони хориҷӣ дар раванди таълим, таҳияи маводи таълимӣ, таҳлили матнҳо, баргузориҳои муколамаҳои таълимӣ ва дигар фаъолиятҳо бояд дар доираи стандарти касбӣ ба роҳ монда шавад.

Аз хусусиятҳои дигари муҳими азхудкунии забони хориҷӣ таъсири ҷанбаи фарҳангӣ ва байнифарҳангиро метавон махсус қайд кард. Омӯзиши самараноки забон аз донишҷӯ талаб мекунад, ки бо муҳити иҷтимоӣ-фарҳангӣ низ шинос гардад, зеро фаҳмиши фарҳангии забон аз ҷониби омӯзгори забони хориҷӣ яке аз шартҳои асосии муоширати муваффақ ва таълими муассир аст [4, с.113-120].

Илова бар ин, дар марҳилаи таҳсилоти оӣ бояд ба рушди худомӯзӣ, малакаҳои таҳлилӣ ва қобилияти кор бо манбаъҳои аслии диққати махсус дода шавад. Таълими босамари забони хориҷӣ дар шароити донишгоҳ дар вақти дарсҳои анъанавӣ ва берун аз онҳо, бо истифодаи

технологияҳои иттилоотӣ, воситаҳои таълими рақамӣ ва амсилаҳои таълими ҳамфаъол амалӣ мешавад.

Ҳангоми ба даст овардани касб дар донишгоҳ ҳамчунин, зарур аст, ки дар баробари забонмӯзӣ, донишҷӯён ба омӯзиши стратегияи педагогии истифодаи забон таваҷҷуҳ зоҳир намоянд. Ин маънои онро дорад, ки онҳо бояд, чӣ гуна интихоб кардани матнҳо, чӣ гуна таҳия намудани супоришҳои таълимӣ, чӣ гуна ташкил кардани саволу муколамаҳоро биомӯзанд, то забон ба таври амалӣ истифода гардад.

Мувофиқи Барномаи таълимӣ аз фанни “Амалияи нутқи шифоҳӣ ва хаттии забони англисӣ” барои ихтисоси “Забони англисӣ” ин фан дар якҷоягӣ бо дигар курсҳои амаливу назариявӣ, ки дар нақшаи таълим пешбинӣ шудаанд, бояд донишҷӯро ҳамаҷониба омода созад, то ки ӯ барои такмили минбаъдаи сатҳи дониши забони англисӣ дар самти касбӣ асос гузошта тавонад [21, 40 с.]. Аз ин рӯ, таълими забони англисӣ дар доираи ин фан ба татбиқи маҷмӯи ҳадафҳои амалӣ, тарбиявӣ, таълимӣ ва касбӣ-педагогӣ равона шудааст, ки дар заминаи дониш, маҳорат, малака ва сифату қобилиятҳои шахсии омӯзгори ояндаи забони хориҷӣ амалӣ мегарданд. Ҳамаи ин ҳадафҳо дар раванди азхудкунии амалии забони хориҷӣ ба даст оварда мешаванд.

Ҳадафи амалӣ аз ташаккули сатҳи пешрафтаи салоҳиятҳои забонӣ, муоширатӣ ва фарҳангиву кишваршиносӣ дар донишҷӯён иборат аст. Дар ин зинаи таҳсил малакаҳои шунавоӣ, хониш, гуфтор ва навиштан мустаҳкам мегарданд ва такмил дода мешаванд.

Барои он ки тадқиқот боз ҳам бештар дорои арзиши илмӣ бошад, таҳлили дониш, малака ва маҳоратҳои методии омӯзгор дар заминаи назарияҳои педагогӣ, методикаи таълими забон ва равишҳои муосири таълим бояд асоснок карда шавад. Бинобар ин, зербоби мазкур шароити таҳлили амиқ ва мураттаби чунин масъалаҳоро фароҳам меорад.

Дониш, малака ва маҳорат унсурҳои асосии сохтори фаъолияти

нутқии омӯзгори забони хориҷӣ мебошанд. Дар адабиёти психологӣ-педагогӣ тақсимбандӣ ва таърифи ягонаи ин мафҳумҳо вуҷуд надорад. Дар зербоби мазкур, дониш, малака ва маҳорат ҳамчун унсурҳои сохтори фаъолияти педагогии омӯзгори забони хориҷӣ баррасӣ мешаванд, ки мазмуни онҳо аз сатҳи омодагии методии донишҷӯён ба фаъолияти касбии ояндаи онҳо вобаста мебошад.

Дар Энциклопедияи педагогӣ мафҳуми «маҳорати педагогӣ» ҳамчун «хунари оӣ ва ба таври пайваста такмилёбандаи таълиму тарбия, ки барои ҳар як омӯзгоре, ки аз рӯи ҳидояти дил кор мекунад ва дӯстдори кӯдакон мебошад», тавсиф шудааст [140, 789 с.].

Маҳорати методӣ ҳамчун азхудкунии шуурноки роҳ ё усулҳои таълим фаҳмида мешавад, ки дар шароити тағйирёбанда барои аз ҷиҳати касбӣ ҳал намудани вазифаҳои таълимӣ-тарбиявӣ мусоидат мекунад.

Дар робита ба омӯзиши забони хориҷӣ, маҳорати методӣ ҳамчун қобилияти бар асоси дониш ва малакаҳои махсус ва касбии қаблан бадастомада муайян мегардад, ки ба омӯзгор имконият медиҳад, фаъолияти таълимиро дар шароити барои ӯ нав ба таври самаранок ба нақша гирад ва амалӣ намояд [196, 20 с.].

Маҳорати методӣ аз азхудкунии усул ва тарзҳои таълим иборат буда, бар истифодаи шуурноки интегратсионии дониши аз илмҳои гуногун гирифташуда асос ёфтааст. Ҳар як маҳорати методӣ маводи хоси мазмун ва сохтори худро дорад. Ҷиҳати мазмунӣ ин маҷмӯи муайяни донишҳост, ки омӯзгор ҳангоми иҷрои амалҳои амалӣ ба онҳо таъия мекунад.

Пеш аз он ки ба тавсифи ташаккули маҳоратҳои методӣ гузарем, масъалаи донишҳое, ки ҳангоми иҷрои фаъолияти амалии омӯзгор ҳамчун таъияҳои хизмат мекунанд, баррасӣ мекунем.

Аксарияти муаллифон донишро ҳамчун *функсияҳои ҳуди илм* ё

сохтори фаъолияти касбии омӯзгор мефаҳманд.

Мувофиқи равиши дуҷум, оид ба донишҳои педагогӣ таснифоти зерин вучуд доранд:

- донишҳои методӣ, илмӣ-назариявӣ, амалӣ – Н.В.Кузмина [106, с.21; с.30], В.А. Слостенин [164, с.94];
- донишҳои конструктивӣ-техникӣ, меъёрӣ В.В. Краевский [104, 264 с.];
- донишҳои мазмунӣ ва амалиётӣ – М.Н. Скаткин [163,152 с.];
- донишҳои бунёдӣ ва инструменталӣ (асбобӣ) – С.И. Архангелский [15,368 с.];
- донишҳои назариявӣ ва амалӣ – Ю.П. Кулюткин [110, 196 с.], В.С. Сетлин [189, с.38-43] ва дигарон.

Дар концепсияи О.А. Абдуллина, низоми донишҳои умумпедагогӣ аз чор зернизоми иборат аст:

- дониш дар бораи асосҳои методологияи педагогика;
- дониш дар бораи асосҳои дидактика;
- дониш дар бораи асосҳои назарияи тарбия;
- дониш дар бораи мактабшиносӣ.

Дар ин ҳол, як қисми донишҳо бевосита ба фаъолияти амалӣ ворид мешаванд, қисми дигар – ба таври ғайримустақим [8, с.40-141].

В.С. Сетлин, ҳангоми баррасии масъалаи вобастагии байни дониш, малака ва маҳорат, донишҳоро ба ду гуруҳ ҷудо мекунад:

- донишҳое, ки бевосита дар ташаккули малакаҳои забонӣ иштирок мекунанд (донишҳои амалӣ);
- донишҳое, ки ба ин раванд ба таври ғайримустақим таъсир мерасонанд (донишҳои назариявӣ).

Донишҳои амалӣ ҳамчун қоидаҳои ғаврӣ, қоидаҳо-таълимот, ки амалро роҳнамоӣ мекунанд, муаррифӣ мешаванд. Худи донишҳои амалӣ барои умумисозӣ асос буда, дар пояи донишҳои назариявӣ қарор мегиранд [189, с.38-43].

Донишҳои назариявӣ тавассути мафҳумҳо ва таърифи онҳо пешниҳод мешаванд. Донишҳои назариявӣ дар ташаккули малака ва маҳорат ба таври ғайримустақим иштирок мекунанд — онҳо дар шакли қоидаҳо-таълимот ба тарзи донишҳои амалӣ пешниҳод мешаванд.

Таснифоти дигар, ки бар асоси ташаккули маҳоратҳои тахассусии омӯзгори забони хориҷӣ пешниҳод шудааст, аз ҷониби Н.В. Язикова мебошад [201, с.49-54]. Дар он донишҳо дорои сохтори полиморфӣ буда, чунин унсурҳоро дар бар мегиранд:

- донишҳои умумӣ;
- донишҳои фанӣ (дониш дар бораи назарияи забони хориҷӣ);
- фарогирии амалӣ аз забони хориҷӣ;
- донишҳои иҷтимоӣ-фарҳангӣ;
- дониш дар бораи объекти омӯзиш (дар бораи равандҳои асосии равонӣ, хусусиятҳои онҳо дар ҷараёни азхудкунии забони хориҷӣ);
- донишҳои умумпедагогӣ ва методӣ.

Илова бар донишҳои фанӣ, омӯзгор бояд донишҳои номбурдаро бо унвони "донишҳои тартибдиҳӣ" доро бошад, ки мувофиқи таъсири таълим, алгоритмҳо ва роҳҳои умумисозшудаи ҳалли масъалаҳои методии стандартӣ зарур мебошанд.

Ҳамчунин, донишҳои методологӣ, ки ба гуфтаи Д.Я. Зорина дар бораи усулҳо ва равандҳои фаъолияти маърифатии таҳқиқотӣ мебошанд, дар сохтори донишҳои касбии омӯзгори забони хориҷӣ аҳаммияти калон доранд [77, 128 с.]. Дар байни ҳамаи онҳо, донишҳои методӣ ҳамчун унсури низомсоз баромад мекунанд [201, с.49-54].

Таснифоти мазкури донишҳоро, ки барои амалӣ намудани фаъолияти касбӣ-педагогии омӯзгори забони хориҷӣ заруранд, ҳамчун асос қобили қабул мешуморем. Дар сохтори донишҳо оид ба объектҳои омӯзиш донишҳои равонӣ ва дидактикиро ҷудо менамоем. Зарурати ҷудокунии онҳо бо он вобаста аст, ки, масалан, барои ташаккули

ҳадафмандонаи маҳорати методии «мутобиқсозии матн барои фаҳмидан аз шунавой» донишҳои зерин заруранд:

- дониш дар бораи мақсади ин навъи фаъолият (донишҳои методӣ);
- дониш дар бораи роҳ ва шаклҳои ба даст овардани он (методӣ);
- дониш дар бораи шароити иҷрои ин машқ (методӣ ва дидактикӣ);
- дониш дар бораи талаботи барномавӣ ба аудиоматн вобаста ба сатҳи омодагии донишҷӯён (методӣ);
- дониш дар бораи душвориҳои забонӣ ва маъноии матн (равонӣ);
- дониш дар бораи мутобиқати муҳтавои матн ба хусусиятҳои синну солӣ ва омилҳои ангезашавандаи фаъолияти таълимии донишҷӯён (равонӣ);
- дониш дар бораи тартиб додани дастуру супоришҳо доир ба матни шунавой (методӣ ва дидактикӣ).

Баъди дақиқ кардани таснифоти донишҳо вобаста ба робитаи онҳо бо фаъолияти педагогӣ, ба тавсифи нақши дониш дар ташаккули маҳоратҳои методӣ мегузарем.

Дониш ҳамчун пояи умумии когнитивӣ барои коркарди қарорҳои амалӣ аз ҷониби омӯзгор баррасӣ мешавад ва ҳамчун воситаи танзими тафаккур ва фаъолияти ӯ амал мекунад. Мувофиқи талаботи фаъолияти амалӣ, донишҳои аз ҷониби омӯзгор дар соҳаҳои психология, педагогика ва методика бадастомада, дар раванди ҳуди ҳамин фаъолият ба тарзи муайян тағйир меёбанд; яъне, онҳо ба низоми мушаххаси махсус муттаҳид мешаванд, ки тибқи мантиқ ва заруратҳои ҳалли амалии масъалаҳои педагогӣ сохта шудааст. Донишҳо дар ин раванд гуё аз забони назариявӣ ба забони амал ва ҳолатҳои амалӣ мубаддал мегарданд.

Хусусияти истифодаи дониш аз мавқеи шахсии омӯзгор нисбати фаъолияти худ вобаста аст. Омӯзгори оянда донишҳоро аз соҳаҳои гуногуни илмӣ ба даст меорад. Аммо ин донишҳо дар ташаккули

маҳоратҳои методӣ нақши гуногун доранд. Баъзеи онҳо бевосита иштирок мекунанд, дигарон — ба таври ғайримустақим.

Аз ҷониби К.И.Саломатов нақш ва вазифаҳои ин донишҳо дар раванди ташаккули маҳоратҳои методӣ чунин муайян шудаанд:

- донишҳое, ки бевосита дар ташаккули маҳоратҳои методӣ иштирок мекунанд, вазифаи супоришдиҳанда (предписывающая функция) доранд. Ба онҳо асосан донишҳои аз соҳаи методика гирифташуда шомиланд;
- донишҳое, ки ба таври ғайримустақим бо ташаккули маҳоратҳо алоқаманданд, вазифаи пешазшартӣ (предпосылочная функция) доранд. Ба ин гуруҳ асосан донишҳои равонӣ дохил мешаванд;
- донишҳои умумисозишуда, ки худ ба худ наметавонанд вазифаи супоришдиҳанда дошта бошанд, аммо онҳо функцияи тавсифдиҳанда (объясняющая функция)-ро иҷро мекунанд.

Ин гуна донишҳо одатан аз ҷониби омӯзгор барои дарк ва фаҳмидани лаҳзаҳои мушаххаси фаъолияти амалии шахсии худ ё таҷрибаи омӯзгорони дигар дар ҷараёни таҳлили он истифода мешаванд.

Ба ин гуруҳ донишҳо дар бораи қонун ва қонуниятҳои раванди таълимӣ-тарбиявӣ, категорияҳо ва мафҳумҳои умумпедагогӣ дохил мешаванд [156, с.11].

Маҳоратҳои методӣ вазифаҳои гуногунро иҷро мекунанд. Баъзеи онҳо барои амалигардонии функцияи гностикӣ, дигаре – барои функцияи конструктивӣ-банақшагирӣ, сеюмӣ – барои функцияи муоширатӣ-таълимии омӯзгор хизмат мекунанд.

Мутаносибан, ҳар як маҳорати методӣ мазмун ва сохтори худро дорад. Масалан, барои ташаккули маҳорати “муайян кардани душвориҳои эҳтимолии маводи грамматикӣ дар матн” лозим аст, ки дар бораи хусусиятҳои ин падида аз ҷиҳати маъноӣ, функционалӣ ва сохторӣ

ҳам дар забони модарӣ ва ҳам дар забони хориҷӣ донишҳои лингводидактикӣ вучуд дошта бошанд.

Барои ташаккули маҳорати "самтгирӣ ба ҳадафҳои барномавии омӯзиши навъҳои фаъолияти нутқӣ" донишҳои соҳаи методика заруранд. Ташаккули маҳоратҳое, ки функцияи тарбиявиро таъмин мекунанд, аз омӯзгор донишҳои соҳаи педагогика ва дигар соҳаҳоро талаб мекунанд. Ҳамин тавр, дониш ҷузъи таркибии маҳорати методӣ ба шумор меравад.

Нақши намудҳои гуногуни дониш аз соҳаҳои мухталифи илм дар раванди ташаккули маҳорати методии омӯзгори забони хориҷӣ вобаста ба он функцияе муайян мешавад, ки маҳорати мушаххасро иҷро мекунанд.

Дар адабиёт якчанд хусусият ва нишондиҳандаҳои донишҳо муайян шудаанд, ки ба назар гирифтани онҳо яке аз омилҳои муҳими ташаккули самараноки маҳорати методии омӯзгори ояндаи забони хориҷӣ мебошад [29, 260 с.].

Хусусият ва нишондиҳандаҳои донишҳо дар ҷадвали зерин пешниҳод шудаанд.

Ҷадвали №1

Хусусияти донишҳо	Нишондиҳандаҳои донишҳо
Низомнокӣ	Тартиб ва сохтори мантиқии донишҳо
Фаъолиятнокӣ (амалӣ будан, қобилияти татбиқ дар амал)	Қобилияти татбиқи донишҳо дар фаъолияти амалӣ
Шуурнокӣ (фаҳмидан ва аз худ кардани дониш)	Қобилияти ба таври шифоҳӣ тавсиф намудани мафҳум ва фаҳмонидани хусусиятҳои он
Пуррагӣ (тамомият ва фарогирии дониш)	Миқдори унсурҳои такрорнамудаи донишҷӯ

Маҳорати методӣ на танҳо бар асоси донишҳои бадастомада, балки ҳамчунин бар пояи малакаҳо (ҳам методӣ ва ҳам педагогӣ) ташаккул меёбад.

Масъалаи мавҷудияти унсурҳои автоматикунонидашуда, яъне

малакаҳо, дар сохтори маҳорати методӣ то ҳоло баҳсбарангез аст. Дар бисёр таҳқиқоте, ки ба ин масъала бахшида шудаанд, маҳорати педагогӣ (ё методӣ) ва малакаи педагогӣ (ё методӣ) аз ҳам ҷудо карда намешаванд. Танҳо дар чанде аз корҳои илмӣ “малакаи педагогӣ” ҳамчун мафҳуми мустақил зикр мегардад ва ба он тавсифи мухтасар дода мешавад [88, 150 с.], [163, 152 с.], [196, с.20], [57, с.158-172].

Бо вуҷуди ин, ҳалли ин масъала на танҳо дар сатҳи назариявӣ, балки аз ҷиҳати амалӣ низ барои такмили минбаъдаи тайёрии методии омӯзгорони забони хориҷӣ муҳим ба назар мерасад.

Дар адабиёт хусусиятҳои малакаи методӣ чунин муайян шудаанд:

- устуворӣ;
- вариативият (чандирӣ);
- мутобиқшавӣ (пластикӣ);
- ғайришууронагӣ (пас аз автоматизатсия).

Амали автоматикунонидашуда ҳанӯз маънои амали худкорро надорад. Автоматизатсия маънои пурра қатъ шудани фаъолияти шуурро намедиҳад. Малака, дар муқоиса бо маҳорат, танҳо дорои дараҷаи хеле пасти вариативият (чандирӣ) мебошад [134, с.37-39].

Бо таъкид бар аҳамияти калони малакаҳо, С.Л. Рубинштейн зикр кардааст, ки малакаҳо фаъолияти шуурнокро аз зарурати танзими амалҳои элементарӣ (сода) “озод” мекунанд ва он метавонад ба ҳалли масъалаҳои мураккабтар равона гардад. Дар ҳамин замина, фаъолияти шуурноки омӯзгор ҳамеша самараноктар хоҳад буд, агар амалҳои алоҳида ва унсурҳои фаъолияти ӯ дар шакли автоматикунонидашуда иҷро шаванд. Қисман автоматизатсиякунонии амалҳои методӣ ба омӯзгор имконият медиҳад, ки на ба ҳуди усулҳо, балки ба шароити таълим ва воқуниши хонандагон диққат диҳад [153, с. 553].

Дар адабиёти психологӣ дар бораи робитаи байни дониш, малака ва маҳорат назари ягона мавҷуд нест. Нуқтаи ибтидоии баҳс он аст, ки

кадоме аз инҳо – марҳалаи оғоз ва кадоме – марҳалаи хотимаи азхудкунӣ ба ҳисоб меравад. Аммо ҳамаи муҳаққиқон бар он ақидаанд, ки малака ва маҳорат – ду сатҳи гуногуни аз худ кардани амал мебошанд.

Дар концепсияҳои И.А. Зимняя, А.Н. Леонтев, С.Л. Рубинштейн маҳорат дар асоси дониш ва малакаи бадастомада ташаккул меёбад ва ҳадафи ниҳони ҳар гуна таҳсилот, аз ҷумла, таҳсили педагогӣ, ташаккули маҳорат мебошад. Аз ин лиҳоз, роҳ ҷиҳати ба даст овардани маҳорати методӣ аз азхудкунии донишҳои методӣ ва ташаккули малакаҳои методӣ мегузарад.

Донишҳо, малака ва маҳорати методӣ бо ҳам зич алоқаманданд. Дар мисоли маҳоратҳо ин алоқамандӣ «аз лиҳози методӣ дуруст тартиб додани супоришҳо ва машқҳо» чунин ба назар мерасад: маҳорат танҳо дар сурате ташаккул меёбад, ки донишҷӯ, аз як тараф, дар бораи нақши "равонасозӣ" (установка) донишро дар фаъолияти умумӣ дошта бошад, аз тарафи дигар, донанд, ки дар супориши ҳар як машқ чӣ гуна чизҳо бояд зикр шаванд: ҳадафи машқи мазкур, роҳҳои расидан ба ин ҳадаф, шароити иҷрои машқ ва ғ. Барои расидан ба сатҳи баланди ташаккули ин маҳорат, танҳо дониш кофӣ нест; барои ин бояд малакаи методӣ ташаккул дода шавад.

Аз гуфтаҳои болоӣ чунин хулоса бармеояд, ки дониш, малака ва маҳорат ба мундариҷаи фаъолияти педагогӣ ҳамчун унсурҳои сохтори он дохил мешаванд. Дониш ҷузъи таркибии маҳорати методӣ мебошад, ки бар асоси он фаъолияти амалӣ иҷро мегардад. Донишҳо вобаста ба манбаъи бадастомадашон гуногун мебошанд ва арзиши онҳо дар ташаккули маҳоратҳои методӣ, ки функсияҳои гуногуни омӯзгори забони хориҷиро таъмин мекунанд, фарқ мекунад. Хусусият ва ҳаҷми донишҳо барои ташаккули маҳоратҳои методӣ вобаста ба функсияе муайян мешавад, ки маҳорати мушаххас ба он равона шудааст.

Бо мақсади ташкили ҳадафмандонаи омодагии методии омӯзгори ояндаи забони хориҷӣ, фарқ кардани мафҳумҳои «малакаи методӣ» ва «маҳорати методӣ» зарур аст. Инҳо, ҳарчанд ба сохтори фаъолияти педагогии омӯзгори забони хориҷӣ дохил мешаванд, ду сатҳи гуногуни азхудкунии амалро инъикос мекунанд. Агар барои ташаккули малакаи методӣ танҳо дар шароити якхела такрори зиёд кофӣ бошад, пас барои ташаккули маҳорати методӣ, бо дарназардошти моҳияти равонии он, машқҳои лозиманд, ки бар асоси тағйирёбии шароит ва мураккабшавии пайдарпайи онҳо асос ёфтаанд.

Инак, хусусияти мафҳумҳои “дониш”, “маҳорат” ва “малака”-ҳои методии омӯзгорро дар зербоби алоҳида таҳлил намуда, ба хулоса омадем, ки омӯзгор бояд тавонад забонро таълим диҳад, ки ин амал танҳо бо доштани донишҳои методӣ, малакаҳои педагогӣ ва қобилияти татбиқи онҳо дар амал мумкин мегардад. Дар ташаккули ҷаҳонбинии шогирдон омӯзгор ҳам интиқолдиҳандаи донишҳои забонӣ ва ҳам намояндаи фарҳанг, муошират ва шахсияти таъсиргузор мебошад. Аз ин рӯ, дар таълими самараноки забони хориҷӣ баробари дониши фаннӣ ва маҳорату малакаҳои касбӣ, сифат ва қобилиятҳои шахсии омӯзгор аҳаммияти калидӣ пайдо мекунанд.

Пеш аз ҳама, омӯзгори оянда бояд дорои аҳаммияти баланди инсонгарой бошад. Муносибати нек бо хонанда, сабру таҳаммул, эҳтиром ба фикри дигарон ва қобилияти муоширати созанда муҳити мусоиди таълимиро фароҳам месозад. Забони хориҷӣ танҳо дар муҳити мусбӣ ва кушод самаранок азхуд карда мешавад, ки дар он омӯзгор нақши асосиро мебозад.

Боз як хусусияти омӯзгори оянда ин аст, ки ӯ бояд салоҳиятҳои муоширатӣ ва фарҳангии баланд дошта бошад. Забони хориҷӣ воситаи муошират бо ҷаҳон аст. Аз ин рӯ, омӯзгор бояд дар баробари донишҳои қоидаҳо ва луғати забон инчунин онро ҳамчун воситаи зиндаи муошират

истифода бурда тавонад. Қобилияти ба роҳ мондани муколама, дарки фарқиятҳои байнифарҳангӣ ва фаҳмидани нозукиҳои маъноии сухан, ба омӯзиши муассир кӯмак мерасонанд.

Худогоҳии касбӣ яке аз муҳимтарин сифатҳо мебошад, ки омӯзгори ояндаро ба муваффақият мерасонад. Касе, ки бо шавқу завқ омӯзгор мешавад, тамоми нерӯи худро барои рушди худ ва шогирдон равона месозад. Ин гуна шахс ҳамеша мекӯшад усулҳои навро омӯзад, таҷрибаи дигаронро таҳлил кунад ва сифати кори худро беҳтар гардонад.

Ғайр аз ин, омӯзгори забони хориҷӣ бояд ҷаҳонбинии васеъ, фикрронии мустақам ва забони возеҳ дошта бошад. Қобилияти ба таври равшан, мантиқан дуруст ва мувофиқ ифода кардани фикрҳо омӯзгорро ҳамчун донишманди соҳаи худ ба сифати намуна барои хонандагон нишон медиҳад.

Ниҳоят, боз яке аз муҳимтарин қобилиятҳо – эҷодкорӣ аст. Таълими забон ин раванде мебошад, ки ҳар рӯз вазъиятҳои нав, сатҳҳои гуногуни дониш ва тарзи омӯзиши фарқкунандаро пеш меорад. Омӯзгори оянда бояд ба вазъиятҳои зарурии педагогӣ тавонад зуд мутобиқ шавад, роҳҳои ҷолиби омӯзишро истифода барад ва муҳити таълимиро аз якраңгӣ раҳо созад.

ХУЛОСАИ БОБИ I

Дар шароити замони муосири рушди ҷомеа аз сабаби ҷаҳонишавӣ, густариши муносибатҳои байнифарҳангӣ, рушди технологияҳои иттилоотӣ ва воридшавии доимии навгониҳо ба соҳаи маориф талабот ба омодагии касбии омӯзгорони ояндаи забони хориҷӣ тағйир ёфта истодааст. Тавре, ки адабиёти илмӣ нишон дод, пажӯҳишгарон талаботи касбии омӯзгори забони хориҷиро (профессиограммаи омӯзгор, муайянсозии дониш, малакаву маҳорати зарурӣ ва хислатҳои шахсӣ) дар таҳқиқотҳои қаблӣ (асри XX) таҳия намудаанд, ки ҳамаи онҳо то ҳоло барои таҳқиқсозии унсурҳои асосии фаъолияти касбии омӯзгор мусоидат менамоянд. Имрӯзҳо низ таваҷҷуҳи олимони ватаниву хориҷӣ ба масоили тайёрии касбии омӯзгорони забони хориҷӣ, хусусан ба мушкилоти он, афзоиш ёфта, ҷанбаҳои гуногуни онро фаро мегирад.

Таҳқиқоти муосир мазмун ва сохтори таълими забони хориҷиро такмил дода, равандҳои методӣ ва амалии омодасозии омӯзгорро амиқтар меомӯзанд. Дар қатори онҳо муҳаққиқони тоҷик низ масъалаҳои ташаккули салоҳиятҳои касбӣ, омодагии методии омӯзгори забони хориҷӣ, мазмуни корҳои мустақилона ва хусусиятҳои таҷрибаомӯзии муҳассилинро дар раванди омодагии касбӣ дар мактаби олий таҳлил карда истодаанд. Ин корҳои илмӣ заминаи назариявии низоми тайёрии омӯзгорони забони хориҷиро таҳким бахшида, барои беҳтар намудани равишҳои таълим ва тарбия дурнамои нав пешниҳод менамоянд.

Тағйироти ҷорӣ соҳаи маориф нишон медиҳад, ки низоми пешина, ки асосан ба азхудкунии дониш маҳдуд буд, дигар ба талаботи замон ҷавобгӯ шуда наметавонад. Бинобар ин, ҷорӣ кардани низоми махсуси таълимии нав зарур шуморида мешавад, ки он ба чанд принципи калидӣ асос меёбад: мутобиқшавӣ ба таҳаввулоти иҷтимоию иқтисодӣ, татбиқи усулҳои нави педагогӣ ва технологияҳои иттилоотӣ-

коммуникатсионӣ дар машғулиятҳо, баланд бардоштани сифати таълим ва сатҳи касбии омӯзгорон, мониторинги мунтазами натиҷаҳои таълим ва ғ.

Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки ҳоло як қатор масъалаҳои ҷалталаб ҳастанд, ки метавонанд бо роҳҳои мустақамсозии сохтори тайёрии омӯзгорон бо дарназардошти талаботи нави стандартҳои касбӣ, таҳлили дараҷаи таҳассус ва вазъи омӯзгорони амалкунанда дар минтақаҳо, муайян кардани камбудӣҳо ва гузаронидани ислоҳоти зарурӣ, ташкил намудани раванди таълиму тарбия дар донишгоҳҳои омӯзгорӣ бо така ба таҳлили салоҳиятҳои касбии омӯзгорони кишвар ҳалли худро ёбанд.

Яке аз ғояҳои меҳварии боби аввали рисола таҳияи амсилаи назариявии омӯзгори забони хориҷӣ мебошад. Дар ин амсила ду ҷанбаи асосӣ пешбинӣ гардидааст: талабот ба дониш, маҳорат, малакаву хислатҳои шахсии мутахассис (омӯзгор) ва дараҷаи омодагии касбӣ ва қобилияти фаъолияти педагогии ӯ. Мувофиқи амсилаи таҳиягардида омӯзгори ояндаи забони хориҷӣ бояд ҳангоми таҳсил дар мактаби олии дониши кофӣи ҷамъиятӣ-сиёсӣ, равонӣ-педагогӣ, таҳассусӣ (забоншиносӣ) ва методиро ба даст орад, то ки ба фаъолияти касбии минбаъда омода бошад.

Инчунин дар ин ҷо меъёрҳои муосири касбияти омӯзгори забони хориҷӣ баррасӣ гардидаанд, ки тибқи онҳо, омӯзгор бояд маҷмӯи пурраи салоҳиятҳои касбиро, аз ҷумла: дониши амиқи забонӣ мувофиқи барномаҳои таълимӣ, малакаи банақшагирӣ ва баргузори дорсҳо, қобилияти таҳлили ҷараёни дорс, арзёбии воқеии дониши хонандагон, истифодаи шакл ва усулҳои гуногуни таълим, фароҳамсозии иштироки фаъолонаи ҳама донишомӯзон дар дорс ва дараҷаи баланди салоҳияти технологияи иттилоотӣ-коммуникатсионӣ соҳиб бошад.

Омодасозии омӯзгорони ояндаи забони хориҷӣ раванди бисёрсатҳа аст, ки ҷанбаҳои гуногуни таълиму тарбияро фаро гирифта,

касбигардонии омӯзишро талаб менамояд. Хусусияти бисёрсатҳаи омӯзиши касбӣ дар он зоҳир мегардад, ки он метавонад дар як қатор сатҳ ва зинаҳои раванди таълиму тарбия татбиқ карда шавад (дар сатҳи ҳадафҳои таълим, муҳтавои таълим, ташкили методии таълим, воситаҳои таълимӣ ва дар сатҳи ҳуди раванди таълим).

Ҳангоми таҳсил дар мактаби олии омӯзгорони оянда бояд аз лиҳози забонӣ, муоширатӣ, методӣ, равонӣ-педагогӣ ва иттилоотӣ-коммуникатсионӣ пурра омода бошанд ва аз ин рӯ, ҳадаф, мундариҷа ва усулҳои таълим бояд бо фаъолияти касбии ояндаи онҳо ҳамоҳанг бошанд. Қобилиятҳои худомӯзӣ ва худтакмилдиҳӣ низ бояд рушд дода шаванд, то ки омӯзгорони оянда дар фаъолияти касбии худ тавонанд донишу малакаҳои худро пайваста такмил диҳанд.

Дар касбигардонии омӯзиши забони хориҷӣ дар мактаби олии муттаҳидсозии назария бо амалия аҳаммияти хоса дорад, зеро пайвасти зичи донишҳои назариявӣ бо таҷрибаи амалӣ ба ташаккули малакаҳои воқеии касбӣ мусоидат мекунад.

Ҳамаи равишҳои, ки аз назари педагогӣ бояд дар ҷараёни касбигардонии омӯзиши забони хориҷӣ истифода шаванд, ба се гуруҳ тақсим мешаванд: равишҳои, ки аз мавқеи дидактикӣ бармеоянд (комплексӣ, дифференсиалӣ, низомнокӣ, сохторӣ, низомнокӣ-сохторӣ, инфиродӣ ва ғ.); равишҳои, ки аз мавқеи психологӣ бармеоянд (маърифатӣ (когнитивӣ), индуктивӣ-шуурнок, фаъолиятнокӣ, шахсиятӣ, шахсиятӣ-фаъолиятнокӣ ва ғ.); равишҳои, ки аз мавқеи забонӣ (лингвистӣ) бармеоянд (грамматикӣ, мустақим, сохторӣ, низомнокӣ, амалӣ, низомнокӣ-сохторӣ, функционалӣ, сохторӣ-функционалӣ, муоширатӣ ва ғ.).

Аз рӯи таҳлилҳо ба хулосае омадем, ки дар раванди оморасозии омӯзгорони оянда равишҳои низомнокӣ, функционалӣ-мундариҷавӣ, шахсиятӣ-фаъолиятнокӣ ва салоҳиятнокӣ нақши калидӣ мебозанд.

Азхудкунии забони хориҷӣ дар зинаи таҳсилоти олий хусусияти махсуси касбӣ-таълимӣ мегирад. Донишҷӯёни ихтисоси "Омӯзгори забони хориҷӣ" бояд на танҳо забонро ҳамчун низоми забонӣ аз худ кунад, балки онро дар вазъиятҳои таълимии воқеӣ ба таври муассир истифода баранд. Ҳадафи ҳозираи омӯзиши забони хориҷӣ – истифодаи эҷодкоронаи забон барои таълим ва тарбияи шогирдон аст.

Ҳангоми омӯзиши забони хориҷӣ ҳамчун ихтисос, ҳамзамон ду раванди муҳим ба амал меоянд: ташаккули салоҳияти забонӣ ва салоҳияти методӣ. Омӯзгор бояд на танҳо донандаи забон бошад, балки ҳамзамон усулҳои муассири таълими онро: аз таҳияи матн ва машқҳои таълимӣ то сохтани муколама ва фаҳмонидани нозуқиҳои байнифарҳангӣ азхуд кунад. Истифодаи дурусти забон дар раванди таълим бидуни дониши методии муосир ғайриимкон аст.

Илова бар ин, дар омӯзиши забони хориҷӣ ҷанбаи фарҳангӣ аҳаммияти хоса дорад, зеро омӯзгорони оянда бояд дар баробари омӯзиши забон, инчунин барои омӯзонидани фарҳанги он омода бошанд ва ба шогирдон дониши худро дар бораи фарҳанг интиқол диҳанд.

Омӯзиши самараноки забони хориҷӣ талаб мекунад, ки донишҷӯён ба муҳити глобалӣ мутобиқ шаванд ва малакаҳои иттилоотӣ таҳқиқотӣ дошта бошанд. Дар ин замина, малакаи худомӯзӣ, таҳлил ва кор бо манбаъҳои аслий, истифодаи технологияи рақамӣ ва таълими ҳамфаъол аҳаммияти муҳим касб менамоянд.

Стратегияи омӯзиши забон низ бояд ба мадди аввал барояд: интиҳоб ва мутобиқсозии матнҳо, таҳияи супоришҳо, ташкили саволу ҷавоб ва муҳокимаҳо — ҳамаи ин вазифаҳо аз омӯзгорон салоҳияти педагогии баландро талаб мекунанд. Омӯзиш ба фаҳмиш ва амалигардонии дониши забонӣ равона бояд бошад.

Дар робита ба ин, омодаسازیи омӯзгори забони хориҷӣ дар бар гирифтани ҷунин унсурҳоро тақозо менамояд: донишҳои фанӣ

(грамматикӣ, фонетикӣ, луғавӣ); донишҳои фарҳангӣ (кишваршиносӣ ва байнифарҳангӣ); донишҳои равонӣ-педагогӣ (омӯзиши омилҳои равонӣ, синнусолӣ ва иҷтимоӣ дар таълим); маҳорати методӣ (истифодаи роҳи усул ва технологияҳои таълими забон).

Нақши дониш, малака ва маҳорат дар раванди касбигардонии таълим асосӣ мебошад. Дониш ҳамчун заминаи когнитивӣ, малака – автоматизатсияи амалҳо ва маҳорат – истифодаи огоҳона ва муассири онҳо дар амал мебошад. Бидуни ин се унсур ташаккули омӯзгори касбӣ ғайримумкин аст.

Малакаҳои методӣ, ки дар раванди азхудкунии амалҳои таълимӣ ташаккул меёбанд, бояд дорои чунин хусусиятҳо бошанд: устуворӣ, чандирӣ, мутобиқшавӣ ва ғайришууроангӣ. Омӯзгор дар шароити тағйирёбанда бояд тавонад ба таври муассир зуд амал кунад, усулҳои таълимро мувофиқи шароити воқеӣ интихоб ва татбиқ намояд.

Дар баробари ин, азхудкунии забони хориҷӣ ҳамчун ихтисос рушди сифатҳои шахсии омӯзгорро низ талаб мекунад. Муҳаббат ба шогирдон, сабр, ҳавасмандӣ ба худтакмилдиҳӣ, фикрронӣ ва забони равон, қобилияти ташкил ва идоракунии муҳити таълимӣ ва эҷодкорӣ – ҳамаи ин сифатҳо омили калидии муваффақият дар омӯзиши забони хориҷӣ мебошанд.

Инак, азхудкунии забони хориҷӣ ҳамчун ихтисос – ин раванди ташаккули шахсияти мукамал, омӯзгори соҳибтахассус ва инсони бофарҳанг мебошад. Ин раванди мураккаб, бисёрсатҳа ва ҳамгиро бояд дар маркази таълими забонҳои хориҷӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олӣ қарор гирад. Танҳо дар ин сурат омӯзгорони оянда метавонанд ба талаботи муосири ҷомеаи ҷаҳонӣ ҷавобгӯ бошанд ва шогирдони худро барои муоширати самарабахш бо ҷаҳони беруна созад.

БОБИ II. ЗАМИНАҲОИ МЕТОДОЛОГИИ ОМУҶИШИ ХОНИШ ҲАНГОМИ ОМОДАГИИ КАСБИИ ОМУЗГОРОНИ ОЯНДАИ ЗАБОНИ ХОРИҶӢ

2.1. Роҳҳои инкишофи малакаҳои касбии омӯзгори ояндаи забони хориҷӣ дар доираи принципҳои касбигардонии таълим

Вобаста ба таҳқиқи масъала оид ба маҷмуи малакаҳои касбии омӯзгори забони хориҷӣ, ки бояд дар зинаи омодагии касбӣ дар мактаби олии ба даст оварда шаванд, як зумра муҳаққиқони муосири хориҷӣ ва ватании соҳаи педагогика, методика ва психология саҳми худро гузошта истодаанд [6, с.261-265], [18, с.199-202], [17, с.186-190], [82, 55 с.], [160, с.145-156], [202, с.372-376], зеро дар шароити имрӯзаи ҷаҳонишавии равандҳои таълим ва муошират, омӯзгори забони хориҷӣ нақшофари ироаи дониш, раҳнамо ва тарбиятгари шахсиятҳои нав мебошад. Барои иҷрои пурраи ин вазифаҳои гуногунҷабҳа, омӯзгори ояндаи забони хориҷӣ бояд дорои маҷмуи муайяни малакаҳои касбӣ бошад, ки донишҳои забонӣ, қобилиятҳои муоширатӣ, методӣ ва иттилоотиро фаро мегиранд.

Яке аз муҳимтарин ҷузъҳои ин маҷмуъ малакаҳои забонӣ ва муоширатӣ мебошанд [31, с.77-83]. Омӯзгор бояд тавонад забони хориҷиро ҳамчун василаи муоширати шифоҳӣ ва хаттӣ истифода барад ва ҳамзамон, он сатҳи забондониро дошта бошад, ки бо сатҳи соҳибзабонон баробар аст.

Дар баробари ин, қобилияти ташкили муҳити таълимии фаъол ва эҷодкорона низ аҳамияти калон дорад, зеро маҳз муҳити мусоид метавонад шавқ ва ангезаи шогирдонро бедор намояд.

Ҷузъи дигари муҳимми омода намудани омӯзгори соҳа ин рушди малакаҳои методии ӯ мебошад. Омӯзгори оянда бояд донандаи амиқи усулҳои таълими забони хориҷӣ, равишҳои муосири таҳсилот ва принципҳои педагогика бошад [2, с.1-6]. Ӯ бояд тавонад маводро ба таври

мақсаднок таҳлил ва пешниҳод кунад, мушкилоти омӯзишро шиносад ва роҳи ҳалли онҳоро тавассути усулҳои муассири таълим пешниҳод намояд.

Дар замони рушди технологияи рақамӣ, омӯзгор инчунин бояд бо малакаҳои иттилоотӣ-коммуникатсионӣ мусаллаҳ бошад [1, с.68-70]. Қобилияти истифодаи замимаҳо ва захираҳои рақамӣ дар таълим раванди омӯзишро осон ва дастрас намуда, донишҷӯёнро ба муҳити воқеии забони хориҷӣ пайваст менамояд.

Илова бар ин, омӯзгори муваффақ бояд дорои сифатҳои шахсиятии касбӣ бошад: сабр, масъулиятнокӣ, қобилияти таҳлил, худназорат, худомӯзӣ ва хоҳиши пайваста барои такмил додани сатҳи касбии худ. Ӯ бояд барои шогирдон намунаи шахсияти ғаёл, меҳнатдӯст ва фарҳангӣ бошад [49, с.283-285].

Дар маҷмӯъ, малакаҳои касбии омӯзгори ояндаи забони хориҷӣ як низоми мураккабу ҳамгироеро ташкил медиҳанд, ки дониш, малака ва муносибати касбӣ ба таълиму тарбияро дар бар мегирад. Танҳо дар ҳолати муттаҳидсозии ҳамаи ин унсурҳо омӯзгор метавонад ба талаботи муносири ҷомеа ҷавобгӯ бошад ва дар тарбияи насли нав саҳми муассир гузорад. Дар поён роҳҳои инкишофи малакаҳои номбаршударо дар ҷараёни омодагии касбии омӯзгори забони хориҷӣ дар мактаби олии дида мебароем.

1. Малакаҳои забониву муоширатӣ. Барои омӯзгори оянда муҳим аст, ки забони хориҷиро дар сатҳи соҳибзабон донад. Ин маънои доштани донишҳои амиқ дар соҳаи грамматика, фонетика, луғат, услубшиносӣ ва рушди нутқи шифоҳӣ ва хаттиро дорад. Омӯзгор бояд тавонад бо забони хориҷӣ хонад ва нависад, фикри худро равшан ифода кунад ва ба саволҳои мухталиф ҷавобҳои асоснок диҳад. Мазмунҳои таълими фанҳои тахассусӣ бояд барои ташаккули ин қобилиятҳо равона шуда бошад.

2. Малакаҳои методӣ. Фанҳои педагогика, психология, методикаи таълими забони хориҷӣ ва дигар фанҳои интиҳобӣ бояд донишҷӯёнро бо принцип, усул ва шаклҳои гуногуни таълим шинос созанд. Омӯзгори оянда бояд тавонад дарс таҳия кунад, нақшаи дарс нависад, маводи таълимиро интиҳоб намояд ва раванди таълиро мувофиқи сатҳи шогирдони ояндаи худ ба танзим дарорад. Таҳлили вазъиятҳои педагогӣ, ташкили дарсҳои намунавӣ ва таҷрибаи амалӣ барои такмили малакаи методии омӯзгорони ояндаи забони хориҷӣ муҳим ва заруранд.

3. Малакаҳои байнифарҳангӣ. Таълими забон наметавонад аз омӯзиши фарҳанги он ҷудо бошад. Омӯзгор бояд тавонад анъанаву арзишҳо ва одатҳои фарҳангиро дарк намуда, онҳоро ба шогирдон низ фаҳмонад. Дарки мутақобилаи фарҳангҳо барои пешгирии нофаҳмиҳо ва таҳкими робитаҳои байналмилалӣ муҳим аст. Инкишофи ин малакаҳо тавассути омӯзиши фанҳои лингвокишваршиносӣ, мавзӯҳои фарҳангӣ ва муошират бо соҳибзабонон амалӣ мешавад.

4. Малакаҳои иттилоотӣ-коммуникатсионӣ. Омӯзгори муосир бояд бо технологияҳои рақамӣ, барномаҳои таълимӣ, платформаҳои онлайнӣ ва захираҳои электронӣ кор карда тавонад. Истифодаи муаррифӣ (презентатсия), тахтаи электронӣ, тестҳои онлайнӣ ва шабакаҳои иҷтимоӣ ҳамчун воситаи таълим ҳам сифати дарсро баланд мебардорад, ва, инчунин, омӯзандагонро ба муҳити муосир мутобиқ месозад.

Дар раванди фаъолияти педагогии омӯзгорони муассисаҳои олии таълимӣ, инчунин бо дарназардошти омилҳое, ки бо самаранокии омӯзиш алоқаманданд, мо нисбат ба ташкили касбигардони раванди таълими забони хориҷӣ дар муассисаи таҳсилоти олии ҳамчун ихтисоси педагогӣ талаботи зеринро таҳия намудем.

Дар машғулиятҳои курси амалии забони хориҷӣ равишҳои гуногун доир ба ташаккули малакаҳои барои фаъолияти касбии донишҷӯён муҳим метавонанд татбиқ шаванд. Дар навбати худ, ин равишҳо дар

самти сарфаи вақти таълимӣ шароити мусоидро фароҳам меоранд. Аз ин рӯ, касбигардонии раванди омӯзиши забони хориҷӣ набояд ба дараҷаи соҳибшавии салоҳияти муоширатии омӯзгорони оянда зиён расонад, яъне таваҷҷуҳ набояд бештар танҳо ба касбигардонӣ дода шавад. Ташаккули малакаҳои касбии омӯзгори оянда ҳамчун "маҳсули иловагӣ", яъне дар шакли ғайримустақим ҷараён мегирад.

Маҷмӯи маҳоратҳои касбии омӯзгори оянда аз ҷиҳати сохтор ва мазмун гуногун ҳастанд. Бо дарназардошти монандии онҳо, ташаккули як қатор малакаҳои лингвометодӣ ба иҷрои якчанд вазифаҳои фанӣ тааллуқ доранд.

Масалан, малакаи лингвометодии “ба амал водор намудани муҳассилин дар шаклҳои гуногуни нутқ” метавонад дар чунин шаклҳои кор инкишоф ёбад:

- а) бо изҳори хоҳиш;
- б) бо маслиҳат;
- в) бо пешниҳод;
- г) бо шарҳ ва дастур;
- д) бо боваркунонӣ;
- е) бо фармон.

Иҷрои ин амалҳо метавонад дар машғулиятҳои фанӣ грамматикаи амалӣ, фонетикаи амалӣ ё машғулиятҳои амалияи нутқи шифоҳӣ ва хаттӣ забони хориҷӣ ташаккул ёбад, зеро дар ҳамаи ин машғулиятҳо вазъиятҳои ба вучуд меоянд, ки дар онҳо омӯзандагон ба амали нутқӣ водор мешаванд.

Барои рушди малакаи лингвометодӣ лозим аст, ки донишҷӯён ҳадди ақал маҳорати зеринро ба даст оранд:

- дониши семантика, қоидаҳои сохт ва истифодаи шаклҳои грамматикӣ, ки барои мушаххас кардани хато ва шарҳи он заруранд;
- малакаи пай бурдани хато, ҳамзамон бо пайгирии мазмуни ақидаи

баёнгардидаи донишчӯ ва дурустии дигар ҷузъҳои нутқи хориҷӣ, ки механизми мураккаби равонии тақсими диққатро байни шакл ва мундариҷаи сухан талаб мекунад;

■ малакаи ислоҳкунии хатоҳо.

Ин се унсури малакаи ошкор ва ислоҳ кардани хатогҳои грамматикӣ метавонанд дар машғулиятҳо аз рӯи фанҳои гуногун ташаккул ёбанд.

Азбаски касбигардонии омӯзиши забони хориҷӣ ҳамчун ихтисос тавассути истифодаи захираҳои дохилии раванди таълим амалӣ мегардад, эҷоди шароити педагогии касбигардонӣ набояд вақти иловагии таълимиро талаб намояд. Омӯзгорони мактаби олий бояд ҳамеша дар хотир дошта бошанд, ки вазифаи онҳо омода кардани омӯзгори ояндаи соҳа мебошад, ки бо ин забон, қабл аз ҳама, ҳамчун воситаи фаъолияти касбии худ шинос ва соҳиб бошад ва барои иҷрои машқҳои касбӣ-равонашуда омода бошад.

Омӯзгороне, ки дар ҷараёни касбигардонии омӯзиши забони хориҷӣ иштирок мекунанд, бояд дар донишчӯ, яъне омӯзгори оянда ҳисси худшиносӣ ва шинохти шахсияти худро ҳамчун омӯзгори забони хориҷӣ ташаккул диҳанд.

Принсипҳои, ки касбигардонии раванди омӯзиши забони хориҷиро ҳамчун ихтисоси педагогӣ таъмин мекунанд, инҳо мебошанд:

1. Принципи таъмини мутобиқат байни ҳадаф, вазифаҳо, мундариҷа ва воситаҳои таълими забони хориҷӣ бо ҳадафу вазифаҳо ва шароити фаъолияти касбӣ-педагогии донишчӯён. Ин принцип асоси стратегияи таълими ҳадафмандро ташкил медиҳад. Мувофиқи он, тамоми унсурҳои раванди таълим – аз мақсадгузорӣ ва муҳтавои фан то воситаҳо ва шаклҳои таълим – бояд бо талаботи воқеии фаъолияти омӯзгор дар оянда мувофиқат дошта бошанд. Яъне он чи, ки донишчӯён дар раванди таълим меомӯзанд, бояд ба таври мустақим дар фаъолияти касбӣ дар

мактаби миёна истифода бурда шавад. Агар таълим аз муҳтавои амалӣ ва воқеиятҳои соҳаи педагогӣ дур бошад, он наметавонад донишҷӯро барои фаъолияти оянда омода намояд. Аз ин рӯ, ҳамоҳангсозии мақсаду вазифаҳо, муҳтаво ва василаҳо шартӣ зарурии таълими муассир маҳсуб меёбад.

2. Принципи амалигардонии касбигардонии раванди омӯзиши забони хориҷӣ ҳамчун ихтисос. Тибқи ин принцип, омӯзиши забони хориҷӣ бояд аз ибтидои таҳсил то анҷоми он бо равиши касбӣ-педагогӣ муттаҳид бошад. Яъне, фанҳои забонӣ на ҳамчун фанҳои умумӣ, балки ҳамчун заминаи тайёрии омӯзгорони касбӣ омӯзонида мешаванд. Касбигардонӣ бояд дар тамоми марҳилаҳо – аз курси якум то курси чоруми таҳсил (дар ин ҷо: зинаи бакалавриат) – амалӣ гардад ва фаъолияти донишҷӯ ба самти омӯзгорӣ равона шавад. Ба ин хотир, дар ҳар як зинаи таълим унсурҳои касбӣ, монанди истифодаи усулҳо, таҳияи маводи таълимӣ, ҳамкорӣ бо хонандагон, омодагӣ ба таҳлил ва таҳқиқоти амалӣ бояд ворид карда шаванд.

3. Принципи ба назар гирифтани барқарорсозии робитаҳои байнифанӣ. Мутобиқи ин принцип оmodасозии омӯзгори забони хориҷӣ набояд дар доираи як фан сурат гирад, балки омӯзиши забон бояд бо дигар фанҳои касбӣ, методӣ, равонӣ-педагогӣ ва иҷтимоӣ дар робитаи зич бошад. Мутахассиси воқеӣ он касест, ки метавонад дониш ва малакаҳои гуногунро ҳамоҳанг ва ҳамгиро истифода барад. Масалан, фаҳмиши усули таълими грамматика бояд бо дониши психологияи синну сол ва талаботи барномаи таълимии мактабӣ робита дошта бошад. Мустаҳкамсозии чунин робитаҳо фазои таълимро муассир ва комилан функционалӣ мегардонад.

4. Принципи ба назар гирифтани имконияти таълимии фанҳои ба феҳристи курси амалии забони хориҷӣ дохилшуда. Дар асоси малакаҳои методӣ ҳаракатҳои фикрронӣ ва амалӣ ба назар мерасанд, ки ба ҳаллу

фасли масъалаҳои педагогӣ дар кори таълимӣ-тарбиявии омӯзгори забони хориҷӣ тааллуқ доранд. Ин гуна малакаҳо аз худ кардани тарзу усулҳои таълиму тарбияро дарбар мегиранд ва ба истифодаи донишҳои махсуси методӣ ва психологӣ-педагогӣ асос меёбанд.

Амалиётҳои педагогӣ, ки дар пояи малакаҳои методӣ қарор доранд, метавонанд аз рӯйи мазмун, ҳаҷм ва функцияи педагогӣ, ки иҷро мегарданд, гуногун бошанд. Аз тарафи дигар, яке аз хусусиятҳои муҳимми малакаи методӣ дар он аст, ки бо тақия ба донишҳои назариявӣ оид ба он, ки дар вазъиятҳои муайяни педагогӣ ва дар марҳилаҳои гуногуни ҳалли масъалаи методӣ чӣ гуна амал бояд кард, интихоби усулҳои иҷроӣ амалҳои педагогии онро худшиносона анҷом медиҳад.

Пас, имконияти ҳар як фанни таълимӣ бо роҳи таҳлили як қатор омилҳои муайян карда мешавад, масалан:

- а) мутобиқати мундариҷаи фанни таълимии мушаххас ба мундариҷаи малакаи лингвометодии ташаккулёбанда;
- б) сифати малакаи касбӣ (малакаи сода ё комплексӣ);
- в) дараҷаи омодагии донишҷӯён ба ҳалли масъалаҳои методӣ, ки ба ташаккули малакаҳои дахлдори касбӣ нигаронида шудаанд;
- г) хусусиятҳои марҳилаи мушаххаси таълим.

5. Принсипи ба назар гирифтани хусусиятҳои махсуси фаъолияти педагогии омӯзгори забони хориҷӣ. Фанни таълимии "Забони хориҷӣ" дар раванди таълим ҳамзамон якчанд вазифаҳоро иҷро мекунад: ҳамчун ҳадаф ва ҳам ҳамчун воситаи таълим ва муоширати педагогии омӯзгор бо шогирдон. Аз ҳар ду тараф, ҳадафи асосии омӯзиши забони хориҷӣ дар мактабҳои таҳсилоти умумӣ ва касбӣ ин соҳиб шудан ба он ҳамчун воситаи нави муошират дар сатҳи кофӣ муоширатӣ мебошад. Дар ин замина, функцияи муоширатӣ дар фаъолияти педагогии омӯзгори забони хориҷӣ мақоми асосиро касб мекунад, ки мазмун ва мундариҷаи тамоми

дигар вазифаҳои омӯзгорро муайян мекунад.

Ба назар гирифтани ин хусусияти фаъолияти омӯзгор дар ҷараёни касбигардонии таълим маънои онро дорад, ки ба ташаккули малакаҳои лингвометодии омӯзгори забони хориҷӣ бояд мутобиқи дараҷаи аҳаммияти онҳо таваҷҷуҳи дифференсиалӣ дода шавад. Зарурати чунин равиш дар ҷудо кардан, интихоби дуруст ва ташаккули малакаҳои касбӣ вобаста аст, зеро дар муҳлати таҳсили донишҷӯ дар муассисаи олии ташаккули ҳамаи малакаҳои зарурии омӯзгори оянда ғайриимкон аст. Дар доираи таҳсил дар донишгоҳ танҳо ташаккули малакаҳои асосӣ, яъне минимуми онҳо, имконпазир мебошад.

6. Принципи ба назар гирифтани дараҷаи душвории малакаҳои касбии омӯзгори ояндаи забони хориҷӣ. Ин принцип тақозо мекунад, ки ҳангоми тарҳрезӣ ва татбиқи барномаҳои таълимӣ, мураккабии ҳар як намуди малакаи касбӣ (забонӣ, методӣ, муоширатӣ ва ғ.) ба назар гирифта шавад. Малакаҳои душвортар (масалан, таҳлили матн, тарҳрезии нақшаи дарс бо ҳадафҳои тарбиявӣ) бояд пас аз ташаккули малакаҳои асосӣ (чӣ гуна ташкил кардани гуфтугӯ, хондани матн, иҷрои машқҳо) тадриҷан ворид карда шаванд. Ин тадриҷият барои беҳтар фаҳмидан ва устувор шудани дониш мусоидат мекунад.

7. Принципи ба назар гирифтани дараҷаи омодагии донишҷӯён ба ҳалли масъалаҳои методӣ. Мувофиқи ин принцип, омӯзиш бояд ба сатҳи воқеии омодагии донишҷӯён мутобиқ карда шавад. Донишҷӯён бо сатҳҳои гуногуни дониши забонӣ ва таҷрибаи педагогӣ ба омӯзиш ворид мешаванд. Аз ин рӯ, масъалаҳои методӣ бояд ба таври марҳилавӣ, аз оддӣ то мураккаб ва дар мувофиқа бо сатҳи фаҳмиши донишҷӯён пешниҳод шаванд. Истифодаи усулҳои фардигардонидашуда, таҳлили мисолҳо ва муҳокимаи мушкилот дар муҳити омӯзишӣ барои ба роҳ мондани ин раванд мусоидат мекунад.

8. Принципи ба назар гирифтани самти ангезишии фаъолияти

таълимии донишчӯён. Барои самаранок ҷараён гирифтани таълим дар донишгоҳ, ангешиш бояд асоси фаъолияти донишчӯро ташкил диҳад. Мувофиқи он раванди омӯзиш бояд шавқовар, мубрам ва мувофиқи ниёзҳои касбии донишчӯён ба роҳ монда шавад. Барои татбиқи он, омӯзгор бояд аз усулҳои фаъол ва таҷрибаҳои амалӣ истифода барад, то донишчӯён худро субъекти асосии раванди омӯзиш эҳсос кунанд ва барои худомӯзӣ ҳавасманд гарданд.

Инак, барои ба таври мақсаднок ташкил ва амалӣ намудани тайёрии касбии омӯзгори ояндаи забони хориҷӣ зарур аст, ки равиши аз ҷиҳати илмӣ ба таври асоснок истифода бурда шавад, ки он талабот ва принсипҳои касбигардонии курси амалии забони хориҷиро ба назар гирад ва маҷмӯи омилҳои марбут ба онро муайян намояд.

Дар заминаи тайёрии касбии омӯзгорони ояндаи забони хориҷӣ, яке аз унсурҳои калидии омӯзиш — ташаккули ҷаҳор рукни фаъолияти нутқӣ (тафаҳҳум, хониш, гуфтор ва навиштан) бо забони англисӣ ба шумор меравад. Рушди якҷояи ин унсурҳо барои ташаккули салоҳияти муоширатӣ, ки хоси омӯзгори муваффақ аст, нақши муассир мебозад.

Тафаҳҳум пояи фаҳмиши муошират мебошад. Омӯзгоре, ки қобилияти тафаҳҳумаш рушд кардааст, сухани шогирдонро дуруст фаҳмида, ба талаботи забонии онҳо ба таври муассир посух дода метавонад. Барои ин, омӯзгор бояд бо гуногунрангии лаҳҷаҳо, суръати гуфтор ва сабқҳои нутқ шинос бошад, ки ин танҳо бо гӯш кардани маводи аслий ва суҳбатҳои зинда имконпазир мебошад.

Хониш ҳамчун воситаи рушди тафаккур, захираи луғавӣ ва дарки услубу сохтори забон ба ҳисоб меравад. Омӯзгор бояд қобилияти хондани матнҳои бадеӣ, илмӣ ва иҷтимоиро дошта бошад, то тавонад мувофиқ ба сатҳ ва синну соли хонандагон онҳоро барои дарс интихоб ва тавсия диҳад. Хониш инчунин воситаи ташаккули нутқи хаттӣ ва шифоҳӣ аст.

Гуфтор яке аз рукнҳои муҳимтарини фаъолияти педагогист. Омӯзгоре, ки бо забони англисӣ равон ҳарф мезанад, метавонад дар синф муҳити муоширати зинда, шавқовар ва муассирро ташкил диҳад.

Ниҳоят, навиштан на танҳо шакли муошират, балки нишондиҳандаи дараҷаи баланди забондонӣ ба шумор меравад. Омӯзгори оянда бояд тавонад андешаҳои худро бо забони англисӣ дақиқ, мантиқан дуруст ва аз ҷиҳати услуб хуб баён намояд.

Барои омӯзгори забони хориҷӣ инкишофи ҳар як рукаи фаъолияти нутқӣ аҳамияти махсус дорад, аммо танҳо дар ҳамгирӣ ва пайвастагии онҳо ӯ метавонад ба сатҳи воқеии салоҳиятнокии касбӣ ноил гардад. Шунавоӣ фаҳмиш ва дарки мазмунро таъмин менамояд, хониш дониш ва захираи луғавиро тақвият медиҳад, гуфтор амалисозии мустақими муоширатро имконпазир месозад ва малакаи навиштан шароити таҳлил ва интиқоли мустақили фикрро фароҳам меорад.

2.2. Мавқеи малакаи хониш дар маҷмӯи рукнҳои фаъолияти нутқи омӯзгори ояндаи забони хориҷӣ

Таҳлили назариявии масъалаҳои касбигардонии раванди таълими забони хориҷӣ дар мактаби оӣ, муайян намудани шароити педагогии ташаккули омодагии касбӣ ва баррасии хусусиятҳои азхудкунии забони хориҷӣ ҳамчун таҳассуси касбӣ заминаи методологӣ таҳқиқотро дар доираи равишҳои назарияҳои педагогиву психологӣ эътирофгардида ташкил доданд. Дар зербоби қаблӣ бошад, ин масъалаҳо дар заминаи таҳлили сохтори фаъолияти касбии омӯзгор бо таъба ба принципҳои касбигардонӣ мушаххас гардида, механизмҳои ташаккули малакаҳои касбӣ ҳамчун низомӣ муттаҳиди ангежавӣ, когнитивӣ ва амалӣ асоснок карда шуданд. Дар ҳамин мантиқ, мувофиқи мавзӯи таҳқиқот, масъалаи баррасии малакаи хониш ҳамчун яке аз унсурҳои низомсозии фаъолияти

нутқии омӯзгори ояндаи забони хориҷӣ аҳаммияти калидӣ пайдо мекунад.

Тибқи назарияи фаъолиятнокӣ [115, с.214], ҳар гуна фаъолияти касбӣ дорои сохтори муайяни ҳадаф, ангеа, амалиёт ва натиҷа мебошад. Дар доираи фаъолияти касбии омӯзгор, хониш шакли қабули иттилоот ва амали когнитивӣ мебошад, ки таъмини гузариш аз дарки маъно ба амсиласозии фаъолияти таълимиро имконият медиҳад.

Аз нуқтаи назари равиши салоҳиятнокӣ, малакаи хониш ҳамчун ҷузъи таркибии салоҳияти муоширатӣ ва методии омӯзгор аст, зеро он фарогири раванди кушодани маъно, ташреҳ, таҳлил, арзёбӣ ва интихоби дидактикии матн мебошад. Маҳз дар ин раванд якҷояшавии донишҳои забонӣ, қобилиятҳои когнитивӣ ва малакаҳои методӣ сурут мегирад, ки ин хусусияти интегративии тайёрии касбиро таъмин менамояд.

Бинобар ин, баррасии мавқеи малакаи хониш дар маҷмӯи рукнҳои фаъолияти нутқии омӯзгори оянда идомаи мантиқии зербобҳои қаблӣ буда, марҳилаи зарурии гузариш аз таҳлили умумии шароити касбигардонӣ ба таҳқиқи механизми мушаххаси тайёрии касбӣ барои кор бо матнҳои англисӣ мебошад.

Малакаи хониш дар омӯзиши забонҳои хориҷӣ яке аз маҳорати асосӣ ба ҳисоб меравад. Барои омӯзгорони ояндаи забони англисӣ ин малака аҳаммияти хоса дорад, зеро сатҳи баланди хониш барои азхудкунии донишҳои касбӣ ва таълимии зарурӣ мусоидат мекунад [209].

Хониш – ин раванди дарёфти маълумот ва фаҳмидани мазмуни матнҳои шиносу ношинос дар асоси маводи забонӣ буда, як навъи муошират ба ҳисоб меравад. Тавассути хониш шахс маълумот ба даст меорад, донишашро васеъ мегардонад ва ҷаҳонбинии худро инкишоф медиҳад, аз ин рӯ, хониш як шакли фаъолияти нутқӣ мебошад.

Дар замони ҳозира, дар методикаи таълим хониш ҳамчун манбаи мавод барои рушди нутқ, манбаи иттилоот ва воситаи ёрирасон барои

азхудкунии маводи забонӣ ба ҳисоб меравад. Бинобар ин, ҳангоми хониш диққати асосӣ ба мазмуни матн равона карда мешавад. Тавассути он, хонанда бо забон, фарҳанг, зиндагӣ, таърих, урфу одат ва анъанаҳои кишварҳое, ки ба забони хориҷӣ (масалан, англисӣ) гуфтугӯ мекунад, шинос мешавад, зеро дониш манбаи дарёфти маълумот аст.

Хониш ба фаъолияти муоширатӣ-иҷтимоии инсон тааллуқ дошта, муоширатро тавассути калимаҳои дар шакли хаттӣ навишташуда таъмин мекунад. Дар соҳаҳои гуногуни зиндагӣ, таълим ва истеҳсолот хониш ба таври васеъ истифода мешавад, зеро инсон метавонад бо маълумоти ба даст овардашуда, фаъолиятҳои гуногунро амалӣ созад.

Барои омӯзгори забони хориҷӣ ба даст овардани малакаҳои хониш нақши муассир мебозад, зеро ӯ бояд донанд, ки чӣ гуна маънии калимаҳои номаълумро тахмин кунад, пайдарпаии рӯйдодҳоро дарк намояд, ғояҳои асосиро пайдо кунад, муҳтавои матнро арзёбӣ намояд, ҳадафи муаллифро муайян созад ва андешаҳои шахсии худро баён намояд [205, с.5].

Таълими босифати хониш ҳамгироии раванд ва усулҳои зиёдеро дар бар мегирад, ки вобаста ба сатҳ ва завқи донишҷӯён интихоб мешаванд. Ба ақидаи муҳаққиқон, барои таълими самараноки хониш бояд вақти кофӣ ҷудо карда шавад, зеро маҳз вақт интихоби усул ва маводи таълимиро муайян мекунад [214, 233 с.].

Хониш, мисли ҳар гуна фаъолиятҳои дигар, дорои ду ҷанба мебошад: мазмун ва раванд. Ба қисми мазмунӣ ҳамеша таваҷҷуҳи бештар дода мешавад. Мазмуни хондан аз якҷанд унсурҳое иборат аст, ки муҳтавои матнро ташкил медиҳанд ва онро нақшаи мазмунии хониш меноманд. Ҷанбаҳои раванди фаъолияти хондан бошанд, ҷараёни хониш ҳисобида мешаванд.

Мазмуни фаъолият, пеш аз ҳама, ҳадаф ва натиҷаҳои онро дар бар мегирад. Одатан, ҳадафи хониш расидан ба фаҳмиши матн ва дарки

маъноӣ он мебошад. Кушодани робитаҳои маъноӣ, дарки муҳтавоӣ нутқ ва фаҳмидани матн дар шакли хаттӣ пешниҳодшуда ҳадафи асосии хондан мебошад. Э.Г. Азимов ва А.Н. Шукин таъкид мекунанд, ки ҳадафи муҳимми омӯзиши хониш «шаклгирии маҳорати истихроҷи иттилоот аз матн графикӣ сабтшуда дар ҷараёни хониш» мебошад, ки ин имконият медиҳад, то забони хориҷӣ дар соҳаҳои гуногуни дониш мавриди истифода қарор гирад [11, с.346–347].

Хониш ҳамеша ба дарки иттилооти тайёр, дарёфти маълумот ва фаҳмиши маъноӣ матн равона шудааст. Аз ин рӯ, онро ба навъи ресептивии фаъолияти нутқӣ мансуб медонанд [151, 287 с.] ва ҷанбаи раванди он характери таҳлилӣ-синтетикӣ дорад.

Ба ақидаи Е.Н. Соловова, хониш ҳамчун воситаи ташаккул ва назорати малакаҳои нутқӣ ва маҳорати забонӣ баррасӣ карда мешавад, аз ҷумла:

- истифодаи хониш имконият медиҳад, ки раванди азбаркунии маводи забонӣ самаранок гардад;
- супоришҳои ба муошират нигаронидашуда барои санҷиши луғат ва грамматика, шунавоӣ, навиштан ва нутқи шифоҳӣ малакаи хонишро талаб мекунанд ва асосан дар матнҳо ва дастурҳои хаттӣ бунёд меёбанд;
- машқҳо барои ташаккул ва такмили ҳамаи малакаҳо ва маҳорати забонӣ низ бо таъкид ба матн ва супоришҳои хаттии ба машқҳо ирсолёфта таҳия мешаванд [169, 272 с.].

Барномаи таълимӣ талаботи умумиро оид ба хониш, инчунин талаботро барои ҳар як синф ва курс муайян мекунад.

Дар мактабҳои миёна, омӯзиши хониш ҳам ҳадаф ва ҳам воситаи таълим мебошад, яъне хондан дар омӯзиши забони хориҷӣ ҳам мақсад ва ҳам василаи асосӣ ба шумор меравад.

Азҳудкунии малакаи хониш бо забони англисӣ яке аз мақсадҳои амалии таълими забони англисӣ дар мактаби миёна мебошад. Агар

хатмкунандагони мактабҳои миёна малакаи хонишно ба дараҷаи комил аз худ кунанд, онҳо метавонанд аз ин малака мустақилона дар амали истифода баранд. Сатҳи мукаммалӣ дар хониш метавонад гуногун бошад, бинобар ин, вазифаи асосии мактабҳои миёна расидан ба ҳадди ақали рушди малакаи хониш аст. Ҳадафи амалии хониш дарёфти маълумот мебошад.

Ғайр аз мақсади амалии хониш, омӯзиши он инчунин мақсадҳои умумитаълимӣ ва тарбиявиро дар бар мегирад. Илова бар ин, хониш ҳадафи рушддиҳанда низ дорад. Дар ҷараёни хониш, тавассути матнҳои забони хориҷӣ (англисӣ), мушоҳидакорӣ ва малакаҳои таҳлиливу синтетикӣ хонандагон такмил меёбанд.

Ҳоло ба нақши хониш ҳамчун восита таваҷҷуҳ мекунем. Хониш воситаи муҳимми азхудкунии маводи забонӣ мебошад. Муҳим аст, ки таълими хондани матнҳо яке аз усулҳои асосии ғанӣ гардонидани луғат ба ҳисоб меравад.

Хониш инчунин барои ташаккули малакаи суҳанронӣ як воситаи муҳимми таълимӣ мебошад. Баъд аз хониши матн, иҷроиши машқҳо ба монанди пурсишу посух, нақл кардан, мубоҳиса ва муҳокимаҳо имконият фароҳам меоранд, ки хонандагон малакаи суҳанварии худро рушд диҳанд.

Тавассути хониш, донишҷӯён барои гуфтугӯ маълумот ва маводи заруриро ҷамъ меоранд. Хониши овозӣ (бо садо хондан) дар омӯзиши талаффузи дуруст ва дарки маводи нави забонӣ нақши муҳим мебозад. Ғайр аз ин, хониши овозӣ барои ташаккули малакаи хондани бесадо (хониши ботинӣ) низ нақши муассир дорад.

Ҳамин тариқ, хониш на танҳо ҳадафи омӯзиш, балки як воситаи муҳим дар омӯзиши забони хориҷӣ мебошад.

Барои таҳқиқи масъалаи тайёрии касбии омӯзгори ояндаи забони хориҷӣ барои кор бо матнҳои англисӣ, ба чанд нуктаи калидӣ бояд

аҳаммияти ҷиддӣ дода шавад. Ин масъала ҳам ҷанбаҳои забоншиносӣ, ҳам методӣ ва ҳам педагогиро фаро мегирад. Дар зер муҳимтарин нуктаҳо оварда шудаанд:

1. Дониши забонӣ. Ба андешаи Л.В. Шерба, дониши филологӣ бояд ҳамчун ҳунари фаҳмиш ва тафсири матнҳои душворе фаҳмида шавад, ки барои дарки бевосита ва интуитивӣ дастнорас мебошанд [197, с.25-26].

Аз ин бармеояд, ки барои омӯзгори забони хориҷӣ фаҳмиши грамматика, фонетика, лексикология ва синтаксиси забони англисӣ, қобилияти таҳлили сохтори матн, шиносӣ бо навъҳои матн ва дигар паҳлуҳои он яке аз нишондиҳандаи салоҳияти касбии ӯ мебошанд.

2. Усулҳои таҳлили матн. Л.В.Великолуг таъкид месозад, ки “яке аз вазифаҳои муҳими таълим дар мактаби олии забонӣ ин рушди малакаҳои таҳлили услубии матн дар доираи курси амалии забони хориҷӣ ва курси услубшиносии забони хориҷӣ ба шумор меравад” [40, с.9-14].

Барои рушди ин қобилият барои омӯзгори ояндаи забони хориҷӣ дар марҳилаи таҳсил дар мактаби олий зарур аст, ки ба омӯзиши стратегияҳои фаҳмиши матни аслий, усулҳои кор бо луғат ва ибораҳои матнӣ, истифодаи матн барои таълими малакаҳои асосӣ (хондан, навиштан, шунидан ва гуфтан) диққати лозимӣ дода шавад.

3. Тайёрии педагогӣ ва методӣ. О.В. Сухих меъёрҳои муваффақияти фаъолияти лингводидактикии омӯзгори ҷавони забони хориҷиро ба се самт (аксиологӣ, прагматикӣ, иҷтимоӣ-фарҳангӣ) ғуруҳбандӣ карда, дар байни ҷузъҳои охири онҳо (иҷтимоӣ-фарҳангӣ) муоширатро дар сатҳи фаъолияти матнӣ алоҳида қайд мекунад [175, 34 с.].

Воқеан тайёрии педагогиву методии донишҷӯён барои кор бо матн бояд дар сатҳи зарурӣ ба роҳ монда шавад, зеро шиносӣ бо методикаи таълими забони хориҷӣ дар асоси матн, қобилияти таҳия ва мутобиқсозии маводҳо барои кор бо он, истифодаи матн барои рушди

фикрронӣ, муошират ва малакаҳои таҳлилӣ, арзёбии китобҳои дарсӣ ва маводи ёрирасон аз ҷиҳати мувофиқ будан барои кор бо матн, таҳлили фарқияти матнҳои аслий ва ба сатҳи забонии хонанда мутобиқ будани онҳо дар фаъолияти омӯзгорони соҳа нақши муассир мебозанд.

4. Истифодаи технологияҳои муосир (барои боз кардан ва нигоҳ доштани ҳуҷҷатҳо, сабт кардани файлҳо ба воситаи нигоҳдории иттилоот, истифодаи муҳаррирҳои матнӣ) [61, с.91-104] аз ҷониби омӯзгори забони хориҷӣ хело зарур аст, зеро истифодаи воситаҳои рақамӣ барои кор бо матн (замимаҳо, платформаҳо, интернет-манбаҳо) дар ҳамаи зинаҳои таҳсилот масъалаи муосиру мубрам мебошад.

5. Ҷанбаҳои психологӣ-педагогӣ. Донишҷӯи сатҳи забондонии хонандагон ва мутобиқсозии матнҳо бо дарназардошти он, эҷоди муҳити таълимии ангезишвар барои рушди қобилияти фаҳмиши матн дар тайёрии касбии омӯзгори забони хориҷӣ мавқеи муҳим доранд, зеро тавре ки муҳаққиқи ватанӣ Л.В. Саидова таъкид мекунад, «бо дарназардошти мавқеи психологӣ-педагогӣ, ки моҳияти он дар омодагии касбии муваффақонаи донишҷӯён барои фаъолияти омӯзгорӣ ифода меёбад, метавон хулоса кард, ки ин омодагӣ ба таври самаранок ва воқеӣ тавассути азхудкунии амиқ ва мукаммали низоми донишҳои илмӣ ва малакаҳои фанҳои таълимӣ, аз ҷумла забонҳои хориҷӣ, амалӣ мегардад» [155, 28 с.].

Омӯзиши забони хориҷӣ дар муассисаи таҳсилоти олии, дар муқоиса бо мактаб, як қатор мушкилиҳо ва ихтилофҳо дар бар мегирад. Онҳо, пеш аз ҳама, ба муайян кардани эҳтиёҷоти донишҷӯён дар муошират, нокифоя будани китобҳои дарсӣ ва дастурҳои таълимии касбӣ-равонашуда, навсозии иттилооте, ки ба таври муайян ба ихтисоси мавриди омӯзиш алоқаманд аст ва зарурати кори омӯзгор дар шароити ҷустуҷӯи доимии эҷодӣ вобастаанд.

Дар шароити донишгоҳ муайянсозии дақиқ ва мушаххаси ҳадафҳои

омӯзиши забон зарур аст, ки он бо дарназардошти фаъолияти ояндаи касбии донишчӯён иртибот дорад.

Муҳаққиқони хориҷӣ нишондиҳандаҳои рушди малакаҳои хонишро дар омӯзгори ҷавони забони хориҷӣ ва хатмкунандаи ин ихтисос чунин таъкид месозанд:

Малакаи стратегӣ дар хониш:

Сатҳи омӯзгор: Метавонад услуб ва суръати хонишро вобаста ба матн ва мақсадҳои гуногун мутобиқ кунад.

Сатҳи хатмкунанда: Метавонад мазмуни матнро бо дараҷаи баланди мустақилият хонда, манбаъҳои лозимаро интихобан истифода барад.

Малакаи забонӣ дар хониш:

Сатҳи омӯзгор: Метавонад матнҳои дорои забони мураккаб ва ношиносро фаҳмад.

Сатҳи хатмкунанда: Барои хониш захираи луғавии ғаёлро дорад, аммо метавонад дар фаҳмиши ибораҳои камистифода душворӣ кашад. Метавонад қолабҳои грамматикӣ ва луғатеро, ки одатан дар хониши илмӣ ва касбӣ истифода мешаванд, фаҳмад.

Малакаи нутқӣ дар хониш:

Сатҳи омӯзгор: Метавонад қисмҳои гуногуни матнро бо ҷузъиёташон фарқ кунад ва иртиботи байни онҳоро фаҳмад.

Сатҳи хатмкунанда: Метавонад ғояҳои асосӣ ва тафсилотро аз якдигар ҷудо кунад. Ҳарчанд на ҳамеша бо ҷузъиёташ бошад ҳам, метавонад нуқтаи асосии баҳсро дар муҳокимаи масъала шиносад.

Малакаи иҷтимоӣ-забонӣ дар хониш:

Сатҳи омӯзгор: Метавонад намудҳои гуногуни сленг ва ишораҳои фарҳангии муносибро фаҳмад. Ҳазл ва нозукиҳои маъно ва сабки вобастаро дарк карда метавонад.

Сатҳи хатмкунанда: Метавонад аксарияти ишораҳои иҷтимоӣ-

забонӣ ва фарҳанги ро фаҳмад [213, с.217-262].

Миқдори маҳдуди соатҳои таълимӣ, ки барои омӯзиши фанни амалияи нутқи шифоҳӣ ва хаттии забони англисӣ дар донишгоҳ ҷудо шудааст, боиси сатҳи гуногуни омодагии забонии донишҷӯён мегардад ва, аз ин лиҳоз, зарурати такмили минбаъдаи шакл, мазмун ва ташкили омӯзиш ба миён меояд. Ин маънои истифодаи усулҳои методие, ки татбиқи принципи муоширатиро таъмин менамоянд, дорад. Принципи зикршуда ба донишҷӯён имконият медиҳад, ки дар шароити мушаххас ҳам луғату сохторҳоро ва ҳам малакаю маҳорати истифодаи онҳоро дар фаъолияти нутқӣ аз худ намоянд.

Муайян кардани ниёзҳои муоширатии донишҷӯён ба забони англисӣ ҳамчун ихтисос имконият медиҳад, ки методикаи таълим тарҳрезӣ гардад, ки на танҳо омилҳои забонӣ ва методиро, балки омилҳои дидактикӣ ва равониро низ ба назар мегирад.

Воқеан, дар ташкили методии раванди таълим мувофиқати маводи интихобшудаи таълимӣ бо мавзӯҳои пешниҳодшуда, вазъият ва шароити муошират аҳаммияти хоса дорад.

Муоширатикунони раванди таълими забони хориҷӣ дар заминаи равиши функционалӣ-семантикӣ ворид намудани маводи грамматикӣ, кор бо матн ҳамчун воҳиди маводи забониву нутқӣ ва мувофиқати маводи лексикӣ-грамматикиро бо мавзӯ ва вазъиятҳои муошират дар бар мегирад.

Муайян намудани мазмуни таълим шари зарурии омӯзиши муоширати шифоҳӣ аст, ки ҳатман бояд бар асоси интихоб ва каммасрафгардонии маводи таълимӣ сурат гирад. Худи мазмуни таълим тавассути маводи матнӣ ва лексикӣ-грамматикӣ амалӣ карда мешавад. Омӯзандагон бояд бо қонуниятҳои сохти матнҳо шинос бошанд. Бо таҳлили матнҳои намунавӣ донишҷӯён луғати ҳадди ақал ва сохторҳои синтаксисиро, ки барои муоширати шифоҳӣ дар соҳаи дахлдор

заруранд, «мешиносанд».

Дар мактаби олие, ки омӯзгори забони хориҷиро тайёр месозад, омӯзиши хониш бояд ҳамчун раванди ҷустуҷӯи фаъолона ва мустақилонаи иттилооти зарурӣ ва ба даст овардани дониш аз матнҳои мутолиашуда роҳандозӣ шавад. Танҳо дар ин сурат метавон аз азхудкунии хондани коммуникативӣ сухан ронд. Дар ин замина, муҳим аст, ки сатҳи фаҳмиши калимаҳо, ибораҳо, ҷумлаҳо; қисмҳои маъноии матн; муҳтавои умумии он ва инчунин ҷузъиёташ; навҳои матн — тавсифӣ, ҳикоявӣ ва андешаронӣ, ба инобат гирифта шаванд.

Ҳангоми интиҳоб кардани матнҳои таълимӣ бо мақсади муайян кардани ниёзҳои омӯзгорони ояндаи забони хориҷӣ, метавон аз роҳҳои гуногуни муайянсозии онҳо истифода бурд, ки ин ба шахсияти таълимдиҳанда, сатҳи ташаккулёфтаи гуруҳ ҳамчун як даста, сатҳи маърифатнокии он ва монанди инҳо вобаста аст.

Шакли оддитарини муайянсозии ниёзҳо ба хондани матнҳои гуногун ин суҳбат аст: инфиродӣ ё умумӣ. Таҷриба нишон медиҳад, ки суҳбати умумӣ самараноктар аст, вақте ки, масалан, ба гуруҳ пешниҳод мешавад, ки назару андешаи худро нисбат ба маводи муайяни таълимӣ баён намояд.

Аз нуқтаи назари методистон меёрҳои умумии интиҳоби матнҳои махсус барои ҳамаи зинаҳои омӯзиш чунинанд:

- а) мутобиқати мавзӯӣ ва миқдорӣ бо барномаҳои фанҳои махсус;
- б) басомади мавзӯи интиҳобшуда дар фанни мавриди омӯзиш;
- в) паҳншавии мавзӯи интиҳобшуда (намунаҳои аёни) дар ҳаҷми умумии фанҳои омӯзишӣ.

Аз ҷиҳати мазмун, матнҳо метавонанд ҳамчун бисёрмахсус (яъне мазмуни онҳо пурра касбӣ аст) ва илмӣ-умумӣ (яъне дорои мазмуни илмӣ-оммавӣ) шинохта шаванд. Аз ҷиҳати шакл, матнҳо метавонанд бо сабки функционалии муайян алоқаманд бошанд.

Дар методикаи муосири таълими забони хориҷӣ ҳамчун ихтисос таъкид мешавад, ки дар донишгоҳ хониш набояд танҳо дар асоси китобҳои дарсӣ ба роҳ монда шавад. Аз рӯи анъанаҳое, ки аз даври шуравӣ ҷорӣ шуда буданд, ворид намудани курси “Хониши хонагӣ” (Home reading) ва “Ҳодисаҳои ҷорӣ” (Current events) ба номенклатураи фанни “Амалияи нутқи шифоӣ ва хаттии забони англисӣ” ҳатмӣ буд. Вале мушоҳидаҳо нишон доданд, ки ҳоло аксарияти мактабҳои олии, ки омӯзгорони соҳаро омода мекунанд, аз ин анъанаи хуб даст кашиданд. Хуб мешуд, ки омӯзиши “Хониши хонагӣ” ва “Ҳодисаҳои ҷорӣ” дар мактабҳои олии аз нав эҳё гардад, зеро ин ду унсур ҳам воситаи тавсеаи захираи луғавӣ ва фаҳмиши маънии матн мебошанд, ҳам ҷанбаҳои фарҳангӣ, иҷтимоӣ ва коммуникативиро низ фаро мегиранд, ки барои касбияти омӯзгорони оянда зарур аст. Воқеан, ташкили хониши хонагӣ бидуни тарҷума душвортар аст, барои ин донишҷӯён бояд захираи муайяни луғавӣ дошта, ба сабки нутқ, басомади истифодаи калимаҳо, сохторҳо ва ғ. аҳаммият диҳанд.

Аз рӯи тавсияҳои методистон, дар факултети забонҳои хориҷӣ бар асоси матнҳои намунавии таълимӣ дар доираи низоми ба муошират нигаронидашуда супоришҳо таҳия карда мешаванд, ки аз машқҳои омӯзишӣ то супоришҳои эҷодӣ иборатанд [1, с.68]. Вале ҷои қайд аст, ки масъалаҳои амалӣ намудани принципи муоширатӣ ҳанӯз таҳқиқи амиқ ва бодиққатро талаб мекунанд, зеро равиши муоширатӣ дар якҷоягӣ бо дигар усулҳои омӯзиш дар айни замон самараноктарин усули омӯзиши забони ғайримодарӣ ба шумор меравад.

Е. И. Пассов як қатор малакаҳои хонишро (бо забони хориҷӣ) зикр мекунад, аз ҷумла:

- малакаи ҷудо кардани унсурҳои алоҳидаи матн, ҷамъбасти кардан, ҷамоҳангсозии далелҳои дар матн ба таври ҷудогона овардашуда ва муайян намудани тартиби афзалияти онҳо;

- малакаи мутобиқ кардани қисматҳои гуногуни матн (порчаҳои маъноӣ) бо ҳамдигар;
- малакаҳои, ки ба дарку фаҳмиши мундариҷаи матн алоқаманданд;
- малакаи баён кардани андеша, арзёбии далелҳои овардашуда ва тафсири маънии ниҳонии матн (маъноӣ имплицитӣ). Ин гуна малакаҳои хоси хониши болиғ ва комил ба ҳисоб мераванд [145, с.40] ва метавонанд, ба назари мо, дар ҷараёни иҷроиши як қатор супоришҳо дар се марҳила рушд ёбанд.

Супоришҳои пешазматнӣ ба рафъи душвориҳои луғавӣ-грамматикӣ мусоидат мекунанд, ки донишҷӯён ҳангоми хондани матн рӯ ба рӯ мешаванд. Ёдгирӣ, сохтани ибораҳо ва ҷумлаҳо, таҳлили сохтори истилоҳот, маълумотҳои кӯтоҳи этимологӣ ба дарки луғати зарурӣ ёрӣ мерасонанд. Ин фаъолият малакаи бо луғат бурдани кори мустақилона ва дарёфти адабиёти маълумотино инкишоф медиҳад.

Супоришҳои дохилиматнӣ дар ҷараёни кори мустақим бо маводи матнӣ татбиқ карда мешаванд. Ин супоришҳо барои фаҳмидани муҳтаво ва сохти матн, таҳияи нақша, чакида, конспект, хулоса (резюме) иҷро мегарданд.

Супоришҳои пасазматнӣ донишҷӯёро аз ҳудуди матн берун мебароранд: онҳо супоришҳои сирф нутқӣ, вазъиятнок, аз ҷиҳати мавзӯӣ бо матн алоқаманд, инчунин бозии нақшҳо ва бозии корӣ мебошанд.

Ба андешаи М.А. Абдуллоева низ, раванди ташкил ва идоракунии хониш бояд ба таври марҳилавӣ ба роҳ монда шавад, ки ҳар як марҳила ҳадафи мушаххас ва вазифаҳои муайяни методии худро дошта бошад:

Марҳилаи аввал: Дар ин марҳила вазифаи асосии омӯзгор фаълсозӣ ва барангехтани ангеҳаи донишҷӯён барои кори минбаъда мебошад. Омӯзгор бояд таваҷҷуҳи донишҷӯёро ба мавзӯи дарс ҷалб намояд, муҳити мусоиди кориро фароҳам созад ва онҳоро барои дарки ҳадаф ва аҳаммияти хониш омода созад. Дар ин марҳила истифодаи

усулҳое чун саволҳои таҳриқдиҳанда, тахминҳо дар бораи мавзӯи матн, фикркушоӣ ва таҳлилҳои ибтидоӣ тавсия дода мешавад.

Марҳилаи дуюм: Дар ин марҳила вазифаи омӯзгор аз нигоҳ доштани шавқу ҳаваси донишҷӯён ва рушди минбаъдаи он иборат аст. Омӯзгор бояд донишҷӯёнро дар кори фаъолона бо иттилооти нав ҷалб намояд, раванди аз донишҳои "куҳна" ба донишҳои "нав" гузаштанро тадриҷан ба роҳ монад ва фаҳмиши амиқи матнро таъмин созад. Ин марҳила, инчунин, тақвияти малакаҳои кор бо матн, таҳлил ва баррасии ҷузъиёти иттилоотиро талаб мекунад.

Марҳилаи сеюм: Вазифаи омӯзгор дар ин марҳила бозгардонидани донишҷӯён ба қайдҳо ва фарзияҳои ибтидоии худ мебошад. Онҳо бояд дар асоси иттилооти бадастомада фарзияҳои худро такмил дода, тағйирот ва иловаҳои заруриро ворид намоянд. Илова бар ин, омӯзгор бояд супоришҳои эҷодӣ, таҳқиқотӣ ва амалиро пешниҳод намояд, ки донишҷӯёнро ба истифодаи фаъолонаи иттилооти омӯхташуда ва рушди малакаҳои таҳлиلى ва эҷодӣ водор месозад [5, с.278-282].

Дар интиҳои баррасии маъалаи зербоби мазкур мо ба хулоса омадем, ки хониш яке аз унсурҳои калидии омодагии касбии омӯзгори забони хориҷӣ ба шумор меравад. Маҳз тавассути рушди ин салоҳият омӯзгор метавонад матнҳои фанӣ, адабӣ ва методиро дуруст дарк ва таҳлил кунад, ғояҳои асосиро ҷудо намояд, тафсири дурусти маънӣ кунад ва донишҷӯёнро ба омӯзиши амиқи матн роҳнамоӣ кунад.

Дар фаъолияти касбии омӯзгор салоҳияти хониш барои дарёфти иттилооти нав, таҳияи маводҳои таълимӣ, оmodасозии дарсҳо, интиҳоби машқу супоришҳои муносиб барои кор бо матнҳо нақши муҳим мебозад. Омӯзгори дорои салоҳияти баланди хониш метавонад сатҳи фаҳмиши донишҷӯёнро баланд бардорад, онҳоро ба таҳлили муфассали матн ва арзёбии муҳтавои он раҳнамоӣ намояд.

Илова бар ин, салоҳияти хониш ба рушди малакаҳои дигари забонӣ, аз қабili навиштан, гуфтугӯ ва шунавоӣ мусоидат мекунад. Омӯзгор бо хондани манбаъҳои гуногун бо сохторҳои забонӣ, услубҳои мухталифи баён ва истилоҳоти касбӣ шинос мешавад, ки ин ҳолат дар баланд бардоштани сифати нутқи шифоҳӣ ва хаттии ӯ нақши муҳим дорад.

Ҳамин тариқ, салоҳияти хониш чузби рушди шахсии омӯзгор ва ҳамчун василаи асосии самаранокии фаъолияти педагогии ӯ арзёбӣ мегардад.

2.3. Хусусиятҳои психологii рушди малакаи хониш дар донишҷӯёни мактаби олии тахассусӣ

Психология фаъолияти нутқии инсонро ҳамчун як намуди махсуси амал меомӯзад. Бидуни доништан ва ба назар гирифтани қонуниятҳои психологияи нутқ, ба самаранокии омӯзиши он ноил шудан ғайриимкон аст.

Раванди таълиму тарбия дорои қонуниятҳои равонӣ (психологӣ) мебошад, ки онҳоро психологияи педагогӣ меомӯзад. Ба назар гирифтани ин қонуниятҳо дар ташаккули малака ва маҳорати забонӣ чун омили муҳим ба шумор меравад.

Тибқи маълумоти равоншиносон, фаъолияти нутқӣ, мисли дигар навъҳои фаъолият, аз марҳилаҳои зерин иборат аст:

- самтгирӣ (муайянсозӣ);
- тарҳрезӣ;
- амалигардонӣ;
- назорат [115, с.214].

Барои омӯзгори забони хориҷӣ, ҷангоми таълими муҳассилин, ба назар гирифтани ин марҳилаҳо самаранокии раванди таҳсилро зиёд мегардонад.

Масалан, марҳилаи самтгирӣ (муайянсозӣ) дар таълими нутқи хаттӣ аҳаммияти муҳим дорад, зеро талаб мекунад, ки хонанда бо нишонаҳои грамматикӣ ва шаклҳои расмии забон шинос шавад. Барои гуфтугӯ, муҳим он аст, ки самтгириҳои фикрӣ, яъне ангеzahое, ки нутқро фаъол месозанд, мавҷуд бошанд.

Фаъолияти нутқ вобаста ба шароит ва тарзи истифодабарӣ хусусиятҳои гуногун пайдо мекунад. Ин хусусиятҳо имконият медиҳанд, ки нутқ ба намудҳои гуногун тақсим шавад.

Дар психологияи нутқ, барои таснифи намудҳои он меъёрҳои гуногун мавҷуданд: нутқи берунӣ (экстериоризатсия) ва нутқи дохилӣ (интериоризатсия) [45, 504 с.].

Нутқи дохилӣ шакли ноаён ва нокомили нутқ аст. Он бештар дар забони модарӣ рушд меёбад, вале ҷангоми омӯзиши забони хориҷӣ камтар дида мешавад. Агар шахс дар забони хориҷӣ хондан ва навиштанро хуб азхуд карда бошад, пас нутқи берунаи ӯро метавон тавассути ҳаракати лабҳо муайян кард.

Вобаста ба он ки нутқ тавассути графика (хаттӣ) ё садо (овозӣ) интиқол дода мешавад, он ба ду гуруҳ ҷудо мешавад: нутқи хаттӣ – навиштан ва хондан; нутқи шифоҳӣ – шунидан ва гуфтан.

Ҳамин тариқ, нутқ раванди мураккаб ва серҷабҳа буда, бо сохтор ва қонуниятҳои равонии худ рушд мекунад ва дар омӯзиши забони хориҷӣ нақши муҳим мебозад.

Мувофиқи илми психология вобаста ба хусусияти ҳаракатҳои инсон дар раванди муошират, нутқро метавон ба нутқи ресептивӣ (қабулшаванда) ва нутқи репродуктивӣ (баёншаванда) тақсим кард.

Ҳангоми нутқи ресептивӣ шахс барои қабул ва дарки маълумот, фаҳмиши рамзҳоро истифода мебарад. Вале нутқи репродуктивӣ барои ташаккул додани иттилоот ва расидан ба натиҷа кор меояд.

Дар нутқи репродуктивӣ, шахс аввал ният ва ҳадафи худро муайян намуда, сипас онро дар шакли забонӣ ифода мекунад. Дар нутқи ресептивӣ, баръакс, шахс аввал шакли забонро қабул намуда, сипас онро фаҳмида, ба як хулоса меояд.

Ба таври умум, маводи ресептивӣ аз репродуктивӣ фарқ дорад. Масалан, дар грамматика, робитаи шакл ва маъно гуногун аст. Ҳангоми азхудкунии нутқи репродуктивӣ, инсон бештар ба маънои грамматикӣ, шакли он ва иртиботаш бо дигар унсурҳо диққат медиҳад. Дар вақти азхудкунии нутқи ресептивӣ бошад, муҳим аст, ки дар бораи шаклҳои расмӣ ва нишонаҳои фаҳмиш иттилооти кофӣ дошта бошад.

Маълум аст, ки хониш як навъи фаъолияти ресептиви нутқ мебошад, ки аз идрок ва фаҳмиши нутқи хаттӣ иборат аст. Барои фаҳмидани матни хондашаванда, инсон бояд шакли хаттии калимаҳоро бо тасвирҳои ҳаракатии моторӣ ва ин тасвирҳоро бо садоҳои мувофиқ пайваст кунад.

Тадқиқотҳо нишон медиҳанд, ки рушди малакаи хониш на танҳо фаро гирифтани матн, балки раванди мураккаби когнитивӣ мебошад, ки бо омилҳои равонӣ танзим меёбад. Дар воқеъ, хониш раванди фаъол аст, ки хонандаро водор месозад, матнро таҳлил ва маънидод намояд, дар ин чараён дониши қаблӣ, таҷриба ва ҳатто муносибати шахсӣ ба омӯзиш нақши муҳим мебозанд. Аз ин лиҳоз, хусусиятҳои психологӣ – аз қабili қобилиятҳои маърифатӣ (идроқӣ), таваҷҷуҳ, хотира, инчунин омилҳои эмотсионалӣ-ангезавӣ, ба монанди ангега, муносибат ва ҳолати нооромии хонанда – дар ташаккули ин малака таъсири зиёд доранд [207, с.114].

Дар чараёни хониш, ду равандро метавон ҷудо кард:

- идроки матни чопӣ ё хаттӣ;
- фаҳмидани мазмуни матн.

Ин ду раванд ба таври алоқамандии зич ҷараён мегиранд.

Мисли дигар навъҳои фаъолияти нутқ, хониш низ дорои механизми антисипатсия (пешбинӣ) мебошад. Ин механизм имконият медиҳад, ки хонанда тавассути фаҳмиши калимаҳои алоҳида ва контекст, пешгӯии калимаҳо ва ҷумлаҳои минбаъда, таҳлили мазмуни матн, маънои хондашударо дарк кунад. Ба ибораи дигар, антисипатсия ин қобилияти пешакӣ дарк ва пешгӯӣ намудани мазмуни матн мебошад. Ҳамаи муҳаққиқоне, ки бо психологияи хониш машғуланд, зарурати таҳкими ин механизм ва рушди онро таъкид мекунанд.

Ҳангоми тавассути равандҳои психологӣ шарҳ додани раванди хониш, равшанӣносон марҳилаҳои дарки матнро ҷудо менамоянд. Масалан, мувофиқи натиҷаҳои таҷрибаҳои А.Н. Соколов, раванди фаҳмиши ҷумла аз се марҳила иборат аст:

- Марҳилаи аввал (синтези аввалия) – дар ин марҳила хонанда дар бораи мазмуни ҷумла тасаввури умумӣ ба даст меорад;
- Марҳилаи дуюм (марҳилаи таҳлилӣ) – дар ин марҳила хонанда калимаҳоро пурра талаффуз мекунад ва ба онҳо дар сатҳи дохилӣ ва беруна диққат медиҳад;
- Марҳилаи сеюм – хонанда маънои пурраи ҷумларо комилан дарк мекунад [166, 248 с.].

Фаҳмиши матн хусусияти марҳилавӣ дорад. Баъзе муҳаққиқон аз ду то ҳафт марҳилаи дарки мазмуни матнро ҷудо мекунанд.

Масалан, ба ақидаи Е.В. Шелестюк марҳилаҳои асосии дарки матн чунинанд:

- Марҳилаи дарки калимаҳои алоҳида, ҷумлаҳо ва қисмҳои матн – ин марҳилаи фаҳмиши ҷузъӣ;

- Марҳилаи дарки забони матн ва сохтори маъноии он – марҳилаи маъно;
- Марҳилаи дарки мазмуни пурраи матн – марҳилаи мазмун [194, с.85-90].

Ҳамин тариқ, фаҳмиши матн як раванди марҳилавӣ ва таҳлилӣ-синтетикӣ буда, хонанда бо гузашти вақт малакаи пурраи хонданро инкишоф медиҳад. Баландтарин сатҳи фаҳмиш, марҳилаи дарки мазмун мебошад, ки хонандаро водор месозад, ки маънои аслии матн, андешаи асосии муаллиф ва ҳадафи ниҳони ӯро дарк кунад.

Ҳангоми хониш, барои хонанда танҳо фаҳмидани мазмуни матн кофӣ нест, ӯ бояд ҳаракатҳои қатъии қаҳрамонҳо, сабаби амалиёти онҳо ва он чизеро, ки муаллиф тавассути ин амалҳо гуфтан мехоҳад, дарк кунад. Раванди фаҳмиш сохтори муайяно дорад, ки дар он марҳилаи қаблӣ асоси марҳилаи баъдӣ мебошад.

Таҳқиқи масъалаҳои психологияи хониш имконият медиҳад, ки механизм ва амалиётҳои хониш, ки барои ташаккули ин раванд ҳамчун фаъолияти нутқӣ муҳиманд, муайян карда шаванд. Ин чараён чунин унсурҳоро дар бар мегирад:

- азхудкунии низоми хаттии забон;
- муайян кардани робитаи байни ҳарф ва садо (ассотсиатсия);
- дарки қонуниятҳои хониши калимаҳо;
- мутобиқ кардани калимаҳо ба шаклҳои грамматикӣ ва маъноии онҳо;
- пайвасти калимаҳо ба ибораҳо, ҷумлаҳо ва матн;
- таҳлил ва синтези матн [3, 220 с.].

Бар така ба вазифаҳои зикргардида ба хулосае омадем, ки барои фаҳмидани матн, омӯзгори забони хориҷӣ бояд як қатор амалиётҳои таҳлилӣ ва синтетикиро аз худ кунад:

- муайян кардани қисмҳои мухталифи матн ва робитаи байни онҳо;
- дарки мавзӯи матн;

- таҳлили далелҳои асосӣ ва иртиботи онҳо бо ғояи матн;
- хулосабарорӣ аз мазмуни матн;
- арзёбии мазмуни матн ва ғояи асосии он;
- ташреҳ ва тафсири матн.

Фаҳмиши пурраи матн танҳо бо таҳлили амиқ ва қобилияти муттаҳидсозии унсурҳои гуногуни он имконпазир мегардад.

Таҳлили хониш ҳамчун шакли фаъолияти нутқӣ нишон медиҳад, ки раванди хониш ва омӯзиши он як раванди мураккаб мебошад. Тибқи таҳқиқоти равоншиносӣ, ҳангоми хониш, байни ҳиссиёти биной-навишторӣ ва ҳиссиёти нутқӣ-ҳаракатӣ робитаи мустақим ба вуҷуд меояд. Механизми психофизиологии хониш ҳам ҳиссиёти биной-навишторӣ ва ҳам ҳиссиёти нутқӣ-ҳаракатиро дар бар мегирад. Ин робитаи ҳамоханг дар фаъолияти нутқӣ хонишро таъмин мекунад ва барои гирифтани маълумот кӯмак мерасонад.

Ҳангоми хондани матни англисӣ ҳамзамон ду раванд ба амал меоянд: қабули матн (идроки ҳиссӣ) ва фаҳмидани мазмуни матн (идроки маъноӣ).

Қабули матн раванде мебошад, ки тавассути фаъолияти узвҳои ҳиссӣ амалӣ мегардад: чашм матнро мебинад, майна онро сабт ва коркард мекунад. Ин қабули ибтидоии маълумоти визуалӣ (аёнӣ) мебошад, ки хусусияти механикӣ ва бевосита дорад. Аммо қабули ҳолиси матн фаҳмиши маънии онро кафолат намедиҳад.

Фаҳмиши мазмуни матн сатҳи дуҷумлаи раванди хонишро ташкил медиҳад. Ин марҳила тавассути раванди маърифати забонӣ (семантикӣ) сурат мегардад, ки ба шинохт, таҳлил ва иртиботи калимаҳо ва ҷумлаҳо бо дониши мавҷудаи хонанда асос меёбад. Бидуни қабули аввалия, фаҳмиш ғайриимкон аст, қабули механикии матн бидуни маънидодкунии он барои расидан мақсади гузошташуда нокифоя мебошад.

Барои фаҳмиши психологӣи раванди хониш, назарияи ду системаи сигналии инсон, ки аз ҷониби И.П. Павлов таҳия шудааст [133, 483 с.], аҳаммияти муҳим дорад:

- системаи сигналии аввал фаъолияти бевоситаи ҳиссиёт (идроки ашё ва воқеият) мебошад.
- системаи сигналии дуюм фаъолияти забонӣ ва маърифати рамзиро дар бар мегирад, ки тавассути калимаву аломатҳо амалӣ мегардад.

Ҳангоми хондани матн бо забони англисӣ:

- қабули матн (идроки визуалӣ) ба системаи сигналии аввал мансуб аст;
- фаҳмидани маъно ва таҳлили мазмун ба системаи сигналии дуюм тааллуқ дорад.

Ин амсила нишон медиҳад, ки хониш якҷоя кардани ду қабати равандҳои психологӣ – ҳиссӣ ва маърифати рамзӣ мебошад. Хонанда аввал рамзҳои хаттиро қабул мекунад ва сипас онҳоро ба маъно табдил медиҳад. Бидуни омодагии хуби ҳар ду система, хониши самаранок ба даст намеояд.

Тибқи тадқиқоти илмӣ, хониш раванди мураккаби когнитивӣ мебошад, ки аз марҳилаҳои пайдарпайи қабули иттилоот, коркарди маърифатӣ ва баровардани хулосаҳо иборат аст. Қабули визуалии матн (ҳуруф, калимаҳо ва ҷумлаҳо) ба системаи сигналии аввал (ҳиссӣ) мансуб аст, дар ҳоле ки фаҳмидани маъно ва таҳлили он тавассути системаи сигналии дуюм (маърифати забонӣ) амалӣ мегардад.

Механизми хониш, тибқи таърифи И.А. Грузинская, қобилияти дарки маводи хаттӣ бо ёрии образҳои садой ва талаффузи дурусти унсурҳои матн бо оҳанги мувофиқ мебошад [54, 94 с.]. Ин механизм унсурҳои гуногунро, аз қабилӣ дидани матн, талаффузи дуруст, идроки шунавоӣ, дарки маъно, хотираи фаъл ва суръати хонишро дарбар мегирад. Ҳамоҳангии ин ҷузъҳо барои ташаккули малакаи пурраи хониш зарур аст.

Техникаи хониш яке аз нишондодҳои рушди малакаҳои хониш дар омӯзгори забони хориҷӣ мебошад. Ташаккули техникаи хониш як раванди дарозмуддат мебошад, ки он аз якчанд марҳилаи фарқкунанда иборат аст. Ин марҳилаҳо аз тавсифи талаффузи овозҳо то хондани босадои матнро дар бар мегиранд. Ҳар як марҳила дорои хусусиятҳои хос ва усулҳои гуногуни азхудкунӣ мебошад.

Дар омӯзиши хониш ду самти асосӣ фарқ карда мешавад:

- омӯзиши техникаи хондан (рамзкушоӣ ва талаффузи дуруст);
- омӯзиши фаҳмиши мазмуни матн.

Техникаи хониш аз қобилияти шинохти ҳарфҳо, калимаҳо ва таркиби онҳо, талаффузи дуруст иборат аст. Усулҳои омӯзиши техникаи хониш, аз ҷумла усули фонетикӣ, усули калима ва усули ҷумла, барои рушди босуръати ин қобилият мусоидат мекунанд. Аммо танҳо азхуд кардани техникаи хониш барои расидан ба фаҳмиши мукаммали матн кофӣ нест. Фаҳмидани мазмуни матн сатҳи баландтари фаъолиятро талаб мекунад, ки дар он хонанда на танҳо рамзҳоро мебинад ва талаффуз мекунад, ва маънои онҳоро низ дарк менамояд. Ин раванд аз пайваست кардани иттилооти нав бо донишҳои қаблӣ ва таҷрибаи шахсӣ иборат аст. Бинобар ин, омӯзгорон бояд хонандагонро ба таҳлили маъноӣ ва ҳамзамон истифодаи малакаҳои тафаккури интиқодӣ ҷалб намоянд.

Мушқилиҳои омӯзиши хонишро метавон ба ду ғуруҳ тақсим кард:

1. Мушқилиҳои экстралингвистикӣ (ғайризабонӣ);
2. Мушқилиҳои лингвистикӣ (забонӣ).

Мушқилиҳои экстралингвистикӣ (ғайризабонӣ)

1. Шароити хондан – муҳити аудитория ё ҷойи хондан метавонад ба хониш таъсир расонад.
2. Суръати хониш – агар матн зуд хонда шавад, мумкин аст, ки хонанда мазмуни онро пурра дарк накунад.

3. Мутобиқати мазмуни матн бо синну соли хонанда – матн бояд барои хонанда мувофиқ бошад.
4. Қолибияти мазмуни матн – агар матн барои хонанда шавқовар набошад, хониш самараи хуб намедиҳад.
5. Маводи забонии матн бояд пешакӣ омӯхта шуда бошад – хонанда бояд калимаҳо ва ибораҳои матнро қаблан омӯзад.
6. Қобилияти пешбинӣ (антисипатсия) дар хонанда – агар хонанда қобилияти тахмини маънои калимаҳо ва матнро надошта бошад, дарки матн душвор мегардад.
7. Мавҷудияти калимаҳо ва маводи ношинос – агар матн маводи сершумори ношинос дошта бошад, хонанда онро бо душворӣ дарк мекунад.
8. Мутобиқати мазмуни матн бо фарҳанги хонанда – матнҳое, ки дар бораи кишварҳои шинос навишта шудаанд, барои хонанда осонтар фаҳмида мешаванд.

Бо дарназардошти ин мушкилиҳо, омӯзиши хониш бояд ба таври марҳилавӣ, бо таъки ба мазмуни матнҳои мувофиқ ва такмили малакаҳои пешгӯии маъно (антисипатсия) ба роҳ монда шавад.

Мушкилиҳои забонии хониш (мушкилиҳои лингвистикӣ)

Дар раванди хониш мушкилиҳои забонӣ ба чунин гуруҳҳо тақсим мешаванд:

1. Мушкилиҳои фонетикӣ – талаффузи дурусти калимаву овозҳо.
2. Мушкилиҳои лексикӣ – калимаҳои ношинос ва луғати номаълум.
3. Мушкилиҳои грамматикӣ – қоидаҳои душвори грамматикӣ.
4. Сохторҳои мураккаб, ибораҳои устувор ва конструкцияҳои грамматикӣ – ҷумлаҳои печида ва мафҳумҳои нофаҳмо.
5. Номҳои хоси кишваре, ки забони он омӯхта мешавад – номҳои шахс, ҷойҳо ва истилоҳоти хоси фарҳангии он кишвар.
6. Талаффузи нодурусти калимаҳо ва ҷумлаҳо [3, 220 с.].

Рушди малакаи хониш дар омӯзгорони оянда барои худи онҳо ва барои фаъолияти ояндаи таълимӣ муҳим аст: малакаи хуби хониш тафаккури интиқодиро инкишоф медиҳад ва онҳоро барои роҳнамоии хонандагони худ ба сӯи муваффақияти забонӣ мусаллаҳ мегардонад. Аз ин рӯ, пеш аз хондани матн, омӯзгор бояд ин мушкилиҳоро пешбинӣ ва онҳоро барои хонандагон осон намояд. Ҳангоми тайёри ба таълим додани хониш, омӯзгор бояд омилҳои методиро ба назар гирад ва барои рафъ кардани ин мушкилиҳо чора андешад. Омӯзиши хониш бояд бо усулҳои таҳлил, такрор ва мутобиқсозии маводи таълимӣ сурат гирад, зеро қобилияти фаҳмиши амиқи матнҳо ва хулосабарорӣ аз онҳо ба омӯзгорони забони англисӣ кӯмак мекунад, ки ба хонандагон маҳорати хониши дуруст ва самаранокро омӯзонанд.

Тавре, ки дар боло қайд карда шуд, аз дидгоҳи равшанӣ, хониш маҷмӯи равандҳои когнитивӣ (идрокиву маърифатӣ) мебошад, ки хонандаро барои бардоштани маъно аз матн омода мекунад. Ба ин равандҳо диққати мутамарказ ба матн, шинохтани нишонаҳои хаттӣ (хуруфу калимаҳо), фаҳмиши маънои луғавӣ ва дастурии ҷумлаҳо, хотиррасон кардани маълумоти хондашуда ва хулосабарорӣ аз он дохил мешаванд. Омӯзгорони оянда ҳамчун хонандагони баркамол имконияти истифодаи стратегияи гуногуни хонишро доранд – аз қабili пешбинӣ кардани мундариҷа аз рӯи сарлавҳа ё калимаҳои калидӣ, хотиргири ҳангоми мутолиа, қайд намудани нуқтаҳои муҳим ва ғайра. Ин гуна малакаҳои метакогнитивӣ, яъне огоҳӣ аз раванди фикрронӣ дар вақти хониш, барои баланд бардоштани самаранокии фаҳмиш ҳаётан муҳим мебошанд.

Тибқи назарияи метакогнитивии Флавелл, хонандаи моҳир дар вақти мутолиа ба се унсури асосӣ диққат медиҳад:

1) дониш дар бораи нерӯ ва маҳдудиятҳои қобилияти хониши худ ва муайян кардани ҳадафи хониш (дониши метакогнитивӣ);

- 2) назорат ва санчиши пайвастаи дараҷаи фаҳмиши худ ҳангоми хониш (мониторинги метакогнитивӣ);
- 3) танзими бошууронаи равандҳои когнитивӣ, аз ҷумла интихоби суръати мувофиқи хониш ва истифодаи стратегияи самараноки фаҳмиш (назорати метакогнитивӣ) [217].

Риояи чунин равиш ба хонанда имконият медиҳад, ки раванди хонишро таҳти идораи худ дарорад ва дар ҳолати пайдошавии душворӣ тадбирҳои лозимиро сари вақт андешад. Тадқиқотҳо собит намуданд, ки истифодаи стратегияҳои метакогнитивӣ (масалан, худсанҷиши фаҳмиш, савол додан ба худ дар вақти мутолиа) боиси беҳтар гардидани натиҷаи фаҳмиши матн мегардад [209].

Усули аналитикӣ-синтетикӣ, ки дар мактабҳои таҳсилоти умумӣ ва муассисаҳои олии таҳсилот ба таври васеъ истифода мешавад, самараноктарин усули таълими хониш ба ҳисоб меравад. Мувофиқи ин усул, хонандагон аввал қоидаҳои хониш ва принципҳои талаффузро меомӯзанд ва сипас ин донишҳоро ҳангоми хондани калимаҳо ва ҷумлаҳо ба таври амалӣ татбиқ мекунанд.

Марҳилаҳои асосии ин усул чунинанд:

- таҳлили сохтори калима ва таркиби садоӣ-ҳуруфии он;
- муттаҳидсозии садоҳо ва ҳарфҳо ба воҳиди ягона (синтез);
- хондани калимаҳо ва ҷумлаҳо бо талаффузи дуруст ва оҳанги ифодавӣ.

Ин равиш имконият медиҳад, ки хонанда малакаи хондани мустақилонаи калимаҳои нав ва фаҳмиши матнро бо суръати баланд инкишоф диҳад. Ҳамчунин омӯзгор бояд хонандагонро бо намудҳои гуногуни хониш (шиносӣ, таҳлиلى, рӯякӣ, таълимӣ) шинос кунад ва онҳоро мувофиқи мақсад ва сатҳи омодагии хонандагон истифода барад.

Ба таври дуруст ба роҳ мондани ҷараёни таълим вобаста ба баланд бардоштани ангезиш ва таъсири эҳсосот, инкишофи тафаккури мантиқӣ, интиқодӣ, эҷодӣ метавонад боиси рушди малакаи хониш бошад.

Рушди малакаи хониш на танҳо ба қобилиятҳои маърифатии хонанда, балки ба ҳолати рӯҳӣ ва ангеzaҳои дохилии ӯ низ саҳт вобаста аст. Омилҳои ангеzавӣ, аз қабилӣ шавқу ҳавас ба мутолиа, эҳсоси ниёз ва манфиатдорӣ ба мавзӯ, инчунин боварии хонанда ба қобилияти худ (худбоварӣ ё self-efficacy) дар пешрафти хониши шахс нақши мусбат мебозанд [207].

Масалан, агар омӯзгори оянда нисбат ба хониш ҳавасмандӣ дошта бошад, ӯ барои такмили хониш вақт ва кӯшиши бештарро сарф намуда, матнҳои душвортарро низ бо ҷидду ҷаҳд меомӯзад. Тибқи мушоҳидаи муҳаққиқон, дар ҳолати набудани ангеza, ҳатто донишҷӯёне, ки қобилияти когнитивии баланд доранд, ба хондан майли нокифоя нишон медиҳанд [207].

Аз ин рӯ, муҳити таҳсилоте, ки хонандаро рӯҳбаланд месозад ва ӯро ба сӯи комёбиҳо роҳнамоӣ мекунад, метавонад сатҳи ангеzандагии таълимгирандаро боло бурда, барои ба таври фаъолона хондани матн ҳидоят кунад.

Дар баробари ангеza, дар рушди малакаҳои хониш омилҳои эмотсионалӣ низ муҳиманд. Яке аз ин омилҳо ҳолати нооромӣ дар вақти хониш (reading anxiety) мебошад, ки дар омӯзиши забони хориҷӣ зуд-зуд мушоҳида мешавад. Таҳқиқотҳои равоношиносон муайян кардаанд, ки сатҳи баланди ҳолати нооромӣ фаҳмиши матнро коҳиш медиҳад ва ба пешрафти хониш монеа эҷод мекунад [207]. Ба ибораи дигар, вақте ки донишҷӯ ҳангоми мутолиа эҳсоси тарсу ҳарос аз ҳатогӣ ё нофаҳмӣ дорад, диққати ӯ парешон шуда, ҳосилкунии маъно аз матн душвор мегардад. Баръакс, мавҷуд будани муносибати мусбат ва эътимоди шахс ба тавоноии худ метавонад таъсири манфии стресс ва ҳолати нооромиро рафъ намуда, ба хонанда имконият диҳад, ки вазифаҳои хонишро бо эътимод ва муваффақият иҷро намояд. Аз ин ҷиҳат, омӯзгорони оянда бояд дар худ ҷиҳатҳои равоӣ – аз қабилӣ идора намудани стресс,

парвариши ангеваи дохилӣ ва ташаккули муносибати нек ба мутолиаро инкишоф диҳанд. Муҳити таълимӣ ва роҳнамоиҳои омӯзгорон дар ин раванд нақши калон доранд: фароҳам овардани фазои дастгирӣ ва ҳавасмандкунанда барои донишҷӯён метавонад таваҷҷуҳи онҳоро ба хониш зиёд намуда, рушди устувори ин малакаро таъмин кунад.

Инак, малакаи хониш дар натиҷаи такмили пайвасти ҷараёни когнитивӣ ва метакогнитивии шахс рушд карда, ба сатҳи баландтари маҳорати фаҳмишу таҳлили матн мерасад.

Рушди малакаи хониш дар омӯзгорони оянда ба омилҳои психологии зерин вобаста аст:

- хонанда бояд тавонад диққати худро ба матн равона карда, аз он маълумоти муҳимро ҷудо кунад;
- дарки маъно ва иртиботи байни қисматҳои матн вобаста ба фаъолияти хотира аст;
- барои фаҳмиши амиқи мазмуни матн ва баровардани хулосаҳо муҳим мебошад;
- шавқ ба хондан ва барои фаҳмиши мазмун ангезаро афзоиш медиҳад;
- сатҳи баланди ҳолати нооромӣ метавонад барои фаҳмиши матн монеаи ҷиддӣ гардад.

Ҳамин тавр, барои омӯзгорони ояндаи забони англисӣ малакаи хониш маҳорате мебошад, ки таҳти таъсири маҷмӯи хусусиятҳои психологӣ рушд меёбад. Аз як тараф, ҷанбаҳои когнитивӣ ва метакогнитивӣ, аз қабili диққат, хотира, стратегияи хониш ва худназораткунии раванд, асоси фаҳмиши амиқи матнро ташкил медиҳанд. Аз тарафи дигар, омилҳои ангезишӣ ва ҳиссиётӣ – ангева, худбодарӣ, муносибати шахсӣ ва сатҳи ҳолати нооромӣ – метавонанд пешрафт ё коҳиши ин малакаҳоро муайян созанд.

Таҳлили адабиёти илмӣ нишон медиҳад, ки муносибати ҳамгироёна ба рушди малакаи хониш, яъне ба назар гирифтани ҳам қобилиятҳои маърифатӣ ва ҳам ҳолати равонӣ-ангезавии таълимгиранда, барои ба даст овардани натиҷаҳои беҳтарин дар омӯзиши забон хело муҳим аст. Омӯзгорони оянда, ки дар ҷараёни таҳсил ҳам техникаи хониш ва ҳам усулҳои идоракунии равонии худро такмил медиҳанд, дар оянда метавонанд фаъолу бофаҳм бошанд ва ин таҷрибаи арзишмандро ба шогирдони хеш низ интиқол диҳанд.

Инак, хониш ҳамчун раванди мураккаби когнитивӣ ва равонӣ барои омӯзгорони ояндаи забони англисӣ аҳамияти калидӣ дорад. Рушди босамари малакаи хониш аз ҳамоҳангсозии қабули визуалӣ ва маърифати маъноӣ маълумоти дар матн овардашуда вобаста аст. Омилҳои омӯзиш ва такмили техникаи хондан, истифодаи методи аналитикӣ-синтетикӣ, коркарди равандҳои фикрронӣ ва идоракунии омилҳои ангеизишӣ шартҳои зарурии ташаккули омӯзгорони фаъол ва босалоҳият мебошад.

Аз ҷуфтаҳои дар зербоби мазкур баёншуда хулоса кардан мумкин аст, ки дар таҳсилоти муосир таҳкими малакаи хониш барои такмил додани қобилияти худомӯзӣ, таҳқиқ ва рушди касбии омӯзгорони оянда воситаи муҳим аст, зеро нақши омӯзгор дар рушди малакаи хониш ниҳоят калон аст. Омӯзгор ҳам техникаи хонданро меомӯзонад, ҳам муҳити ҳавасмандкунандаро низ эҷод мекунад, ки дар он хонандагон фаҳмиши мустақилона ва таҳлили мазмуни матнро рушд медиҳанд. Истифодаи машқҳои махсус дар марҳилаҳои кор бо матн, таҳияи нақшаҳо ва анҷом додани нақл аз рӯи матн ба ташаккули малакаҳои амиқи хониш мусоидат мекунад.

2.4. Вазифаҳои матн ҳамчун ҷузъи раванди таълим ва роҳҳои татбиқи усулҳои муосири омӯзиши он дар факултетҳои забонӣ

Дар факултети забоншиносӣ матни англисӣ ҳамчун ҷузъи муҳимми раванди таълим воситаи омӯзиш, тарбия, таҳлил ва рушди шахсият ба ҳисоб меравад.

Матн дар раванди таълими забони хориҷӣ нақши марказиро мебозад, зеро он дар баробари василаи интиқоли иттилоот будан, ҳамзамон воситаи ташаккули ғайолияти нутқӣ, маърифатӣ ва муоширатии донишҷӯён мебошад. Тибқи андешаи муҳаққиқон, «матн ҳамчун воҳиди марказии таълим барои ташаккули малакаҳои ғаймиши маъно ва истифодаи самараноки забон хизмат мекунад» [167, с.141].

Матн ҳамчун манбаи асосии маълумоти нави забонӣ ва фанӣ хизмат мекунад. Аз рӯи гуфтаи Л.В. Шерба, «матн воситаи ташаккули захираи луғавӣ ва ғаймиши сохтори грамматикӣ мебошад» [198, с.265]. Аз ин рӯ, матн муҳити табииро фароҳам меорад, ки донишҷӯён метавонанд луғат, грамматика ва услуби забонро дар амал омӯзанд.

Бо коркарди матн, донишҷӯён малакаҳои асосии нутқӣ — хониш, шунавоӣ, гуфтугӯӣ ва навиштанро инкишоф медиҳанд. Тадқиқотҳои нишон медиҳанд, ки «таълими интегратсионӣ бо истифодаи матн раванди рушди якҷоя ва ҳамоханги ҳамаи шаклҳои нутқро таъмин менамояд» [136, с.277].

Матн барои ташаккули малакаҳои муоширатӣ муҳити табииро муҳайё месозад. Хондан ва муҳокимаи матн донишҷӯёнро ба мубодилаи афкор, муҳокимаи мавзӯҳо ва рушди қобилияти иброи андешаи шахсӣ водор менамояд.

Тавассути мазмуни матн, донишҷӯён бо арзишҳои фарҳангӣ, ахлоқӣ ва иҷтимоии ҷомеа шинос мешаванд. Ба гуфтаи Е.И. Пассов, «матнҳо бояд вазифаи тарбиявиро иҷро карда, донишҷӯёнро ба ҳамдигарфаҳмӣ ва таҳаммулпазирӣ омода созанд» [136, 277 с.].

Инчунин, матн воситаи фаъолгардонии фикрронӣ ва малакаҳои таҳлилӣ мебошад. Истифодаи матнҳои мураккаб ва баҳсбарангез донишҷӯёнро ба таҳлил, муқоиса ва баровардани хулосаҳо водор месозад, ки барои инкишофи тафаккури интиқодӣ муҳим аст.

Истифодаи намудҳои гуногуни матнҳо имконият медиҳад, ки донишҷӯён тамоми паҳлӯҳои истифодаи забонро дар шароити воқеӣ аз бар намоянд ва салоҳиятҳои касбии худро рушд диҳанд. Аз ин рӯ, интиҳоби дурусти матн аз гуногунии навъҳои он яке аз шартҳои муҳимми омодаسازیи муассири омӯзгор мебошад.

Дар адабиёти илмӣ ва методӣ қайд шудааст, ки намуд ва сохтори матнҳо аз хусусиятҳои услубии онҳо вобаста аст [121, 172 с.]. Ҳар як услуб — хоҳ расмӣ, хоҳ илмӣ, бадеӣ ё гуфторӣ бошад — хусусиятҳои хоси сохт, таркиб ва истифодаи воситаҳои забониро муайян мекунад, ки ба навъи матн таъсири бевосита мерасонад. Аз ин рӯ, дар ташкили дурусти матн ва таҳлили он, муайян намудани услуби ба он хос аҳаммияти аввалиндараҷа дорад. Дар зер баъзе намудҳои матнҳоро дида мебароем, ки барои омӯзиши забон ҳамчун ихтисос истифода бурда мешаванд:

1. Матнҳои тасвирӣ (дескриптивӣ) [204]. Ин навъи матнҳо (тавсифи шахсони таърихӣ, тасвири манзара ё макон аз рӯи расм ё слайд) рушди луғати мавзӯӣ ва истифодаи гуногуни сифатҳо, пасвандҳои тавсифӣ ва ғайраро таъмин мекунад, ки барои эҷоди нутқи мураттаб ва муфассал дар машғулиятҳо муҳим аст. Вазифаи он аз ташаккули малакаи тавсифи муфассал ва дақиқи ашё, ҳолат ё шахс иборат аст.
2. Матнҳои нақлӣ [116, с.72-76]. Истифодаи матнҳои нақлӣ (ҳикояҳои кӯтоҳ, навиштани рӯзномаҳои таълимӣ, таҷрибаи шахсӣ) барои рушди малакаи мураттабسازیи андешаҳо ва истифодаи шаклҳои замони феъл аҳаммияти калон дорад. Онҳо метавонанд ба ташаккули қобилияти

баёни пайдарпаии рӯйдодҳо ва муқаррар кардани алоқаҳои мантиқӣ байни онҳо мусоидат намоянд.

3. Матнҳои услуби ҳуҷҷатнигорӣ. Ҳуҷҷатнигорӣ як қисми муҳимми фаъолияти касбии омӯзгор буда, махсусан дар муҳити забони хориҷӣ ва робита бо ташкилоту муассисаҳо зарур мебошад. Вазифаи матнҳои ҳуҷҷатнигорӣ (мактубҳои расмӣ, эълонҳо, аризаҳо ва ғ.) барои омӯзиши забони расмӣ, стандартӣ ва сохторҳои услубии ҳуҷҷатӣ иборат аст.

4. Матнҳои мубоҳисавӣ (аргументативӣ). Вазифаи онҳо ташаккули тафаккури интиқодӣ буда, онҳо метавонанд дар шакли мақолаҳои таҳлилӣ, эссеҳои муқоисавӣ ва муҳокимаҳои баҳсӣ пешниҳод карда шаванд [96, с.45-49]. Аҳаммияти ин гуна матнҳо барои тайёр намудани омӯзгори забони хориҷӣ калон аст, зеро омӯзгор бояд тавонад, ки далелҳоро муҳокима кунад, андешаҳои мухталифро таҳлил намояд ва дар машғулиятҳо муҳити озодонаро фароҳам созад.

5. Матнҳои таълимӣ ва аутентикӣ (аслӣ) [85, с.37-40]. Омӯзиши матнҳои аслӣ (аутентикӣ) (ҳам назмӣ ва ҳам насрӣ) донишҷӯёнро ба забони зинда наздиктар мегардонад, мафҳуми фарҳангиро афзоиш медиҳад ва барои тайёр кардани дарсҳои шавқовар, хусусан барои шинос кардани донишҷӯён бо забони воқеии рӯзмарра кӯмак мерасонад. “Адабиёти аутентикӣ барои донишҷӯёне, ки забонҳои хориҷиро ба таври касбӣ меомӯзанд, манбаи иттилооти лингвистӣ ва фарҳангшиносӣ мебошад.” [85, с.37].

Инак, дар идомаи таҳқиқот роҳҳои татбиқи усулҳои муосири омӯзиши матнро дида мебароем.

Татбиқи усули таҳлили интиқодӣ донишҷӯёнро водор месозад, ки матнҳоро ба таври амиқ таҳлил кунанд, фикру андешаҳои муаллифро арзёбӣ намоянд ва муносибати шахсии худро инкишоф диҳанд. Тибқи назарияи муосири таълими забон, «таҳлили матн ҳамчун воситаи рушди

малакаҳои интиқодӣ ва эҷодӣ бояд ҷузъи ҷудонашавандаи таълим гардад» [206]. Ин ақидаро дастгирӣ намуда, профессор М.А.Абдуллоева таъкид менамояд, ки “ҳар як омӯзгор бояд дар гуруҳ чунин муҳит эҷод кунад, ки дар он донишҷӯён барои хониши маърифатнок ҳавасманд гарданд, андешаи муаллифро зери шубҳа баранд, дар муҳокимаҳои назарияти мухталиф иштирок кунанд, дар ҷустуҷӯи ғояҳои ғайримаъмулӣ оид ба масъалаҳои воқеии ҳаётӣ бошанд ва ҷаҳонбинии худро рушд диҳанд” [5, с.282].

Имрӯз имкониятҳои васеи омӯзиши матн тавассути технологияҳои иттилоотӣ фароҳам омадааст. Платформаҳои рақамӣ, китобҳои электронӣ ва муҳити интерактивӣ (масалан, Google Classroom) имконият медиҳанд, ки донишҷӯён матнҳоро бо тарзи ҷолиб омӯзанд [210, с.132].

Истифодаи намудҳои гуногуни хониш — хониши рӯякӣ, шиносӣ, таҳлилӣ ва муфассал — вобаста ба мақсад ва муҳтавои матн мувофиқ мебошад. Тибқи ақидаи А.Н. Шукин, «интихоби намуди мувофиқи хониш сатҳи фаҳмиши матн ва самаранокии омӯзишро баланд мебардорад» [200, с.288]. Ташкили вазифаҳои эҷодӣ, аз қабилӣ таҳияи нақшаи матн, идомадиҳии қисса ё таҳияи фикру андешаи шахсӣ, донишҷӯёнро ба фаъолгардонии қобилиятҳои фикрӣ ва забонӣ бояд ташвиқ кунад.

Кори муштарак ҳангоми таҳлили матн имконият медиҳад, ки донишҷӯён малакаҳои иҷтимоӣ ва муоширатии худро инкишоф диҳанд. Тибқи ақидаи муҳаққиқон, омӯзиши ҳамкорӣ муҳити мусоиди рушди тафаккур ва фаъолияти муштаракӣ маърифатиро фароҳам меорад [177, с.48-50].

Рушди маҳорати хониш бо азхудкунии маводи забонӣ ҳамзамон сурат мегирад. Ба андешаи мо, барои он ки хонандагон хонишро ҳамчун як шакли фаъолияти нутқ дарк кунанд, ҳангоми омӯзиш бояд принципҳои зерин риоя шавад.

Барои хониш бояд матнҳое интихоб карда шаванд, ки маводи далелии онҳо дар дигар намудҳои фаъолияти таълимии хонанда низ истифода шавад. Масалан, матнҳо бояд дар машғулиятҳои дигар ва ё корҳои беруназаудиторӣ низ корбаст шаванд. Матнҳое барои хониш пешниҳод шаванд, ки ба вазифаҳои шинос, ки онҳо дар забони модарии худ иҷро мекунанд, монанд бошанд. Масалан, ёфтани маълумоти мушаххас, муайян кардани ғояи матн, арзёбии баъзе далелҳои зикршуда ва ғ.

Дар матнҳои нав маводи забонӣ бояд шинос бошад, вале мазмуни он ношинос, то хонанда тавассути он маълумоти нав гирад ва ҷаҳонбинияш васеъ гардад, зеро “Матне, ки аз иттилооти маърифатӣ ва неруи эҳсосӣ маҳрум аст, воҳиди табиӣ муошират намебошад” [87, с.87]. Ҳангоми хондани матн, истифодаи забони модарӣ ва тарҷума қобили қабул аст, вале танҳо дар ҳолатҳои зарурӣ ва барои фаҳмондани маводи душвор.

Пас аз хониши матн, ба донишҷӯ супориш дода шавад, ки дар бораи мазмуни матн мустақилона фикр кунад, ҷанбаҳои тарбиявии онро дарк намояд ва таҳлил кунад. Фаҳмиши мазмуни матн бояд то ҳадди имкон тавассути худӣ забони англисӣ санҷида шавад.

Татбиқи мақсадноки усулҳои муосири таҳлили матн, истифодаи технологияҳои иттилоотӣ, кори эҷодӣ ва ҳамкорӣ бо матн метавонад сатҳи таҳсили донишҷӯёро ба таври назаррас боло барад ва онҳоро барои фаъолияти муваффақ дар муҳити забонии гуногунфарҳангӣ омода созад.

Дар асоси ҳамаи он гуфтаҳое, ки қаблан баён гардиданд, бо мақсади ташаккули омодагии касбии омӯзгорони оянда барои кор бо матнҳои англисӣ дар раванди таълим бар асоси равишҳои низомнокӣ, функционалӣ, фаъолиятнокӣ, шахсиятӣ ва салоҳиятнокӣ амсилаи педагогии мувофиқ таҳия шудааст. Амсилаи шаш унсуро асосиро дар бар

мегирад: унсури ҳадафӣ, муҳтавоӣ, равандӣ, шахсиятӣ, арзёбӣ-намоишӣ ва талаботи амалӣ ба хатмкунандаи мактаби оӣ.

Расми №3.

**Амсилаи педагогии ташаккули омодагии касбии омӯзгорони оянда барои
кор бо матнҳои англисӣ**

Амсила бар пояи ҳамгироии панҷ равиши ҳамдигарпуркунанда бунёд гардидааст:

- Равиши низомнокӣ: оmodасозии касбӣ ҳамчун низоми ягонаи унсурҳои байниҳамвобаста фаҳмида мешавад.
- Равиши функционалӣ: таълим ба ташаккули вазифаҳо ва амалҳои мушаххас дар қараёни кор бо матн равона карда мешавад.
- Равиши фаъолиятнокӣ: диққат ба ташаккули малакаҳо тавассути фаъолияти амалӣ ва фаъл равона мешавад.
- Равиши шахсиятӣ: ба хусусиятҳои инфироӣ ва ангеаҳои омӯзгорони оянда таваҷҷуҳ зоҳир карда мешавад.
- Равиши салоҳиятнокӣ: рушди салоҳиятҳои калидии касбӣ таъмин мегардад.

Ҳадафи амсила: Ташаккули омодагии касбии омӯзгори ояндаи забони хориҷӣ барои кор бо матнҳои англисӣ дар раванди таълим бар асоси азбар кардани стратегияҳои низомнокии хониш, таҳлил, таъбир ва истифодаи матнҳо дар омӯзиш.

Унсурҳои асосии амсила чунинанд:

1. Унсурҳои ҳадафӣ. Муайян кардани ҳадафҳои оmodасозӣ:

- азбар намудани технологияҳои хониш ва таҳлили матн;
- рушди стратегияҳои таҳлили интиқодӣ ва фаҳмиши мазмун;
- ташаккули малакаҳои коркарди методии матн мувофиқи ҳадафҳои таълимӣ;
- рушди омодагии шахсӣ барои кори мустақилона бо матн ва омӯзиши он ба донишҷӯён.

2. Унсурҳои муҳтавоӣ (Мазмуни оmodасозӣ):

- асосҳои назариявии кор бо матн (таснифоти матнҳо, сохтор ва жанрҳои онҳо);
- стратегияҳои хониш (шиносӣ, таҳқиқотӣ, хониши интиқодӣ ва ғ.);
- усулҳои таъбир ва бозгуии матн;
- методикаи истифодаи матнҳо дар таълими забони хориҷӣ (машқ, супориш, лоиҳа ва ғ.);
- рушди малакаҳои таҳияи маводҳои таълимӣ бар асоси матнҳо.

3. Унсурҳои равандӣ. Ташкил ва идораи фаъолият:

- омӯзиши стратегияҳои фаъоли хониш (пешбинӣ кардани мазмун, тарҳрезии саволҳо, сохтани фарзияҳо);
- баргузори машғулиятҳо оид ба таҳлили матнҳои жанрҳои гуногун (илмӣ, публитсистӣ, бадеӣ ва диг.);
- амсиласозии дарсҳо бо истифода аз матнҳои аслий;
- фаъолияти лоиҳавӣ: таҳияи коркардҳои методӣ бар асоси матнҳо;
- гузаронидани баҳсҳо дар асоси маводи матнӣ;
- кор дар гуруҳҳои хурд барои таҳлил ва муҳокимаи матнҳо.

4. Унсурҳои шахсиятӣ. Рушди сифатҳои шахсӣ:

- ташаккули ангеа барои худомӯзии пайваста тавассути матнҳо;
- рушди тафаккури интиқодӣ ва қобилияти рефлексия;
- парвариши эҳтиром ба фарҳанги англисзабон ва инкишофи қобилияти муоширати байнифарҳангӣ;
- ташаккули тактикаи педагогӣ ҳангоми муҳокимаи матнҳои баҳснок.

5. Унсурҳои арзёбӣ. Арзёбии сатҳи омодагӣ тавассути:

- ташҳиси сатҳи ташаккулёбии салоҳиятҳои касбӣ барои кор бо матн ва муошират;
- таҳлили сифати иҷрои корҳои лоиҳавӣ;
- арзёбии экспертии нақшаҳои дарсӣ ва супоришҳои таҳияшуда;
- худсанҷии сатҳи рушди касбии донишҷӯён.

Принсипҳои татбиқи амсила

- Принципи низомнокӣ: фаро гирифтани ҳамаи паҳлӯҳои кор бо матн – аз қабули ибтидоӣ то истифодаи таълимӣ.
- Принципи равонасозии касбӣ: алоқамандии мазмуни таълим бо вазифаҳои воқеии омӯзгорӣ.
- Принципи фаъолиятнокӣ: таълим тавассути амалиёти мустақилона, фаъолияти лоиҳавӣ ва тадқиқотӣ.
- Принципи равонасозии шахсият: ғардисозии роҳҳои таълим бо дарназардошти ангеа ва манфиатҳои донишҷӯён.
- Принципи рушди салоҳиятнокӣ: таъкид бар ташаккули малакаҳои воқеӣ.

Талаботҳои амалӣ. Дар натиҷаи омодасозии касбӣ, омӯзгори ояндаи забони хориҷӣ бояд:

- барои кор кардан бо матнҳои англисӣ дар мавзӯҳои гуногун ва сатҳҳои мухталиф қобилияти касбӣ дошта бошад;
- стратегияҳои гуногуни кор бо матнро дар раванди таълим татбиқ намояд;

- супоришхоро бо таърих ба матн ва бо дарназардошти ҳадафҳои таълим тарҳрезӣ кунад;
- дар донишҷӯён малакаҳои хониши интиқодӣ ва таҳлилиро рушд диҳад;
- фарҳанги кор бо иттилооти матнӣ ва муҳити муоширати байнифарҳангиро ташаккул диҳад;
- худрефлексияи методии фаъолияти худро анҷом диҳад.

Аз ҷуфтаҳои болоӣ бармеояд, ки барои самаранок истифода бурдани матнҳои англисӣ дар раванди таълим, машқу супоришҳо бояд ба азхудкунии муҳтаво, ба рушди тафаккури интиқодӣ, малакаҳои амалии кор бо матн ва ташаккули салоҳиятҳои касбӣ равона гарданд. Татбиқи равишҳои низомнокӣ, функционалӣ, фаъолиятнокӣ, шахсиятӣ ва салоҳиятнокӣ имконият медиҳад, ки супоришҳо табиӣ, мақсаднок ва мутобиқ ба талаботи муҳити муносири таълимӣ таҳия шаванд.

Дар асоси амсилаи пешниҳодшуда як қатор намудҳои машқ ва супоришҳо аз рӯи матнҳои англисӣ эҷод гардиданд.

1. Машқҳо барои фаҳмиш ва шиносӣ бо матн

Мақсад: ташаккули қабули муназзами иттилоот ва фаҳмиши мантиқии сохтори матн. (Тавассути омӯзиши пайдарпайи сохтори матн ва муносибатҳои дохилӣ байни қисматҳои он, донишҷӯён малакаи низомнокии хонишро инкишоф медиҳанд).

Мисолҳо:

- Skimming task: "Quickly read the text and find the main idea of each paragraph."
- Scanning task: "Find and underline all the dates mentioned in the text."

2. Машқҳо барои таҳлил ва тафсири матн

Мақсад: дарки функционалӣ ва маъноии қисматҳои матн ва истифодаи он барои амалҳои таълимӣ. (Истифодаи матн ҳамчун василаи ташаккули фаҳмиш ва амалисозии вазифаҳои таълимӣ).

Мисолҳо:

- Interpretation task: "Explain in your own words why the main character made that decision."
- Summarization task: "Write a summary of the text in 5 sentences."

3. Машқҳо барои фаъолияти эҷодӣ дар асоси матн

Мақсад: ташаккули малакаи фаъоли истифодаи матн дар фаъолияти эҷодӣ ва амалии забонӣ. (Фаъолсозии нутқии донишҷӯён тавассути супоришҳои мустақилона ва эҷодӣ).

Мисолҳо:

- Creative writing task: "Continue the story from the point where it ends."
- Role-play task: "Imagine you are the journalist who interviews the author. Prepare 5 questions."

4. Машқҳо барои таҳлили фаъолияти худ ва баҳодиҳӣ ба мазмуни матн

Мақсад: рушди муносибати инфиродӣ ва интиқодии донишҷӯ ба матн. (Омӯзиш тавассути изҳори афкор, худбаёнӣ ва таҳкими эҳсоси масъулияти шахсӣ дар фаҳмидани мазмун).

Мисолҳо:

- Opinion task: "Do you agree with the author's point of view? Why or why not?"
- Discussion task: "Discuss in pairs: How would you solve the problem described in the text?"

5. Машқҳо барои рушди салоҳиятҳои муоширатӣ ва таҳлилӣ

Мақсад: ташаккули салоҳиятҳои амалии касбӣ, аз ҷумла хониши интиқодӣ, таҳлили матн ва истифодаи он дар муҳити таълимӣ. (Рушди қобилияти татбиқи матнҳои хондашуда дар лоиҳаҳои таълимӣ ва фаъолияти касбии оянда).

Мисолҳо:

- Critical thinking task: "Identify hidden assumptions or biases in the text."
- Application task: "Based on the text, create a lesson plan for teaching teenagers about environmental issues."

6. Машқҳои забонӣ

Мақсад: ташаккули салоҳияти забонӣ. (Рушди малакаҳои фонетикӣ, грамматикӣ ва луғавӣ).

Мисолҳо:

- Тағир додани оҳанги матн (тонировка): оҳанги матн, мазмуни эҳсосӣ ё равияи баён тағйир дода мешавад (масалан: расмӣ, ҳиссиётнокӣ, шӯхиомезӣ, ҷиддият ва ғ.).
- Таҳлили грамматикӣ матн: таҳлили морфологӣ ва синтаксисии ҷумлаҳо; таҳлили истифодаи баъзе ҷанбаҳои нутқ, сохторҳои пасивӣ, артиклҳо; табдили нутқи айнаннақлшуда ба нутқи мазмунаннақлшуда ва/ё баръакс; ҷудо намудани аъзои ҷумла ва таҳлили функсияҳои онҳо ва ғайра.
- Таҳлили луғавӣ матн (луғати мавзӯӣ; ғанӣ гардонидани луғати мавзӯӣ машғулиятҳои қаблӣ; калимаҳое, ки талаффузи онҳо метавонад душворӣ эҷод кунад; калимаҳои байналмилалӣ; муқоисаи калимаҳо аз рӯи шабоҳат ё фарқият; пайвастагии калимаҳо ва муродифҳои тоҷикӣ онҳо; таркибҳои забонӣ, ки дар сабки гуфтори шифоҳӣ истифода мешаванд; феълҳои таркибӣ; истифодаи пешояндҳо; сохти калима (аффиксатсия, калимаҳои мураккаб, табдили категорияи калимаҳо); калимаҳое, ки ба ҳадди ақалли луғавӣ машғулият дохил мешаванд.

Барои санҷиши самаранокии истифодаи методикаи тайёр намудани омӯзгорони ояндаи забони хориҷӣ барои кор бо матнҳои англисзабон, ки дар асоси амсилаи педагогии таҳияшуда ва бо истифодаи машқҳои дар таҳқиқот эҷодшуда омода гардид, бо хатмкунандагон – донишҷӯёни курси ҷаҳоруми ихтисоси “Забони англисӣ” (касб – омӯзгор) омӯзиши таҷрибавӣ гузаронида шуд, ки дар бораи ҷараёни баргузорӣ ва натиҷаҳои он дар боби навбатӣ маълумоти муфассал дода мешавад.

ХУЛОСАИ БОБИ II

Принципи асосии тайёри намудани омӯзгорони забони хориҷӣ аз касбигардонии раванди таҳсил, яъне мутобиқсозии он ба талаботи воқеии касбии педагогӣ иборат аст. Малакаҳои забонӣ ва муоширатӣ – пояи фаъолияти омӯзгори соҳа буда, аз рӯи талаботи муосир ин малакаҳо бояд ба сатҳи рушди малакаҳои муоширатии соҳибзабонон наздик бошанд.

Барои омӯзгорони забони хориҷӣ малакаҳои методӣ барои интихоби равишҳо, роҳу усулҳо ва шаклҳои гуногуни таълим, таҳияи дурусти нақшаи дарс лозим ҳастанд. Малакаҳои иттилоотӣ-коммуникатсионӣ барои мутобиқшавӣ ба муҳити рақамӣ, истифодабарии замимаҳо ва захираҳои электронӣ заруранд. Малакаҳои байнифарҳангии омӯзгори забони хориҷӣ барои ташаккул додани арзишу анъанаҳои фарҳангӣ, парвариш намудани эҳтироми байнифарҳангӣ дар шогирдон равона карда мешаванд. Малакаҳои лингвометодӣ аз ҷумлаи муҳимтарин ҷанбаҳо мебошанд, ки тавассути амалҳои равонии мураккаб, монанди ошкор ва ислоҳ кардани хато, ташаккул меёбанд.

Принсипҳои касбигардонии таълим, амалигардонии он дар ҳамаи зинаҳои таҳсил, ба монанди мутобиқ намудани мундариҷаи таълим бо вазифаҳои касбӣ, густариши робитаҳои байнифаннӣ ва таҳлили дараҷаи мушкилоти азхудкунии малакаҳо барои самаранокии фаъолияти омӯзгор муҳим мебошанд.

Чаҳор рӯкни фаъолияти нутқӣ (тафҳум, хониш, гуфтор, навиштан) танҳо дар вақти татбиқи якҷоя ва рушду такмили ҳамгиро метавонанд салоҳияти муоширатии мукаммали омӯзгорро таъмин намоянд ва хониш яке аз рӯкҳои муҳимтарини ин фаъолият мебошад. Бар асоси таҳлил муайян шуд, ки хониш барои омӯзгори оянда воситаи гирифтани иттилоот роҳи ташаккули тафаккури таҳлилӣ, васеъгардонии

чаҳонбинӣ ва рушди қобилияти интиқоли дониш аст. Тавассути хониши матн англисӣ омӯзгор бо фарҳанг, зиндагӣ, таърих ва урфу одатҳои кишварҳои англисзабон шинос мешавад, ки ин ҷанбаи муҳимми омодаسازی мутахассиси забони хориҷӣ мебошад. Ғайр аз ин, малакаи хуби хониш барои аз худ кардани донишҳои тахассусӣ, методӣ ва педагогӣ шароити мусоид фароҳам меорад.

Хониш навъи фаъолиятест, ки ҷанбаҳои мазмунӣ ва равандиро дар бар мегирад. Мазмуни хониш ин омӯхтан ва фаҳмидани иттилоот буда, раванд ин тарзи ташкил ва иҷрои амалҳои хониш аст. Барои омӯзгори забони хориҷӣ муҳим аст, ки маънои матнро дарк кунад, сохтори онро таҳлил намуда, ғояҳои асосияшро ҷудо кунад ва маънии пинҳонии онро дарёбад.

Хониш бо дигар унсурҳои нутқ – навиштан, шунавоӣ ва гуфтор пайвастагии зич дорад. Тавассути хондани матн, донишҷӯён луғат ва сохтори забонро аз худ меkunанд, ки ин ба тавоноии онҳо дар навиштани матн ва иштирок дар гуфтугӯ таъсири мусбат мерасонад. Хониш ҳамчунин малакаи шунавоиро инкишоф медиҳад, зеро аз омӯзгори оянда барои фаҳмидани матн хаттӣ шуури забонӣ ва диққати баланд талаб карда мешавад.

Таҳлили адабиёти муосир нишон медиҳад, ки барои омодаسازی омӯзгорони забони хориҷӣ азхудкунии хониш бояд бар асоси усулҳои функционалӣ ва муоширатӣ роҳандозӣ гардад. Ин маънои онро дорад, ки матн ҳамчун воситаи рушди тафаккури интиқодӣ ва малакаҳои таҳлилӣ истифода шавад.

Таълими самараноки хониш инчунин ба омӯзиши стратегияҳои гуногуни хониш (пешбинӣ, таҳлили сохтор, тахмини маънои калимаҳои номаълум) ва истифодаи матн дар амалия таъям мекунад.

Барои омӯзгор фаҳмиши амиқи сохтори грамматикӣ ва услубии матн, инчунин қобилияти таҳлили он аз ҷиҳати функционаливу маъноӣ

хатмӣ мебошад. Хониш ҳамчун василаи ташаккули малакаҳои муоширати касбӣ, коркарди методӣ ва рушди шахсияти донишҷӯён аҳаммияти калидӣ пайдо мекунад. Ғайр аз ин, барои мутобиқсозии матн ба сатҳи донишҷӯён ва ташкили муҳити мусоиди таълимӣ донишҳои психологӣ-педагогӣ заруранд.

Бидуни мақсади амалии хониш, омӯзиши он инчунин мақсадҳои умумитаълимӣ, тарбиявӣ ва рушддиҳандаро дар бар мегирад. Дар ҷараёни хониш, тавассути матнҳои забони хориҷӣ, мушоҳидакорӣ ва малакаҳои таҳлиливу синтетикӣ муҳассилин такмил меёбанд.

Омӯзиши забони хориҷӣ дар муассисаи таҳсилоти олий, дар муқоиса бо мактаб, як қатор мушкилиҳо ва ихтилофотро дар бар мегирад. Ин, пеш аз ҳама, ба муайян кардани эҳтиёҷоти донишҷӯён дар муошират, норасогиҳо дар сохти китобҳои дарсӣ ва дастурҳои таълимии бакасбравонашуда, навсозии иттилооте, ки ба таври муайян ба ихтисоси мавриди омӯзиш алоқаманд аст ва зарурати кори омӯзгор дар шароити ҷустуҷӯи доимии эҷодӣ вобаста аст.

Таҳлилҳо нишон доданд, ки нишондиҳандаҳои рушди малакаҳои хониш дар омӯзгори забони хориҷӣ чунин мебошанд: малакаҳои стратегӣ, забонӣ, нутқӣ ва иҷтимоӣ-забонӣ.

Аз нуқтаи назари методистон меъёрҳои умумии интиҳоби матнҳои махсус барои хониш дар ҳамаи зинаҳои таҳсил чунинанд:

- а) мутобиқати мавзӯӣ ва миқдорӣ бо барномаҳои фанҳои махсус;
- б) басомади мавзӯи интиҳобшуда дар фанни мавриди омӯзиш;
- в) паҳншавии мавзӯи интиҳобшуда (намунаҳои аёни) дар ҳаҷми умумии фанҳои омӯзишӣ.

Бар асоси назарияҳои муосир, барои самаранок омӯхтани хониш бояд марҳилаҳои муайян мисли фаъолсозии ангежа ва тахмини мазмуни матн, дарки муҳтаво ва сохтори матн, таҳлил ва эҷоди фикрҳои шахсӣ дар асоси он риоя шаванд.

Рушди малакаи хониш дар донишҷӯёни мактаби олии тахассусӣ раванди мураккаби когнитивӣ ва психологӣ буда, аз омилҳои гуногуни маърифатӣ ва эҳсосотӣ вобастагӣ дорад. Бидуни ба назар гирифтани қонуниятҳои фаъолияти нутқӣ ва равонӣ, ба сатҳи баланди самаранокии таълими забони хориҷӣ ноил шудан ғайриимкон аст.

Психологияи педагогӣ таъкид месозад, ки раванди таълиму тарбия дорои чунин марҳилаҳои равонӣ, мисли самтгирӣ, тарҳрезӣ, амалигардонӣ ва назорат, мебошад. Дар таълими хониш низ ин марҳилаҳо дар ташаккули малакаи фаҳмиш ва таҳлили матн нақши муҳим мебозанд, зеро хониш як навъи фаъолияти ресептивии нутқӣ буда, қабули аёнӣ (визуалӣ) ва маърифати мазмуни матнро фаро мегирад.

Хониш якҷоя амал кардани ду системаи сигналиро талаб мекунад: системаи сигналии аввал – қабули ҳиссии матн тавассути чашм (идроки визуалӣ) ва низоми сигналии дуюм – маърифати забонӣ ва таҳлили маъно бо воситаи фаҳмиши рамзу калимаҳо.

Тибқи таҳқиқотҳо, раванди фаҳмиши матн хусусияти марҳилавӣ дорад: синтези аввалияи маъно (тасаввури умумӣ); таҳлили ҷузъӣ ва шинохти калимаҳо; дарки амиқи мазмуни умумии матн.

Таҳқиқи масъалаҳои психологияи хониш имконият дод, ки механизм ва амалиётҳои хониш, ки барои ташаккули ин раванд ҳамчун фаъолияти нутқӣ муҳиманд, муайян карда шаванд. Ин чараён чунин унсурҳоро дар бар мегирад: азхудкунии низоми хаттии забон, муайян кардани робитаи байни ҳарф ва садо (ассотсиатсия), дарки қонуниятҳои хониши калимаҳо, мутобиқ кардани калимаҳо ба шаклҳои грамматикӣ ва маъноии онҳо, пайвасти калимаҳо ба ибораҳо, ҷумлаҳову матн, таҳлил ва синтези матн.

Барои фаҳмидани матн, муҳассилин бояд як қатор амалиётҳои таҳлилӣ ва синтетикиро аз худ кунанд (муайян кардани қисматҳои мухталифи матн ва робитаи байни онҳо, дарки мавзӯи матн, таҳлили

далелҳои асосӣ ва иртиботи онҳо бо ғояи матн, хулосабарорӣ аз мазмуни матн, арзёбии мазмуни матн ва ғояи асосии он, ташреҳ ва тафсири матн), зеро онҳо метавонанд бо як қатор мушкилот рӯ ба рӯ шаванд.

Мушкилоти омӯзиши хониш ба ду гуруҳ ҷудо мешавад: мушкилиҳои экстралингвистикӣ (муҳит, суръати хониш, мувофиқати мазмун бо синну сол ва шавқ) ва мушкилиҳои лингвистикӣ (мушкилоти фонетикӣ, лексикӣ ва грамматикӣ). Бартарафсозии ин мушкилиҳо шартӣ асосии ташаккули малакаи самараноки хониш мебошад.

Хониш ду самти омӯзишро дар бар мегирад: омӯзиши техникаи хониш (рамзкушоӣ ва талаффузи дуруст) ва омӯзиши фаҳмиши мазмуни матн (таҳлили маъно, баровардани хулоса). Омӯзиши ҳамгирӣ ва марҳилавии ҳар ду самт барои рушди устувори хониш зарур аст.

Рушди хониш аз омилҳои зерин вобаста аст: диққат ва мутамарказӣ, хотира ва тафаккури мантиқӣ, ангежа ва худбоварӣ, сатҳи ҳолати нооромӣ ва қобилияти идоракунии стресс. Бар асоси назарияи метакогнитивӣ барои рушди малакаҳои хониш донишҷӯён бояд аз маҳдудиятҳои худ огоҳ бошанд, дараҷаи фаҳмиши худро пайваستا назорат кунанд, стратегияи мутолиаи мувофиқро интихоб намоянд.

Барои расидан ба сатҳи баланди фаҳмиш ва истифодаи матн дар фаъолияти касбӣ хусусиятҳои когнитивӣ ва метакогнитивии аз худ кардани он ва рушди омилҳои ангежавӣ аҳаммияти калидӣ доранд. Омӯзгорони оянда бояд техника ва стратегияи хонишро аз худ намоянд, қобилияти идора кардани равандҳои равонии худро рушд диҳанд.

Дар раванди таълими забони хориҷӣ, матн ҷузъи марказии таълимиро ташкил медиҳад, ки на танҳо воситаи интиқоли иттилоот, балки муҳаррики асосии ташаккули малакаҳои нутқӣ, маърифатӣ ва муоширатии донишҷӯён ба ҳисоб меравад. Матн ҳамчун маҳзани табиӣи ташаккули луғат ва фаҳмиши грамматика хизмат мекунад. Матн ба ташаккули ҳама гуна шаклҳои нутқ (хониш, шунавоӣ, суҳанронӣ ва

навиштан) мусоидат намуда, бо ҳамоҳангии тамоми равандҳои нутқи рушди мукамалро таъмин мекунад. Мазмунӣ матн донишҷӯёро бо арзишҳои фарҳангӣ ва ахлоқӣ ҷомаа шинос месозад ва онҳоро ба таҳаммулпазирӣ ва ҳамдигарфаҳмӣ омода менамояд.

Намуд ва сохтори матнҳо аз хусусиятҳои услубии онҳо вобаста аст. Ҳар як услуб — хоҳ расмӣ, хоҳ илмӣ, бадеӣ ё гуфторӣ — хусусиятҳои хоси сохт, таркиб ва истифодаи воситаҳои забониро муайян мекунад, ки ба навъи матн таъсири бевосита мерасонад. Ҳамаи ин намудҳои матн метавонанд ба ҷараёни омода намудани омӯзгори забони хориҷӣ бо роҳҳои гуногун (ҳангоми таҳлили интиқодӣ, истифодаи технологияҳои иттилоотӣ, истифодаи намудҳои гуногуни хониш, кори эҷодӣ ва муштарак ва ғ.) татбиқ карда шаванд.

Дар интиҳоби матн ва ташкили омӯзиш принципҳои мутобиқати мазмун ба синну сол ва сатҳи таълимгирандагон, ҳавасмандсозии фаҳмиши мустақил, таъмини робитаи байни маводи хондашуда ва дигар намудҳои фаъолият, истифодаи матнҳои дорои арзиши фарҳангӣ ва иҷтимоӣ хело муҳим ҳастанд.

Дар асоси таҳлили асосҳои назариявӣ ва методологӣ омодагии касбии омӯзгори ояндаи забони хориҷӣ барои кор бо матнҳои англисзабон амсилаи педагогӣ ташаккули омодагии касбии омӯзгорони оянда барои кор бо матнҳои англисӣ бар асоси равишҳои низомнокӣ, функционалӣ, фаъолиятнокӣ, шахсиятӣ ва салоҳиятнокӣ таҳия шуд. Амсила унсури ҳадафмандӣ, муҳтавоӣ, равандӣ, шахсӣ, арзёбӣ-намоишӣ ва талаботи амалӣ ба хатмкунандаро дар бар мегирад. Ҳадафи он – ташаккули омодагии касбии омӯзгорони оянда барои кор бо матнҳои англисӣ дар раванди таълим мебошад.

Аз рӯи ғояи татбиқи амсилаи таҳиягардида дар назар аст, ки дар натиҷаи оmodасозии касбӣ, омӯзгори ояндаи забони хориҷӣ бояд барои кор кардан бо матнҳои англисӣ дар мавзӯҳои гуногун ва сатҳҳои

мухталиф қобилияти касбӣ дошта бошад, стратегияҳои гуногуни кор бо матнро дар раванди таълим татбиқ намояд, супоришҳоро бо таълим ба матнҳо ва бо дарназардошти ҳадафҳои таълимӣ тарҳрезӣ кунад, дар донишҷӯён малакаҳои хониши интиқодӣ ва таҳлилиро рушд диҳад, фарҳанги кор бо иттилооти матнӣ ва муҳити муоширати байнифарҳангиро ташаккул диҳад ва инчунин, худрефлексияи методии фаъолияти худро анҷом диҳад. Аз ин ҷуфтаҳо бармеояд, ки баҳри самаранок истифода бурдани матн дар раванди таълим, машқ ва супоришҳо бояд ба азхудкунии муҳтаво ва ба рушди тафаккури интиқодӣ, малакаҳои амалии кор бо матн ва ташаккули салоҳиятҳои касбӣ равона гарданд.

Барои санҷиши самаранокии истифодаи методикаи тайёр намудани омӯзгорони ояндаи забони хориҷӣ барои кор бо матнҳои англисзабон, ки дар асоси амсилаи педагогии таҳияшуда ва бо истифодаи машқҳои эҷодшуда омода гардид, бо хатмкунандагон, яъне донишҷӯёни курси ҷаҳоруми ихтисоси “Забони англисӣ” (касб – омӯзгор) омӯзиши таҷрибавӣ гузаронида шуд, ки дар бораи ҷараёни баргузорӣ ва натиҷаҳои он дар боби навбатӣ маълумоти муфасссал дода мешавад.

БОБИ III. САНЧИШИ САМАРАНОКИИ МЕТОДИКАИ ТАШАККУЛИ МАҲОРАТИ ОМУЌЗГОРОНИ ОЯНДАИ ЗАБОНИ ХОРИҶӢ БАРОИ КОР БО МАТНҲОИ АНГЛИСЗАБОН

3.1. Ворид намудани матнҲои англисзабон ба омузиши таҷрибавии донишчӯёни факултетҲои тахассусӣ

Дар зинаи таҳсилоти касбӣ омузиши мутолиаи матнҲои аслий бо забони англисӣ ба донишчӯёни ихтисоси “Омузгори забони англисӣ” имконият медиҳад, ки малакаҳои касбии кор бо матнро инкишоф диҳанд. Малакаҳои мазкур аз фаҳмиш ва таҳлил намудани матнҲои сода ва мураккаби англисзабон, баровардани маълумоти муҳим аз онҳо, арзёбии мазмун ва услуби матн ва истифодаи самараноки он дар фаъолияти педагогӣ иборатанд.

Барои санчидани самаранокии методикаи таҳиягардида вобаста ба ташаккули ин малакаҳо, гузаронидани таҳқиқоти таҷрибавӣ дар асоси фарогирӣ ва муқоисаи гуруҳҳои таҷрибавӣ ва назоратӣ лозим доништа шуд. Дар ин зербоб, ҷанбаҳои асосии татбиқи чунин методикаи педагогӣ ба таври муфассал баррасӣ мешаванд. Аз ҷумла, дар он, сараввал, тавсифи усули тадқиқот бо гуруҳҳои таҷрибавӣ ва назоратӣ пешниҳод мегардад ва меёру роҳҳои интихоби матнҲои англисзабон шарҳ дода мешаванд. Ғайр аз ин, давомнокии таҷриба муайян гардида, меёрҳо ва усулҳои баҳогузории натиҷаҳои омузиш баррасӣ мешаванд. Инчунин, баъзе мисолҳои амалӣ аз тадқиқоти гузаронидашуда пешниҳод мегарданд ва натиҷаҳои он таҳлил мешаванд.

1. Марҳилаи 1 – Санчиши пешакӣ:

Дар оғози таҳқиқот, санчиши пешакӣ гузаронида шуд, то сатҳи ибтидоии малакаҳои донишчӯён барои кор бо матн дар ҳар ду гуруҳ (озмоишӣ ва назоратӣ) муайян гардад. Муҳим он буд, ки гуруҳҳо аз ҷиҳати сатҳи дониши забони англисӣ ва малакаҳои кор бо матнҲои

англисӣ ба якдигар наздик бошанд, то ки омилҳои берунӣ ба натиҷаҳо таъсир нарасонанд.

Дар марҳилаи мазкур (соли таҳсили 2023-2024) дар умум 201 донишҷӯи курси сеюми МДТ “Донишгоҳи давлатии Хуҷанд ба номи академик Бобочон Ғафуров” (факултети забонҳои хориҷӣ) ва Донишкадаи омӯзгорӣ дар шаҳри Панҷакент ҳангоми гузаронидани машғулиятҳои “Амалияи нутқи шифоҳӣ ва хаттии забони англисӣ” озмоиш шудаанд.

Сараввал дар марҳилаи мазкур бо донишҷӯён дар давоми ду соати академӣ кор бо матни “Anne meets her class” (from “Fresh from the country” by Miss Read), ки дар замимаи №2-и диссертатсия оварда шудааст, ба роҳ монда шуд. Пеш ва пас аз хондани матн донишҷӯён барои мустаҳкамкунии мавзӯ чунин машқу супоришотро иҷро намуданд.

Text: Anne meets her class

1. Study the vocabulary.

1) gaze *v* *e.g.* He is very fond of this picture and he can gaze at it for hours. They stood with their hands clasping together, gazing into each other's eyes.

2) move *u*, *e.g.* Don't move it! It's very heavy. The film moved us to laughter; be moved *e.g.* Mr. Black was moved to fear with that terrible view; *ant.* be unmoved, *e.g.* He is very difficult to speak with. His look is always unmoved and expresses nothing.

3) obediently *adv*, *e.g.* They followed my advice obediently; obey *v*, *e.g.* My little son doesn't always obey me;

obedience *n*, *e.g.* A new teacher demands a total obedience from her class.

4) different *adj*, *e.g.* The book is quite different from what thought to be. Our views on life are different;

differ *v*, *e.g.* His dreams differ from all the others. I differ from him in this matter;

difference *n*, *e.g.* I don't find much difference in the styles of these writers.

5) innocent *adj*, *e.g.* The boy's face is too innocent;
innocence *n*, *e.g.* She was too young and her words and behaviour were full of innocence.

6) stand (stood, stood) *u* 1., *e.g.* He is too weak to stand; 2.*e.g.* Our plans still stand; 3, *e.g.* How does he stand this pain?
stand one's ground, *e.g.* She feels lack of will but continues to stand her ground.

7) run (ran, run) *v* 1., *e.g.* I ran all my way not to be late for the meeting; 2., *e.g.* If you have a bad cold, your nose runs; 3., *e.g.* The story runs about a wonderful love;

run across smb/smith *u e.g.* The other day I ran across my first teacher;
to run into smth *e.g.* I ran into my friend on my way home.

8) stimulate *v*, *e.g.* His speech stimulated the students to study hard.

2. Pronounce correctly.

emphasis, chorus, headmistress, neighbours, obediently, tongues, conscious, intend, yelp, laughter, pleasurable, routine, stimulating, career.

3. Revise the following suffixes of the noun: -tion, -merit, -er, -or, -able, -ence, -ance.

4. Read and translate the nouns into Tajik.

Obedience, amusement, difference, innocence, education, establishment, teacher, junior, charitable, adjustment, higher, conference, counsellor, charter, movement, master, appearance, bachelor, participation, independence.

5. Paraphrase using the Vocabulary Notes.

1. She followed my advice without comments. 2. The tourists looked at the picture with admiration for a long time. 3. I'm sorry, but I don't share your thoughts on this matter. 4. As the project was very interesting, all the students took part in its creation (пайдоиш). 5. Mr. Copperfield was not guilty of this robbery. 6. Yesterday I met by chance my schoolmate whom I hadn't seen for ages. 7. The workers insisted on their rights. 8. It's better to express your feelings than to be indifferent. 9. The teacher's kind words encourage children

to work more and better. 10. The performance made us cry and laugh at the same time.

6. Insert the necessary new words and expressions of the lesson.

1. His active actions ... us to join you. 2. I didn't want to meet Sue, but yesterday I ... her in the street. 3. We broke our relations because our views on life were 4. He is very obstinate (якрав). He always ...his 5. It is not polite to the strangers for a long time. 6. My parents demand a total... from me. 7. I wonder how he ... such a great pain! 8. Her eyes were so ... that it was impossible not to trust her. 9. When we watched the film, we were ... to heart. 10. Don't... the children into this hateful matter!

7. Insert prepositions where necessary.

1. My friend was involved ... this amusing performance. 2. The Browns were said to be innocent... this crime. 3. His words moved us ... anger. 4. Kate didn't find a great difference ... those two papers. 5. I think I've already run ... this article in some newspaper. 6. After a long departure they gazed ... the eyes of each other without saying a word. 7. The rivers run ... the seas.

8. Answer the questions.

1. How was Anne introduced to her class? 2. What did she feel at that moment? 3. What kind of smile did Anne give the children? 4. Why did Anne "look with fresh interest at Arnold"? 5. Find and read the episode which describes the children's behaviour when the headmistress left. 6. When Miss Enderby left the room, "the forty-six tongues" kept silent, didn't they? 7. What advice given her at college did Anne remember? Did Anne follow the advice? What was the result? 8. How did Anne restore (барқарор кардан) the order? Do you think it was the only way out? Suggest your way of keeping children's interest towards you.

9. Correct the statements where necessary.

1. The children fixed their eyes upon Anne. Anne gazed back, feeling self-confident. 2. Miss Enderby introduced Anne to the class as a new teacher. 3. Miss Enderby asked the children to greet Miss Lacey by the polite chorus. 4.

Miss Enderby asked Anne to pay special attention to Arnold whose habits and manners were dreadful. 5. Gazing at Arnold, Anne thought that he was a real “pain in the neck”. 6. When Miss Enderby left the room “the forty-six tongues began to wag cheerfully”. 7. Anne remembered the advice given her at her college and followed it: she shouted and roared at the children. 8. With a pleasurable shock she saw that the children obeyed.

Home assignment:

1. Study the Topical Vocabulary

The types of the plays and games: play; a game; a puzzle; a crossword; a quiz; creative activities; different kinds of competitions; intellectual and scientific games; a project; a round table; a role-play, to investigate, different skills; view; to educate children; to stimulate children’s imagination.

2. Act out the text. Take parts of Miss Enderby, Miss Lacey, Arnold and the other children. Use the Topical Vocabulary.

3. Retell the Text as it would be told by:

- Miss Lacey;
- the children.

4. Read the dialogue by parts and then report it using the new words and expressions of the lesson. You can add something yours on the reason why you have chosen the teacher’s career.

5. Answer the questions. Use the vocabulary of the lesson in giving your point of view.

1. Do you agree with the statement that the elements of the educating play or game are very useful and carry a special motivation while studying a new material? 2. Is there any difference between a simple free play and educating one? If there is, point it out. 3. Recall the text. Act out the whole story.

Пас аз марҳилаи мустаҳкамкунӣ санҷиши пешазозмоишӣ гузаронида шуд, ки он аз рӯи иҷроиши вазифаҳои зерин баҳогузорӣ карда шуд.

Comprehension Questions:

- Why was Anne feeling nervous at the beginning of the lesson?
- How did the students react when Miss Enderby left the classroom?
- What strategies did Anne use to regain control of the class?

Vocabulary Development:

- Identify and define the following words from the text: "headmistress," "obediently," "chaos," "crestfallen," and "assert."
- Use each word in a sentence related to a classroom setting.

Grammar Focus:

- Highlight all the past tense verbs in the passage.
- Convert selected sentences from past to present tense to observe changes in verb forms.

Role-Play Activity:

- In pairs, reenact the scene where Anne tries to calm the chaotic classroom. Focus on using appropriate language and tone to manage classroom behaviour.

Writing Exercise (Home assignment):

- Write a short paragraph from Anne's perspective, describing her feelings and thoughts during her first day with the new class.

Санҷиши пешакӣ нишон дод, ки донишҷӯён дар вақти кор бо матнҳои англисзабон мушкилӣ мекашанд. Мушкилот асосан ба фаҳмиши маънои умумии матн, муайян кардани фикри асосӣ, арзёбии услуб ва мазмун, таҳлили услубии матн, инчунин истифодаи иттилоот дар мавридҳои амалӣ рабт доштанд. Ин мушкилот қариб дар фаъолияти ҳамаи донишҷӯён мушоҳида гардид.

Ҷадвали №2 ¹

Категорияи умумии вазифа ва супоришот	Намуди конкретии шартҳои вазифаву супоришот
Understanding General Meaning	Summarize the general meaning of the text in 2–3 sentences; suggest a new title.
Identifying Author's Main	Write the author's main idea in 1 sentence; list 3

¹ Дар замимаи №2 диссертатсия намуди машқу супоришот бо забони тоҷикӣ низ пешниҳод гардидаанд.

Idea	supporting arguments.
Evaluating Text Style	Classify the text style (formal, informal, academic, literary) and justify your choice.
Stylistic Analysis	Highlight emotionally charged or stylistically marked words; analyze sentence structures.
Text Structure and Argument Mapping	Divide the text into logical parts with subheadings; summarize each and map supporting points.
Vocabulary and Grammar Practice	Extract 10 new words; use them in original sentences. Identify grammar features in 5 sentences.
Listening Practice	Listen to the audio version of the text and take notes; compare listening vs. reading comprehension.
Writing Practice	Write a summary (5–7 sentences); compose 5 comprehension questions based on the text.
Speaking Practice	Retell the text in your own words; organize a group discussion on the author's argument.

Барои арзёбии сатҳи рушди малакаи омӯзгорони ояндаи забони хориҷӣ барои кор бо матни англисзабон меъёрҳои зерини санҷиш аз рӯи чор сатҳ коркард шудаанд. Меъёрҳои коркардшуда дар марҳилаи пешазозмоишӣ ва пасазозмоишӣ истифода бурда шудаанд.

Ҷадвали №3

Сатҳи рушди малакаи кор бо матни англисзабон

Меъёрҳо	Сатҳи 1	Сатҳи 2	Сатҳи 3	Сатҳи 4
МУРАККАБӢ	Донишҷӯ қобилияти ба таври муфассал риоя намудани сохтори матнро надорад	Дар умум сохтори матни оддиро дарк менамояд, вале ҳангоми иҷрои вазифаҳо ба ёрдами омӯзгор ниёз дорад	Дар умум сохтори матни оддиро дарк мекунад ва вазифаҳои гузошташударо мефаҳмад	Сохтори матнро ҳатто бе ишораҳои иловагӣ ошкор намуда, онҳоро бидуни ёрии омӯзгор иҷро менамояд
ФАРОГИРӢ	Танҳо нуктаҳои асосии матнро дарк менамояд ва миқдори ками ҷузъиёти муҳимро мефаҳмад	Аксари нуктаҳои муҳимми матнро бо баъзе ҷузъиётҳои пайгирӣ менамояд	Аксари нуктаҳои муҳимми матнро бо бештари ҷузъиётҳои дарк карда метавонад	Ҳамаи нуктаҳо ва ҷузъиёти матнро дарк карда метавонад

				Идомаи ҷадвали №3
СУРЪАТ	Суръати хониш хеле махдуд аст. Хониш метавонад душвор бошад	Барои фаҳмиши кофӣ ҳар як калимаи матнро суст мехонад	Матнро бо осонӣ хонда, маънои онро дарк мекунад. Суръати хониши баъзе калимаҳо бо вучуди дурусттар фаҳмидани маънои онҳо суст мешавад	Матнро озодона ва зуд мехонад. Фаҳмиши матн аз суръати хониш тамоман вобастагӣ надорад
ЧАНДИРӢ	Барои муайян кардани услуби матн, мутобиқ кардани услуби хониши матн ба вазифаи додашуда қобилияти махдуд дорад	Мурак- кабшавии навъҳои гуногуни матн, мавзӯ ва услубҳои он метавонанд душворӣ эҷод кунанд	Мурак- кабшавии гуногун душворӣ эҷод намекунад. Қобилияти хуби мутобиқ- кунии услуби хониш мавҷуд аст	Ҳеҷ гуна душворӣ вучуд надорад. Қобилияти баланди мутобиқ кардани услуби хонишро ба вазифа нишон дода метавонад
ХУДМУСТА- ҚИЛИЯТ	Барои ташаккули вазифа ва контекстҳо кӯмаки бисёр лозим аст. Пайваста ба луғат мурочиат менамояд	Дар ташаккули вазифаҳо ва контекстҳо кӯмаки муайян зарур аст. Мурочиат ба луғат метавонад зуд-зуд талаб карда шавад.	Кӯмаки бисёр зарур нест. Ба луғат кам мурочиат мекунад	Ҳеҷ гуна кӯмак лозим нест. Ба луғат танҳо дар ҳолатҳои истисноӣ мурочиат менамояд.

Дар асоси натиҷаҳои иҷроиши супоришҳои таҳияшуда муайян гардид, ки аз 201 нафар донишҷӯёни курси сеюми Донишгоҳи давлатии Хучанд ба номи академик Бобоҷон Ғафуров ва Донишкадаи омӯзгории шаҳри Панҷакент, аксарият донишҷӯён ҳангоми кор бо матнҳои англисӣ душвориҳо доранд. Ҷадвали зер сатҳи умумии маҳорати мушоҳидашударо ҷамъбаст менамояд:

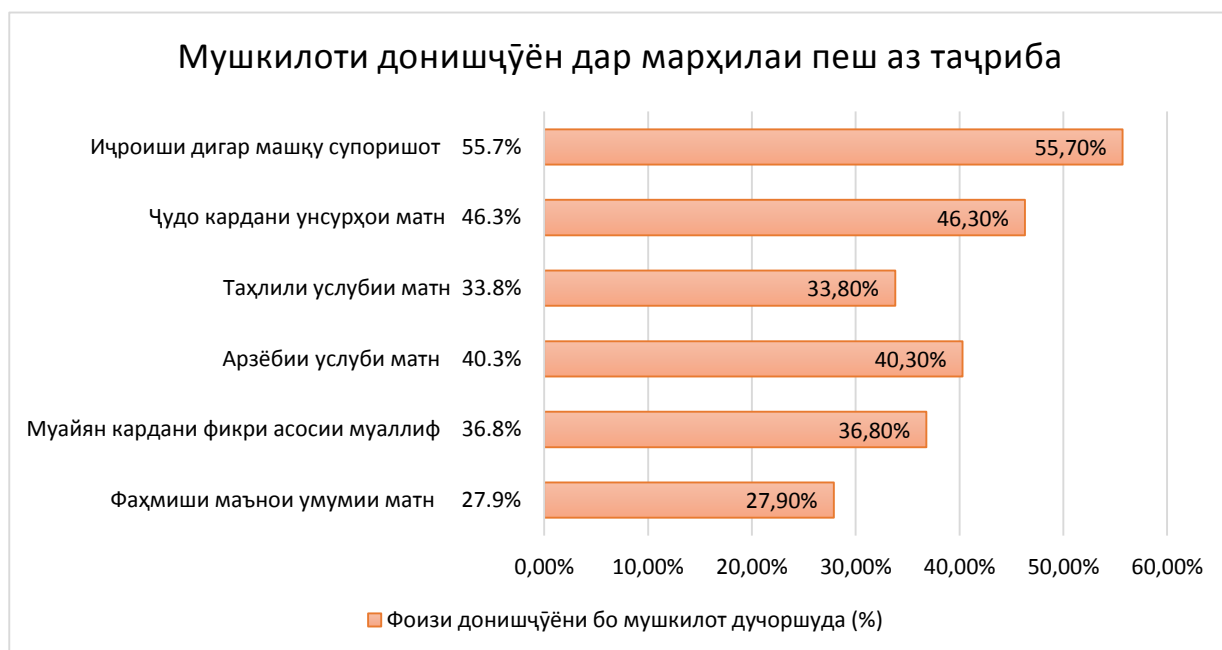
Ҷадвали №4

Сатҳи маҳорат	Шумораи донишҷӯён	Бо фоиз (%)
Аксарияти супоришхоро дар сатҳи хуб иҷро намуданд	26	12.9%
Аксари супоришхоро бо баъзе душвориҳо иҷро карданд	57	28.4%
Дар иҷрои супоришҳо бисёр мушкилӣ доштанд	72	35.8%
Бо матн кор карда наметавонишанд	46	22.9%

Натиҷаҳо нишон доданд, ки қариб 80% донишҷӯёни санҷидашуда ҳангоми кор бо матнҳои англисӣ, хусусан, дар фаҳмиши маънои умумии онҳо, муайян кардани фикри асосӣ, арзёбии услуб ва истифодаи амалӣ мушкилӣ доштанд. Характери мушкилоте, ки донишҷӯён дар давоми санҷиши пешазозмоишӣ дучор шудаанд, дар ҷадвали зерин нишон дода шудаанд.

Ҷадвали №5

Намуди мушкилот	Миқдори донишҷӯёне, ки бо мушкилот рӯ ба рӯ шудаанд	Фоиз (%)
Фаҳмиши маънои умумии матн	56	27.9%
Муайян кардани фикри асосии муаллиф	74	36.8%
Арзёбии услуби матн	81	40.3%
Таҳлили услубии матн	68	33.8%
Ҷудо кардани унсурҳои алоҳидаи матн, ҷамъбаст кардан, ҳамоҳангсозии далелҳои ҷудогона	93	46.3%
Иҷроиши дигар машқу супоришот дар маҷмӯъ	112	55.7%

Марҳилаи 2 – Татбиқи методикаи нав:

Барои муайян кардани самаранокии методикаи муаллифии омӯзиши кор бо матнҳои англисӣ, таҳқиқоти таҷрибавии педагогӣ ба нақша гирифта шуд. Дар ҷараёни таълим дар гуруҳи таҷрибавӣ методикаи нав ҷорӣ карда шуд, яъне донишҷӯёни он гуруҳ дар раванди таълим бо матнҳои англисзабон бо тарзу усули нави пешниҳодгардида кор кардаанд. Гуруҳи назоратӣ бошад, ғайри “Амалияи нутқи шифоҳӣ ва хаттӣ забони англисӣ”-ро бидуни ҷорӣ намудани методикаи нав, яъне танҳо аз рӯи китоби дарсии пешбинишуда бо усулҳои анъанавӣ омӯхтаанд. Мақсад аз чунин муқоиса ин буд, ки таъсири усулҳои пешниҳодгардида (истифодаи матнҳои англисӣ бо методикаи нав) ба натиҷаҳои таълимӣ бо таври возеҳ ошкор гардад.

Дар ин марҳила барои гузаронидани таҷриба ду гуруҳи донишҷӯёни курси 4 (соли таҳсили 2024-2025) ба таври тасодуфӣ интихоб шуданд. Сипас, дар давраи таҳсил, дар гуруҳи таҷрибавӣ методикаи нав татбиқ гардид (гирифтани матнҳои иловагии англисӣ барои хондан, таҳлил ва муҳокима), дар ҳоле ки гуруҳи назоратӣ омӯзишро бо

барномаи маъмулии таълим идома дод. Давомнокии таҷриба ду семестро ташкил дод.

Мақсад: Муайян кардани самаранокии методикаи муаллифии омӯзиши кор бо матнҳои англисӣ дар ташаккули малакаҳои касбии донишҷӯён.

Вазифаҳо:

- Ҷорӣ намудани методикаи нав дар гуруҳи таҷрибавӣ;
- Арзёбии тағйирот дар натиҷаи ҷорӣ намудани методикаи нав;
- Таҳлили натиҷаҳои таҳқиқоти таҷрибавӣ.

Меъёрҳои интихоби матнҳо: Матнҳо мебоист ба меъёрҳои зерин ҷавобгӯ бошанд:

- Мавзӯи матн ба равияи ихтисос алоқаманд бошад (забоншиносӣ, педагогика, фарҳанг ва ғ.);
- Навъҳои матн: расмӣ, гуфторӣ, илмӣ, бадеӣ;
- Сатҳи душворӣ – pre-intermediate ва intermediate;
- Аслӣ ва муосир;
- Дорои имконияти таҳлили услубиву маъноӣ.

Усулҳои баҳогузори

- Барои баҳогузориҳои малакаҳои таҳлил, арзёбӣ ва хулосабарорӣ тестҳо истифода бурда шуданд.
- Барои муайян намудани муносибати донишҷӯён ба методикаи нав анкетаҳо, яъне пурсишномаҳо кор бурда шуданд.
- Бо мақсади тафсири машғулиятҳо, иштирок ва фаъолияти донишҷӯён дар ифодаи андешаҳо мушоҳидаҳо гузаронида шуданд.

Методикаи нави пешниҳодшуда аз ҷорӣ кардани кори мунтазам бо матнҳои англисзабон дар ҷараёни таълими хатмкунандагон дар соли охири таҳсил иборат буд. Ҳангоми тарҳрезӣ намудани он ба нақша гирифта шуд, ки донишҷӯён ҳар ҳафта бо намудҳои гуногуни матнҳо кор кунанд.

Иштирокчиёни таҷриба: 72 нафар донишҷӯи курси хатмкунанда: гуруҳи таҷрибавӣ – гуруҳи №401 (36 нафар) ва гуруҳи назоратӣ №403 (36 нафар).

Давомнокӣ ва ҳаҷми дарсҳо: Методикаи коркардшуда дар давоми 2 семестр (1 соли таҳсил) амалӣ шуд. Дар ҳар як ҳафта 4 машғулият барои кор бо матнҳои англисӣ ҷудо гардид (ҳар кадом 50 дақиқа).

Яке аз қадамҳои муҳимми тадқиқот ин интихоби дурусти матнҳои англисӣ барои гуруҳи таҷрибавӣ буд. Навъи матнҳо, сатҳи душворӣ ва мавзӯҳои онҳо мебоист мувофиқи имконият ва ниёзҳои донишҷӯёни курси хатмкунанда интихоб шаванд.

Намудҳои матн: Дар семестри ҳафтум асосан матнҳои расмӣ (масалан, эълонҳо, мактубҳои хизматӣ, мақолаҳои рӯзномавӣ) ва матнҳои гуфторӣ (суҳбатҳо, мусоҳибаҳо, матнҳои ғайрирасмӣ) истифода бурда шудаанд. Дар семестри ҳаштум таваҷҷӯҳ бештар ба матнҳои илмӣ (мақолаҳои омӯзишӣ, матнҳои илмии оммафаҳм) ва матнҳои бадеӣ (ҳикояҳои кӯтоҳ, порчаҳо аз адабиёт) дода шуд. Ин тавзеи жанрҳо барои он пешбинӣ гардид, ки имконият диҳад, то ки донишҷӯён таҷрибаи хондани матнҳоро дар сабақҳои мухталиф соҳиб шаванд ва стратегияҳои хондани худро мутобиқ ба ҳар як жанр инкишоф диҳанд.

Сатҳи душвории матнҳо: Маводи интихобшуда ба сатҳи pre-intermediate (B1) мутобиқ буд, то ки матнҳо барои донишҷӯён фаҳмо бошанд, аммо ҳамзамон луғат ва сохторҳои навро дарбар гиранд. Тавре ки маълум аст, сатҳи B1 барои таҳкими заминаи забонӣ ва гузариш ба сатҳҳои болотар ҳамчун пояи хуб хидмат мекунад.

Мавзӯҳои фарогир: Матнҳо мавзӯҳои гуногунро фаро гирифтанд, аз ҷумла педагогика (Anne meets her class), забоншиносӣ (Language as a system of signs and communications), психология (The role of psycholinguistics in language learning and teaching) ва ғ. (ниг. ба замимаҳо). Ин мавзӯҳо ба ихтисоси омӯзгорӣ наздик буда, ба

донишчӯён имконият медиҳанд, ки ҳамзамон дониши фаннии худро васеъ намуда, луғати тахассусиро азбар кунанд.

Дар чараёни дарсҳои таҷрибавӣ, ҳар як машғулияти кор бо матн иборат аз чанд марҳила гузашт. Аввал, омӯзгор пеш аз хондан донишчӯёнро бо мавзӯи матн шинос намуда, калима ва истилоҳоти калидиро шарҳ медиҳад. Сипас, донишчӯён матнро мустақилона ё дастаҷамъона меҳонанд, дар ҳоле ки ба саволҳои фаҳмиш ҷавоб меҷӯянд ё маълумоти асосиро қайд мекунанд. Баъд аз хондан, муҳокимаи гуруҳӣ баргузор мегардад, ки дар он донишчӯён мазмуни матнро таҳлил ва хулоса мекунанд, фикру ақидаҳои худро оид ба матн баён менамоянд. Ҳамчунин, машқҳои махсус ба монанди ҷустуҷӯи маълумоти муайян дар матн (skimming/scanning), шарҳи мазмуни матн ба забони модарӣ ё тартибдиҳии нақшаи муфассали матн иҷро карда мешаванд. Барои матнҳои жанрҳои гуногун, методика тарзҳои гуногуни корбариро пешбинӣ мекунад. Масалан, ҳангоми кор бо матни расмӣ донишчӯён тартиб ва услуби расмии баёнро меомӯзанд, вале дар матни бадеӣ бештар ба маънигирии маҷозӣ ва муҳокимаи хусусиятҳои бадеӣ таваҷҷӯҳ мекунанд. Бо чунин тарз, донишчӯёни гуруҳи таҷрибавӣ дар давоми як соли таҳсил дар хондан ва таҳлили матнҳои англисӣ таҷрибаи фароҳ пайдо карданд, ки ин заминаи муҳим барои фаъолияти касбии ояндаи онҳо мебошад.

Мисолҳои супоришу вазифаҳои барои методикаи таҳияшуда чунинанд:

Text: Language as a system of signs and communications

1. Find the words given below in the text and match them with the meaning in which they were used in the text.

1) mode – метод, шакл, тарзи амал, оҳанг

2) communication – вусъатдиҳӣ, муоширати одамон, маълумот, алоқа, хабар (фикр), ахборот

- 3) creative – эҷодкорона, бунёдкорона, боистеъдод
- 4) expression – изҳор (чизе), ифода (тарзи гуфтор, ибора), баён
- 5) individual – соҳиби забон, шахс, фард, индивидуум
- 6) letter – ҳарф, литера, шрифт, мактуб, ҳуччат
- 7) gesture – ҳаракат (ҳаракати бадан), тазоҳур (рафтор) имову ишорат кардан
- 8) image – монандӣ, нусха, тасвир, инъикос, образи тасвирӣ, таҷассум
- 9) convention – қоидаи мақбули ҳама, созишнома, ҷамъомад, маҷлис, урфу одат, шартӣ будан

2. Match the English phrases from the text with Tajik equivalents.

1) highly elaborate system of signs	a) ташаккул додани идроки ҳақиқат
2) community of speakers	b) ҷамъияти забонӣ
3) primary means of expression	c) тавъам кардани забон бо шаклҳояш
4) speech sounds	d) тарзи ифодаи муҳимтарин чизҳо
5) sign language	e) овозҳои нутқ
6) combine different modes of language	f) тасаввуроти умумӣ ва анъанаҳои маданӣ
7) systems of communication	g) забони имову ишора
8) all subsystems of the system	h) вобаста будан ба низоми аломатҳо
9) depend on accessing a system of signs	i) таъмин кардани интиҳоби васеи имтиёзи муоширатӣ
10) signs of language	j) дониш ва маълумоти заминавии якхела
11) have conventions implicitly accepted	k) воситаҳои муошират
12) provide rich system of communicative choices	l) ҳамаи зернизомии забонӣ
13) shared knowledge and assumptions	m) аломатҳои забонӣ
14) vast repository of conventional understanding cultural traditions	n) низоми аломатҳои хеле душвор

15) shape our view of the world	о) доштани қоидаҳои мақбули ҳама
---------------------------------	----------------------------------

3. *Read the text and find English equivalents of Tajik sentences in it.*

1. Он дар дохили ҷамъияти забонӣ шакли худро дигар мекунад ва бо мурури замон шахсиятҳои алоҳида ва ҷомеаи забонӣ онро эҷодкорона иваз менамоянд ва аз рӯи талаботи худ мувофиқ мегардонанд.
2. Аломатҳои забонӣ хосияти шартӣ доранд; маънои онҳо аз тарафи гуруҳи одамоне, ки ин забонро истифода мебаранд, қабул мешавад.
3. ... агар ин шарт қабул нашавад, он гоҳ муошират ғайриимкон мегардад ё нофаҳмӣ ба миён меояд.
4. Муоширати бомуваффақ дониши заминавии одамонро, ки ба муошират ҳамоҳанг шудаанд, тақозо менамояд.
5. Навъҳои гуногуни забон мавҷуд ҳастанд, ки ҳар яке дар худ тасвири забони ҷаҳонро доранд.

4. *Determine which words from the text describe each phrase.*

1. ____ a process by which people exchange information or express their thoughts and feelings.
2. ____ producing or using new and effective ideas, results, etc.
3. ____ something you say or that shows what you think or feel.
4. ____ any of the signs in writing or printing that represent a speech sound.
5. ____ a method or style often used in literature, art, theatre, etc. to achieve a particular effect.
6. ____ a system of communication by written or spoken words.
7. ____ something that you hear or what can be heard.
8. ____ the structure of an object or system or the way it was formed.

5. *Choose the correct answer.*

1. A human language is a highly elaborate system of signs which is used for _____

- a. communication
- b. expression of thoughts and ideas
- c. both

2. At the most basic level a language uses a mode: _____
- a. non-verbal communication
 - b. speech sounds, graphic symbols
 - c. both
3. Languages are always varying and changing because _____
- a. language is a closed system
 - b. individuals and communities creatively change and shape a language to their needs
 - c. population grows
4. Successful communication requires _____
- a. these signs to be shared
 - b. shared knowledge and assumptions
 - c. both
5. A language represents _____
- a. cultural traditions
 - b. conventional understandings
 - c. both
6. The primary modes of language are _____
- a. images and actions
 - b. sounds and letters
 - c. thoughts and ideas

6. *Agree or disagree with the statement. Use models when answering.*

Models: a) It is true.

b) It is false.

- 1. A human language is a highly elaborate system of signs.
- 2. A language is used both for communication and to support and guide thought.
- 3. A language is a primary means of creative expression for individuals and groups.
- 4. A language is a closed system. It doesn't vary across the community of speakers.

5. Individuals and communities can't change and shape a language to their needs.
6. Communication depends on the signs of language follow conventions accepted by groups of people.
7. Language has conventions for, when and how to combine signs.
8. A rich system of communicative choices provides the signs and conventions.
9. Successful communication doesn't require shared knowledge and assumptions.
10. A language shapes our view of the world.

7. *Replace the Tajik words in brackets with the given English equivalents.*

1. to achieve 2. the register 3. audience 4. message 5. participants 6. different kinds 7. to influence 8. the distinctive language features 9. considering 10. context 11. content (2) 12. the relationship (2)

Language itself forms an important part of any (паём) being conveyed and is used in different ways in (навъҳои гуногун) of texts. Approaching the study and analysis of (хусусиятҳои тавофутноки забон) of different kinds of texts involves (дида баромадани) how language is patterned and structured within texts and (робитаи дутарафа) between (контекст), and form.

All speakers and writers make decisions about the kinds of language they use. The speaker or writer and the intended (хонанда ва шунаванда) are (иштирокчиён) and their roles, (муносибат) between them, as well as the degree of shared knowledge of (контекст), all have bearing on what is communicated. (Мазмун) will also determine the degree of formality and (услуби нутқ) in which the text is communicated.

By considering the stylistic features used in spoken and written varieties of English, students can gain insight into the effect the speaker or writer is trying (расидан), why the speaker or writer has chosen particular stylistic features, and how the speaker or writer uses language (то ки ба ... таъсир расондан) their respective audiences.

Home assignment:

1. Answer the questions. Recall what you learned from the text «Language as a system of signs and communications».

1. What is the role of language in communication?
2. How does language reflect a person's level of education?
3. How can language influence interpersonal relationships?
4. What linguistic features can indicate a person's social status?
5. In what ways can language reflect the cultural characteristics of a society?
6. How can language be used to create and maintain group identity?
7. What roles do nonverbal elements of language play in communication?
8. What language barriers can arise in intercultural communication?

Text: The role of psycholinguistics in language learning and teaching

1. Read the quotation and discuss it with your partner. Share your ideas with the whole group.

Everybody is a genius. But if you judge a fish by its ability to climb a tree, it will live its whole life believing that it is stupid. (Albert Einstein)

Questions to consider:

- What are learning styles, and do they really work?
- How do you take advantage of learning styles in a way that works for you?
- How can you combine learning styles for better outcomes?
- Identify three different classes and describe what types of activities you typically do in these classes. Which learning style(s) do these activities relate to?
- Describe what you think your preferred learning style is/are. How do you know?
- Explain how you could apply your preferred learning style(s) to studying.
- What might your preferred learning style(s) tell you about your interests?

2. Learn strategies to develop all learning styles.

Auditory Learning Strategies

- Work with a partner and provide a brief explanation of what is coming.
- Try various auditory activities, such as brainstorming, discussions, or verbal games.
- Discuss a summary of what has been covered with a partner.
- Actively participate in debrief activities and ask questions.
- Develop an internal dialogue of what you are learning.
- Try questioning your partner to draw as much information as possible and then fill in the gaps with your own experience.

Visual Learning Strategies

- Create your own outlines, agendas, handouts, etc. for reading, taking notes.
- Use or create graphs, charts, illustrations.
- Use coloured markers and highlighters in your notes.
- Envision the topic or act out the subject matter.
- Show diagrams to a study partner and then explain them.
- Supplement textual information with illustrations, images, diagrams.
- Eliminate potential distractions.
- Collect handouts to read after the learning session and add your own notes to it.

Kinesthetic Learning Strategies

- Play music during study and activities (when appropriate).
- Transfer notes from one medium to another. Example: hand written notes to typed notes on your computer.
- Use highlighters, coloured pens and/or pencils to keep your brain engaged
- Give yourself something to do with your hands, playing with playdough or a soft ball while learning.
- Engage in activities that get you up and moving.

- Take frequent breaks to stretch when possible.

3. Read and translate the text into English.

Асосҳои психолингвистикии фаъолияти нутқӣ

Маълум аст, ки назарияи фаъолияти нутқӣ ба илми психолингвистика тааллуқ дорад. Аз солҳои 30-юми асри гузашта дар асоси консепсияҳои Л.С.Виготский оид ба хусусиятҳои ҳолатҳои рӯҳии инсон дар равиши фаъолиятнокӣ якчанд андешаҳои назаррас баён карда шуданд. Мафҳуми «фаъолиятнокӣ» аз қадимулайём тафсири фалсафӣ дошта, бо ақидаҳои Г.Гегел, И.М.Сеченов, П.П.Блонский, С.Л.Рубинштейн алоқаманд буд. Минбаъд консепсияи фаъолиятнокиро дар ҷанбаи психологӣ А.Н.Леонтев ва шогирдони ӯ баррасӣ карданд. Онҳо фаъолиятнокӣ ва сохтори онро аз нигоҳи ангеа, мақсад, инчунин тарзи иҷрои амали муайян ва натиҷаи ниҳойи дида баромаданд.

Аз рӯи ақидаҳои олимони номбаршуда, нутқ, пеи аз ҳама, ҳамчун шакли воқеии муошират, ки бо воситаи забон амалӣ карда мешавад, фаҳмида мешавад. Ҷузъҳои асосии нутқро равандҳои тавлид ва дарки иттилоот барои амалисозии ҷараёни муошират ташикл мекунанд. Аслан нутқ воситаи универсалии муошират буда, шакли муташаккили фаъолияти истеҳсолиро бо иштироки ду субъёкти асосӣ – коммуникатор (сухангӯ) ва шунаванда пайдо месозад.

Хусусиятҳои хоси нутқ дар ташикли фаъолияти нутқӣ ва амалҳои нутқ дар асарҳои С.Л.Рубинштейн, А.Н.Леонтев, А.А.Леонтев, Н.И.Жинкин, И.А.Зимняя ва дигарон баррасӣ шудаанд.

Мувофиқи ақидаи А.А.Леонтев фаъолияти нутқӣ як намуди фаъолиятест, ки бо намудҳои конкретии он – меҳнат, санъат ва ғайра алоқаманд набуда, он дар шакли амали мушаххас бо намудҳои гуногуни фаъолияти маърифатӣ вобастагӣ дорад. Фаъолияти нутқӣ танҳо дар он вақт зоҳир мешавад, ки ҳуди суҳан арзишманд буда, ангеа бо роҳи нутқ амалӣ карда шавад.

Тавре ки мебинед, асоси амали нутқро роҳҳои ташкили он ва механизмҳои фаъолияти нутқ бо ният ва рафтори нутқии инсон ташикл медиҳанд.

4. Comprehension Questions.

- What is the connection between the theory of speech activity and the science of psycholinguistics?
- Who are some of the key figures mentioned in the text that contributed to the development of the concept of "activity"?
- According to the text, what are the main components of speech activity?
- How is speech described as a universal form of communication?
- What is the role of the communicator (speaker) and the listener in the process of speech activity?

5. Vocabulary Matching. Match the following terms with their correct definitions:

- Psycholinguistics
- Speech activity
- Communicator
- Listener
- Motivation

Definitions:

- The psychological and linguistic study of how language is produced and understood.
- The process through which language is used for communication, involving both speaking and listening.
- The person who conveys information through speech.
- The person who receives and interprets the spoken information.
- The internal reason or drive behind speech production and communication.

6. Critical Thinking Questions.

- How does the concept of "activity" relate to speech production and communication, according to the text?
- Why is it important that speech activity involves motivation? Can speech be effective without it?
- Compare how different scholars like A.N. Leontiev and S.L. Rubinstein contributed to our understanding of speech activity. What are the main similarities and differences?

7. Reflection Task.

Reflect on your own speech activity. Do you notice that your speech changes depending on your motivation or intention? Provide examples of how your speech might differ in formal and informal settings.

8. Diagram Creation.

Create a flowchart that illustrates the speech activity process, including the communicator, listener, motivation, and communication outcomes. Label each part and explain how they interact in the process of communication.

9. Research Task.

Research another well-known psycholinguist who contributed to the study of speech activity. Prepare a short presentation or written summary on their key ideas and how they relate to the theories mentioned in the text.

10. Comprehension Questions.

- What is the main idea behind the psycholinguistics approach to language acquisition?
- How do intrinsic and extrinsic difficulties affect listening skills, according to the psycholinguistics approach?
- What are the differences between bottom-up and top-down processing in reading?

11. Vocabulary Matching. Match the following terms with their correct definitions:

- Agraphia
- Top-down processing

- Aphasia
- Extrinsic difficulty

Definitions:

- A difficulty caused by external factors such as environment or motivation.
- A disorder that affects the ability to write.
- A neurological condition that affects speech or language comprehension.
- A process where background knowledge is used to predict language meaning.

12. Critical Thinking.

Discuss how psycholinguistics explains the role of personality (introversion vs. extroversion) in language learning, particularly in speaking skills.

13. Group Discussion.

In groups, discuss how psycholinguistics helps teachers design more effective language lessons. Each member should choose one language skill (listening, reading, writing, or speaking) and explain how psycholinguistics contributes to teaching it.

14. Create a Diagram.

Create a flowchart illustrating the mental processes involved in language perception and production. Include listening, speaking, reading, and writing in the diagram.

15. Compare and Contrast:

Compare the psycholinguistic difficulties in writing and speaking. How are they similar, and how do they differ in terms of the causes and solutions?

16. Application Task.

Choose a common classroom activity for teaching one of the four language skills (listening, reading, writing, or speaking) and modify it using psycholinguistics principles to make it more effective for students.

17. Reflection Task.

Reflect on your own language learning experience. Were there any psycholinguistic factors that made one of the four language skills more difficult for you? Explain how this understanding can improve your learning process.

Home assignment:

1. Creative Writing.

Imagine you are a teacher helping a student with a writing disability. Write a dialogue between you and the student, showing how you would use psycholinguistics principles to help him overcome his difficulties.

2. Prepare a presentation on how psycholinguistics influences the teaching of reading. Focus on how prior knowledge (top-down processing) and understanding individual words (bottom-up processing) affect comprehension.

3. Write a short essay explaining how psycholinguistics can help teachers reduce difficulties in teaching language skills, with specific examples for listening and reading.

Барои санҷиши самаранокии методикаи пешниҳодшуда дар ҳар ду гуруҳ (таҷрибавӣ ва назоратӣ) то оғоз ва баъд аз анҷоми таҷриба баҳодиҳӣ бо усулҳои зерин мавриди қарор гирифт:

Санҷишҳо: Дар аввали семестри ҳафтум ва охири семестр ҳаштум, ҳар ду гуруҳ аз санҷиш гузаштанд. Тестҳо ҳамчун ченак имконият доданд, ки таъсири методика бо рақамҳои мушаххас нишон дода шавад (масалан, баланд гардидани фоизи ҷавобҳои дуруст ё балҳои умумӣ дар гуруҳи таҷрибавӣ нисбат ба назоратӣ).

Мушоҳидаҳои мунтазам: Дар давоми машғулиятҳо рафтори донишҷӯён ба тарзи пайваста мушоҳида шуд. Мушоҳидаи мунтазам имконият дод, ки муқоисаи равандии гуруҳҳо таҳлил шаванд.

Пурсишномаҳои назарсанҷӣ бо саволнома (анкета) ба роҳ монда шуданд. Саволҳо бо истифода аз шкалаҳои Ликерт (масалан, аз вариантҳои «тамоман розӣ нестам» то «пурра розӣ ҳастам») таҳия шуда, тағйироти назару эҳсоси донишҷӯёнро баъд аз таҷриба ошкор карданд.

Дар зербоби навбатӣ натиҷа ва таҳлили арзёбии методика ва муайян кардани самаранокии он дар ташаккули маҳорати кор бо матнҳои англисӣ дар омӯзгорони ояндаи забони хориҷӣ пешниҳод мегарданд.

3.2. Натиҷаҳои таҳлили самаранокии методикаи ташаккули маҳорати омӯзгорони ояндаи забони хориҷӣ барои кор бо матнҳои англисзабон

Мақсади таҳлили пасазозмоишӣ аз муайян кардани самаранокии методикаи пешниҳодшуда доир ба ташаккули маҳорати кор бо матнҳои англисӣ дар омӯзгорони ояндаи забони хориҷӣ иборат буд.

Марҳилаи 3 – Натиҷагирӣ ва таҳлил:

Барои санҷиши пасазозмоишии ҳар ду гуруҳ (таҷрибавӣ ва назоратӣ) матни “Education as a key factor in youth development” (Замимаи №4) истифода бурда шуд. Сатҳи душвории матн – Pre-intermediate.

Санҷиш бо воситаи тест ва супоришҳо ҷиҳати фаҳмиши матн, интихоби гунаи дуруст аз байни якчанд саволҳо (multiple choice) оид ба мазмуни матн, саволҳо оид ба луғат (маъно ва истифодабарии калимаҳо дар ҷумла), саволҳои таҳлилий (масалан, муайян кардани ғояи асосӣ, хулосабарорӣ ё муайян кардани нуқтаи назари муаллиф) ва ҳок. гузаронида шуд, масалан:

Task 1. Answer the following questions based on the text:

- How does education contribute to personal growth in young individuals?
- What are some ways education helps in career development?
- Why is civic education important in shaping responsible citizens?
- What challenges do many young people face in accessing education?
- What solutions can help improve education for youth?

Task 2. Match the words with their meanings:

1. <i>Resilience</i>	a) The ability to think and make informed choices
2. <i>Civic education</i>	b) The ability to recover from difficulties and challenges
3. <i>Entrepreneurship</i>	c) Education that prepares individuals to participate in society responsibly
4. <i>Critical thinking</i>	d) Starting and managing new business ventures
5. <i>Financial aid</i>	e) Support provided to students who need help covering education costs

Task 3. Write a short essay (200 words) on the topic: "The Role of Education in Preparing Youth for the Future".

Task 4. Work in pairs or small groups and discuss:

- How has education helped you develop new skills?
- Should schools focus more on practical skills or academic knowledge? Why?
- What improvements do you think should be made in education systems around the world?

Task 5. Prepare a short presentation (3-5 minutes) on one of the following topics:

- The Importance of Digital Learning in Modern Education
- How Education Helps Youth Become Future Leaders
- Challenges and Solutions in Global Education
- The Connection Between Education and Economic Growth

Task 6. Discuss the following issues in the group:

Definition of education and its purpose.

The historical perspective of education in shaping societies.

The role of education in modern life.

Why is education crucial for young people?

Task 7. Overview the key topic covered in the project:

Education enhances cognitive abilities, critical thinking, and problem-solving skills. It helps in developing self-confidence, discipline, and emotional intelligence. It fosters creativity, innovation, and adaptability in an ever-changing world.

Task 8. Research the following by means of different sources:

Education promotes communication skills, teamwork, and leadership qualities. It reduces social inequalities and fosters inclusivity and diversity. It teaches social responsibility, ethics, and civic engagement.

Task 9. Prove that:

A higher level of education increases job prospects and career advancement. It contributes to financial stability and better living standards. Education plays a key role in national economic development and global competitiveness.

Task 10. Discuss the following barriers to accessing quality of education.

Financial limitations: The cost of education can be a barrier for many families.

Geographical challenges: Rural areas often lack proper educational facilities.

Gender disparities: In some cultures, girls face more challenges in receiving education.

Political and social instability: War, conflict, and migration disrupt education.

Task 11. Investigate the Technological influence on Education.

The rise of digital learning and its advantages/disadvantages. The problem of digital divide: Not all students have access to technology. The role of AI and automation in reshaping the learning process.

Task 12. Answer the questions.

- Why do some students struggle with motivation?
- The impact of stress, pressure, and mental health on learning.
- The need for more student-centered and engaging teaching methods.

Task 13. Discuss in the group the Role of Different Educational Approaches:

Traditional vs. Modern Education

Differences between classical education (teacher-centered) and modern education (student-centered). The impact of innovative teaching methods such as project-based learning, flipped classrooms, and gamification.

The Rise of Online and Hybrid Learning

Benefits of e-learning: flexibility, accessibility, and cost-effectiveness.

Challenges: lack of face-to-face interaction, self-discipline, and technical issues. The role of AI and virtual reality in modern education.

Extracurricular Activities and Informal Learning

- The importance of extracurricular activities (sports, music, drama, debate clubs) in personal growth.
- How volunteering, internships, and travel contribute to holistic education.
- The impact of peer learning and mentorship programs.

Task 14. Speak on the following.

The Role of Teachers and Parents

- How teachers can make education more engaging and interactive.
- The importance of parental involvement in a child's education.

Government Policies and Global Initiatives

- The role of governments in making education accessible to all.
- International organizations like UNESCO and UNICEF working towards educational equality.
- The need for education reforms to match 21st-century demands.

Encouraging Lifelong Learning

- The importance of developing curiosity and self-learning habits.
- How youth can take responsibility for their own education.
- The role of books, online courses, and educational programs in lifelong learning.

Task 15. Give Brief Summary of key findings from the project.

Reflection on personal learning experiences.

The future of education: How will education evolve in the next decades?

Call to action: How can young people contribute to improving education?

Инчунин, барои ҳар як машғулият варақаи мушоҳида ташкил карда шуд, ки дар он ҷанбаҳои муҳимми ҷараёни таҷриба қайд гардиданд, аз ҷумла, фаъолнокии донишҷӯён (чанд фоизи донишҷӯён дар муҳокимаҳо иштирок мекунанд), сатҳи иштирок (хондани матн, ҷавоб додан ба саволҳо, пешниҳод кардани фикру ақидаҳо), истифодаи луғати навомӯхташуда ҳангоми гуфтор ё навиштан ва рафтори нутқӣ ҳангоми рӯ ба рӯ шудан бо матни душворфаҳм. Тавассути саволномаҳо сатҳи ангезандагии шахсии донишҷӯён барои хондани матнҳои англисзабон, дараҷаи эътимод ба худ ҳангоми рӯ ба рӯ шудан бо матни нав, муносибат нисбат ба хондани матн арзёбӣ карда шуданд.

Натиҷаҳои таҳқиқоти таҷрибавӣ, ки бо ҳадафи санҷиши самаранокии методикаи нави ташаккули маҳорати омӯзгорони ояндаи забони хориҷӣ дар кор бо матнҳои англисзабон гузаронида шуд, нишон доданд, ки гуруҳи таҷрибавӣ дар ҳамаи навъҳои малакаҳо аз гуруҳи

назоратӣ ба таври назаррас пеш гузаштааст. Таҳлили натиҷаҳо чунин аст:

1. Фаҳмиши умумии матн

Гуруҳи таҷрибавӣ: 78%

Гуруҳи назоратӣ: 55%

Истифодаи методикаи нав ба донишҷӯён кӯмак кард, ки матнҳоро бо фаҳмиши дақиқтар хонанд. Дар гуруҳи назоратӣ, ки донишҷӯён бо усулҳои анъанавӣ таҳсил мекарданд, фаҳмиш сатҳи миёнаро нишон дод.

2. Муайян кардани фикри асосӣ

Гуруҳи таҷрибавӣ: 84%

Гуруҳи назоратӣ: 59%

Омӯзиши интерактивӣ ва машқҳои таҳлилӣ дар гуруҳи таҷрибавӣ ба беҳтар гардидани қобилияти ҷудо кардани фикри асосӣ мусоидат намуд. Гуруҳи назоратӣ то андозае пешравӣ дошт, вале самаранокии он камтар буд.

3. Арзёбии услуб ва мазмун

Гуруҳи таҷрибавӣ: 80%

Гуруҳи назоратӣ: 52%

Иштироки фаъоли донишҷӯён дар муҳокимаҳо ва таҳлили порчаҳои матн бо методикаи таҳияшуда қобилияти арзёбии услуб ва мазмуни матнро дар гуруҳи таҷрибавӣ хеле беҳтар кард.

4. Таҳлили услубии матн

Гуруҳи таҷрибавӣ: 76%

Гуруҳи назоратӣ: 48%

Донишҷӯёни гуруҳи таҷрибавӣ тавонистанд, ки услуби навиштан, калимаҳои калидӣ ва сохтори ҷумлаҳои матнро таҳлил кунанд. Сатҳи паस्तтари гуруҳи назоратӣ нишон медиҳад, ки онҳо бо чунин таҳлилҳо камтар машғул буданд.

5. Истифодаи амалӣ аз матн

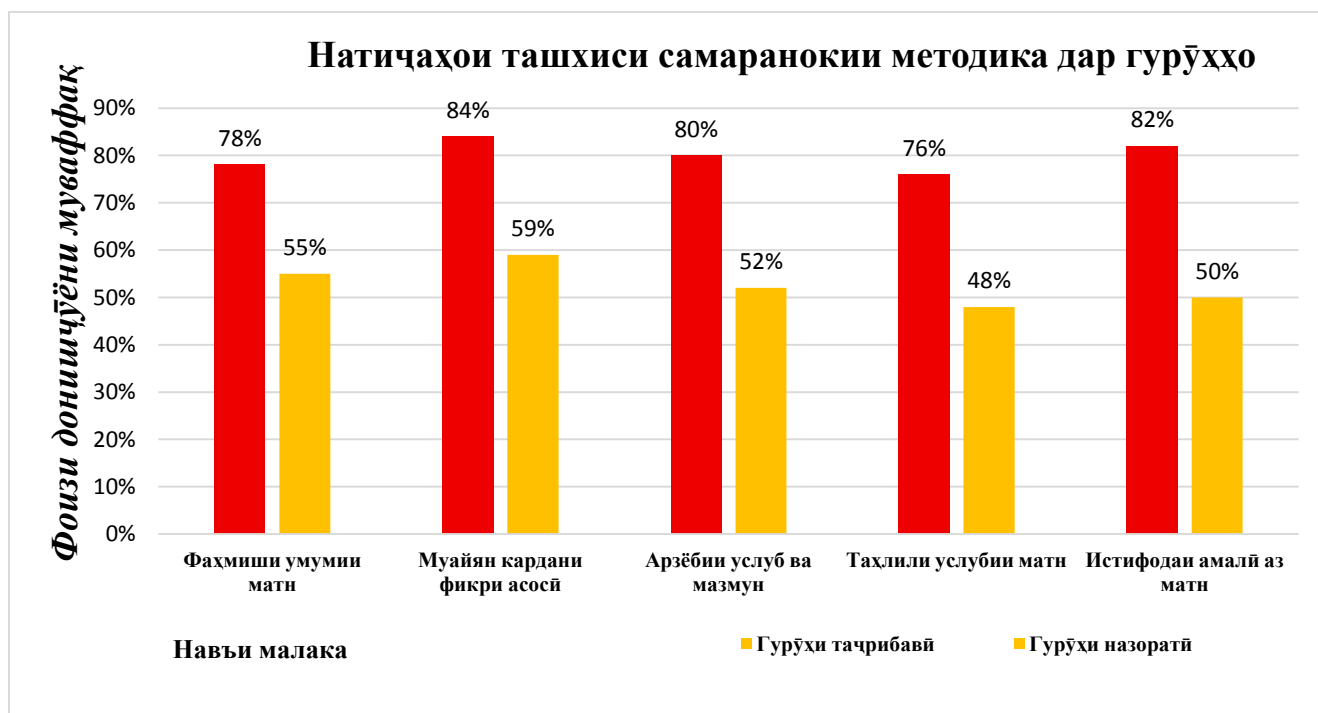
Гуруҳи таҷрибавӣ: 82%

Гуруҳи назоратӣ: 50%

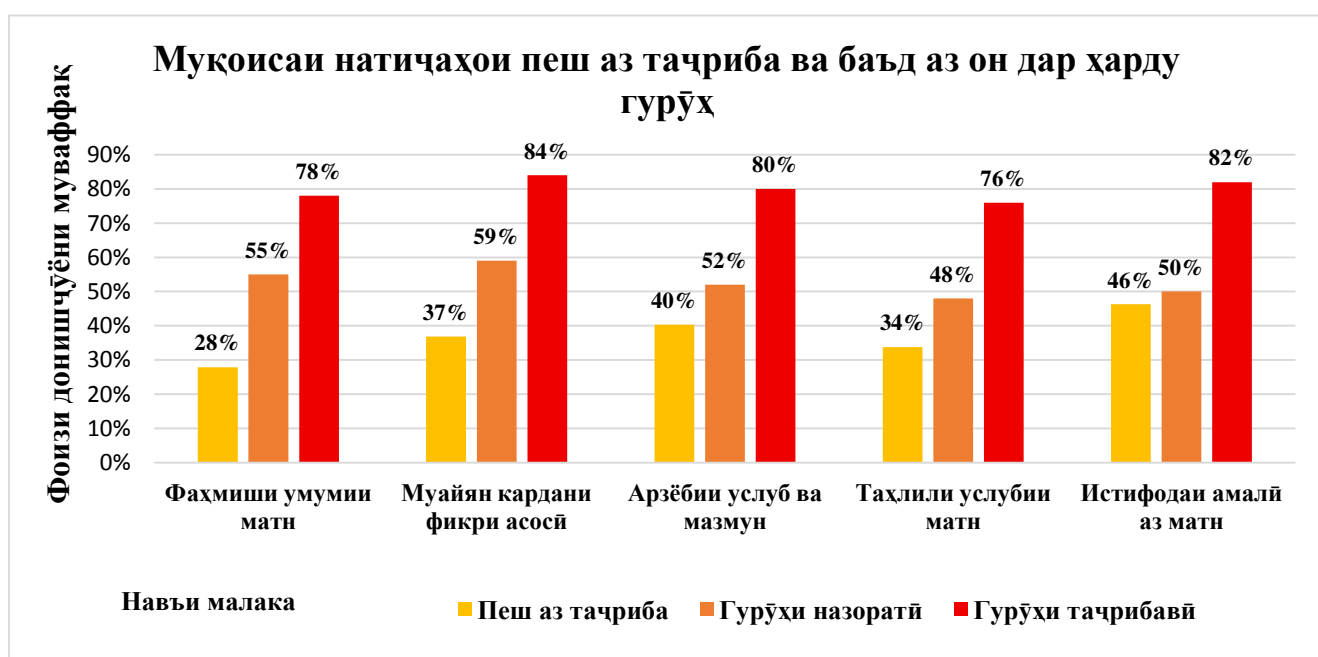
Донишҷӯёни гуруҳи таҷрибавӣ тавонистанд дар муҳокимаҳо, презентатсияҳо ва навиштани корҳои амалӣ фаъол бошанд. Дар муқоиса, гуруҳи назоратӣ аз ин имконият камтар истифода бурдааст.

Ин натиҷаҳо дар шакли диаграмма низ пешниҳод мегарданд.

Диаграммаи №2

Диаграммаи №3

Аз гуфтаҳои болоӣ бармеояд, ки методикаи муаллифӣ ба беҳтар шудани фаҳмиш, таҳлил ва истифодаи матнҳои англисӣ аз ҷониби муҳассилин ба таври назаррас мусоидат намудааст. Тафовути миёнаи 25–30 фоизӣ байни ду гуруҳ нишон медиҳад, ки ворид кардани омӯзиши ҳамфаъол, машқҳои таҳлилӣ бо истифодаи матнҳои гуногун дар раванди таълим хеле самаранок аст.

Муқоисаи натиҷаҳои тест ва пурсишномаҳо нишон доданд, ки методикаи нави ҷорикардшуда тавонистааст ангежа ва эътимоди донишҷӯёнро нисбат ба кор бо матн баланд бардорад.

Методикаи пешниҳодшуда бинобар така ба заминаҳои назариявӣ ва истифодаи усулҳои фаъоли таълим, дар гуруҳи таҷрибавӣ ба натиҷаҳои назарраси мусбӣ оварда расонид. Пеш аз ҳама, маҳорати фаҳмиши матн ва сифати таҳлили он дар донишҷӯёни гуруҳи таҷрибавӣ ба таври назаррас беҳтар шуд. Муқоисаи ҳолҳои пеш ва пасазсанҷишӣ (pre-test ва post-test) нишон медиҳад, ки гуруҳи таҷрибавӣ дар фаҳмиши матнҳо пешрафти назаррас дорад, дар ҳоле ки дар гуруҳи назоратӣ пешравӣ камтар мебошад. Аз ин бармеояд, ки истифодаи матнҳои гуногун асли ӯ бо усулҳои мувофиқ метавонад дар заминаи таҳсилоти олии самарани мусбат диҳад.

Донишҷӯёни гуруҳи таҷрибавӣ афзоиши захираи луғат ва беҳтар шудани малакаи истифодаи вожаҳоро дар контекст нишон доданд. Тавассути хондани матнҳои гуногун марбут ба мавзӯҳои фарҳангӣ, илмӣ ва педагогӣ, онҳо ҳам вожаҳои умумӣ ва ҳам истилоҳоти касбиро омӯхтанд. Дар раванди муҳокима ва корҳои хатӣ, истифодабарии ин луғат баёнгари азхудкунии фаъолони он ҳисобида шуд. Чунин тақмилшавии малакаҳои луғавиро метавон бо натиҷаҳои пажӯҳишӣ тақвият дод: масалан, баъд аз гузаронидани машғулиятҳо ҳам фаҳмиши матн ва ҳам маҳорати навиштан ва худомӯзии донишҷӯён беҳтар гашт.

Таъсири мусбати методика ба ангезандагӣ ва худэтимодии донишчӯён яке аз нишондодҳои асосӣ маҳсуб меёбад. Таҳлилҳои пурсишномаҳо нишон медиҳанд, ки дар марҳилаи охирини таҷриба донишчӯёни гуруҳи таҷрибавӣ сатҳи баланди ҳавасмандӣ барои идомаи хондани матнҳои англисӣ ва ҳамчунин этимоди бештар ба қобилияти худ доранд. Сабаби ин афзоиш дар он аст, ки матнҳои ба раванди таҳсил татбиқшуда барои донишчӯён ҷолибу шавқовар буда, онҳоро ғаъол нигоҳ медоранд. Вақте донишчӯ мебинад, ки матнҳои мушкилро батадриҷ фаҳмида истодааст, дар ӯ ҳисси комёбӣ ва этимод ба худ пайдо мешавад. Баръакс, дар таҷрибаи анъанавӣ, ки матнҳо мумкин аст бисёр сода ва сохта бошанд, чунин таҳрики шахсӣ камтар ба назар мерасад. Мисоли равшани таъсири ангезандагӣ дар тадқиқоти зикршуда низ дида мешавад: истифодаи матнҳои аслий боис шуд, ки шавқу рағбати донишчӯён ба машғулият ва иштироки ғаёлонаи онҳо бештар гардад.

Илова бар ин, ҷорӣ намудани матнҳои дорои мазмуни фарҳангӣ ва илмӣ ҷаҳонбинии донишчӯёнро васеъ намуда, дар онҳо тафаккури баландтарро ташаккул медиҳад. Тавре муҳаққиқони соҳаи таълими забон қайд мекунанд, ворид намудани маводи аслий аз фарҳанги марбута метавонанд донишчӯёнро ба андешидани амиқтар ва пайванд додани донишҳо бо ҳаёти воқеӣ водор созад.

Бинобар ин, методикаи нав дар донишчӯён малакаи хонданро бештар карда, барои ташаккули тафаккури танқидӣ ва малакаи таҳлилий шароити мусоид фароҳам овард.

Дар маҷмӯъ, муқоисаи гуруҳҳои таҷрибавӣ ва назоратӣ дар асоси ҳамаи меъёрҳои арзёбӣ (натиҷаҳои тестӣ, мушоҳида ва пурсишнома) нишон дод, ки методикаи таҳияшуда барои омӯзиши матнҳои англисӣ самарабахш мебошад. Зикр кардан ҷоиз аст, ки ҳуди донишчӯён низ пас аз таҷриба дуруст будани методикаи навро эътироф намуданд.

Дар фарҷом, метавон хулоса кард, ки ба раванди таълими таҷрибавии донишҷӯёни ихтисоси омӯзгори забони англисӣ ҷорӣ намудани методикаи кор бо матнҳои англисзабон барои рушди маҳорати кор бо матн заминаи устувор фароҳам меорад. Методикаи пешниҳодшуда бо дарназардошти принципҳои назариявии муосир тарҳрезӣ шуда, самарабахшии худро бо асосҳои илмӣ ва муқоисаи таҷрибавӣ исбот намуд. Таҳқиқоти гузаронидашуда нишон дод, ки дар сурати татбиқи методикаи махсусгардонидашуда, ки дар асоси таҳлили амиқи матнҳо, истифодаи манбаъҳои аслиӣ ва машғулиятҳои ҳамфаъол асос ёфтааст, сатҳи малакаҳои касбии донишҷӯён ба таври назаррас беҳтар мегардад.

Таҳлили муқоисавии гуруҳҳои таҷрибавӣ ва назоратӣ дар ин таҳқиқот самаранокии методикаи пешниҳодшудаи муаллифиро ба таври равшан собит намуд. Аз ҷумла, донишҷӯёни гуруҳи таҷрибавӣ дар фаҳмиши маънои умумии матн, муайян кардани фикри асосии муаллиф, арзёбии услуби матн ва истифодаи амалӣ аз иттилооти он пешравии назаррас нишон доданд. Тафовути миёнаи 20–30 фоизӣ дар муқоиса бо гуруҳи назоратӣ далели он аст, ки усулҳои анъанавӣ дигар посухгӯи пурраи ниёзҳои забонмӯзии касбии омӯзгорони забонҳои хориҷӣ нестанд ва дар ин самт ислоҳоти методӣ зарур мебошад.

ХУЛОСАИ БОБИ III

Барои санҷидани самаранокии методикаи таҳиягардида вобаста ба ташаккули малакаҳои касбии омӯзгорони ояндаи забони хориҷӣ барои кор бо матнҳои англисӣ, гузаронидани таҳқиқоти таҷрибавӣ дар асоси муқоисаи гуруҳҳои таҷрибавӣ ва назоратӣ лозим доништа шуд.

Дар боби сеюми рисола ҷанбаҳои асосии татбиқи чунин методикаи педагогӣ ба таври муфассал баррасӣ шуданд. Аз ҷумла, дар он, сараввал, тавсифи усули тадқиқот бо гуруҳҳои таҷрибавӣ ва назоратӣ пешниҳод шуд ва меъёру роҳҳои интихоби матнҳои англисзабон шарҳ дода шуданд. Ҳамчунин, давомнокии таҷриба муайян гардида, меъёрҳо ва усулҳои баҳогузори натиҷаҳои омӯзиш баррасӣ гардиданд. Инчунин, баъзе мисолҳои амалӣ аз тадқиқоти гузаронидашуда пешниҳод гашта, натиҷаҳои он таҳлил карда шуданд.

Дар оғози таҳқиқот, санҷиши пешакӣ гузаронида шуд, то сатҳи ибтидоии малакаҳои кор бо матн дар ҳар ду гуруҳ муайян гардад. Муҳим он буд, ки гуруҳҳо аз ҷиҳати сатҳи дониши забони англисӣ ва малакаҳои кор бо матнҳои англисӣ ба якдигар наздик бошанд, то ки омилҳои берунӣ ба натиҷаҳои таҳқиқот таъсир нарасонанд.

Дар марҳилаи мазкур (соли таҳсили 2023-2024) дар умум 201 донишҷӯи курси сеюми МДТ “Донишгоҳи давлатии Хуҷанд ба номи академик Бобоҷон Ғафуров” (факултети забонҳои хориҷӣ) ва Донишкадаи омӯзгорӣ дар шаҳри Панҷакент ҳангоми гузаронидани машғулиятҳои “Амалияи нутқи шифоҳӣ ва хаттии забони англисӣ” озмоиш шудаанд.

Сараввал дар марҳилаи мазкур бо донишҷӯён дар давоми ду соати академӣ кор бо матни “Anne meets her class” (from “Fresh from the country” by Miss Read) ба роҳ монда шуд. Пеш ва пас аз хондани матн донишҷӯён барои мустаҳкамкунии мавзӯ машқу супоришоти пешбинишударо иҷро намуданд.

Санҷиши пешакӣ нишон дод, ки донишҷӯён дар вақти кор бо матнҳои англисзабон мушкилӣ мекашанд. Мушкилот асосан ба фаҳмиши маънои умумии матн, муайян кардани фикри асосӣ, арзёбии услуб ва мазмун, таҳлили услубии матн, инчунин истифодаи иттилоот дар мавридҳои амалӣ рабт доштанд. Ин мушкилот қариб дар фаъолияти ҳамаи донишҷӯён мушоҳида гардид.

Барои арзёбии сатҳи рушди малакаи омӯзгорони ояндаи забони хориҷӣ барои кор бо матни англисзабон меъёрҳои санҷиш аз рӯи чор сатҳ коркард шудаанд. Меъёрҳои коркардшуда дар марҳилаи пешазозмоишӣ ва пасазозмоишӣ истифода бурда шудаанд.

Натиҷаҳо нишон доданд, ки қариб 80% донишҷӯёни санҷидашуда ҳангоми кор бо матнҳои англисӣ, хусусан, дар фаҳмиши маънои умумии он, муайян кардани фикри асосӣ, арзёбии услуб ва истифодаи амалӣ мушкилӣ доштанд. Характери мушкилоте, ки донишҷӯён дар давоми санҷиши пешазозмоишӣ дучор шудаанд, дар диссертатсия нишон дода шудаанд.

Барои муайян кардани самаранокии методикаи омӯзиши кор бо матнҳои англисӣ, таҳқиқоти таҷрибавии педагогӣ гузаронида шуд. Донишҷӯёни гуруҳи таҷрибавӣ бо методикаи нав кор карданд, яъне донишҷӯён дар раванди таълим бо матнҳои англисзабон бо тарзу усули нави пешниҳодгардида кор кардаанд. Гуруҳи назоратӣ бошад, ғайри "Амалияи нутқи шифоҳӣ ва хаттӣ бо забони англисӣ"-ро бидуни ҷорӣ намудани методикаи нав, яъне танҳо аз рӯи китоби дарсии пешбинишуда бо усулҳои анъанавӣ омуктаанд. Мақсад аз чунин муқоиса ин буд, ки таъсири омил ё усули пешниҳодгардида (истифодаи матнҳои англисӣ бо методикаи нав) ба натиҷаҳои таълимӣ бо таври возеҳ ошкор гардад.

Барои гузаронидани таҷриба ду гуруҳи донишҷӯёни курси 4 ба таври тасодуфӣ интихоб шуданд.

Методикаи пешниҳодшуда боиси беҳтар гардидани сатҳи фаҳмиш, таҳлил ва истифодаи матнҳои англисзабон дар байни донишҷӯён гардид. Натиҷаҳои муқоисавии ду гуруҳ бо фарқияти миёнаи 25–30 фоизӣ шаҳодат медиҳанд, ки истифодаи усулҳои ҳамфаъол, машқҳои таҳлилӣ ва матнҳои аслии забони англисӣ дар ҷараёни таълим хеле муассир аст.

Натиҷаҳои аз санҷишҳо ва пурсишномаҳо бадастомада собит карданд, ки методикаи нав бар ангезиш ва эътимоди донишҷӯён низ ба таври мусбат таъсир расонидааст. Ин усул, ки бар пояи заминаи назариявӣ ва истифодаи равишҳои фаъоли таълим асос ёфтааст, дар гуруҳи таҷрибавӣ ба дастовардҳои назаррас оварда расонд. Аз ҷумла, қобилияти фаҳмиши мазмун ва таҳлили амиқи матнҳо дар ин гуруҳ ба таври возеҳ беҳтар шудааст. Тафовути ҳолҳои pre-test (пешазсанҷишӣ) ва post-test (пасазсанҷишӣ) нишон медиҳад, ки донишҷӯёни гуруҳи таҷрибавӣ дарки беҳтари матнро соҳиб шуданд, дар ҳоле ки дар гуруҳи назоратӣ пешрафт маҳдуд боқӣ монд. Ин далели он аст, ки ворид кардани матнҳои воқеӣ ва аслии таълимӣ метавонад барои таҳсили босамари донишҷӯён заминаи мусоид фароҳам оварад.

Донишҷӯёни гуруҳи таҷрибавӣ инчунин дар баҳши афзудани захираи луғавӣ ва истифодаи дурусти вожаҳо дар ҷумлаҳои мантиқӣ пешравӣ нишон доданд. Онҳо тавассути мутолиаи матнҳои гуногуни фарҳангӣ, илмӣ ва касбӣ дар баробари луғати умумӣ инчунин истилоҳоти махсусро низ омӯхтанд. Истифодаи ин луғат дар муҳокимаронӣ ва иҷроиши супоришҳои хаттӣ нишонаи азхудкунии фаъолонаи он мебошад. Ҳамчунин, натиҷаҳои таҳқиқ нишон доданд, ки дар баробари беҳтар гардидани фаҳмиши матн, малакаҳои хаттӣ ва қобилияти худомӯзии донишҷӯён низ рушд ёфтааст.

Яке аз нишондиҳандаҳои муҳимми муассири методика ин баланд шудани сатҳи ангезиш ва эътимоди шахсӣ мебошад. Аз пурсишҳо бармеояд, ки донишҷӯёни гуруҳи таҷрибавӣ дар охири озмоиш шавқи

бештар ба мутолиаи матнҳои англисӣ ва боварии бештар ба неруи зеҳнии худ пайдо карданд. Ҷолиб ва воқеӣ будани матнҳо боис гашт, ки донишҷӯён ҳангоми мутолиа ҷаҳол бимонанд ва бо муҳтавои мураккаб низ худро муваффақ эҳсос намоянд. Баръакс, дар усулҳои анъанавӣ, ки матнҳо оддӣ ва сунъӣ (сохта) мебошанд, чунин ангезиш камтар ба мушоҳида расид. Таҳқиқи масъалаи мазкур нишон дод, ки истифодаи маводи аслии таълимӣ ба ҷаҳолшавии донишҷӯён ва иштироки ҷаҳолӣ онҳо дар раванди таълим мусоидат мекунад.

Илова бар ин, истифодабарии матнҳои дорои мазмуни фарҳангӣ ва илмӣ ба тавсеаи ҷаҳонбинӣ ва ташаккули тафаккури таҳлилӣ дар донишҷӯён мусоидат мекунад. Тавре муҳаққиқон қайд мекунанд, маводи воқеии таълимӣ метавонад донишҷӯёнро водор созад, ки бо масъалаҳо амиқтар андеша кунанд ва онҳоро бо воқеияти зиндагӣ пайваст намоянд.

Гуфтан ҷоиш аст, ки методикаи таҳиягардида дар баробари рушди малакаи хониш, инчунин барои ташаккули тафаккури интиқодӣ ва таҳлилӣ шароити заруриро фароҳам овард. Муқоисаи натиҷаҳои гуруҳҳои таҷрибавӣ ва назоратӣ аз рӯи ҳамаи меъёрҳои арзёбӣ нишон дод, ки методикаи мазкур дар омӯзиши матнҳои англисӣ таъсири мусбати назаррас дорад.

Дар умум, муҳимтарин натиҷаи озмоиш дар он ифода меёбад, ки истифодаи равиши касбӣ-ҷаҳолиятноки ва технологияҳои ҷаҳол (кор дар гуруҳ, таҳлили вазъиятҳо, супоришҳои муаммовӣ, амсиласозии вазъиятҳои педагогӣ) ба рушди якҷояи салоҳиятҳои касбии донишҷӯён (забонӣ, таҳлилӣ, методӣ ва ғ.) мусоидат намуд. Ин ҳолат собит месозад, ки омодагии касбии омӯзгор метавонад дар сурати ҳамгироии донишҳои фанӣ ва амалияи педагогӣ самарабахш гардад. Фарқият байни пешрабии донишҷӯёни гуруҳҳои озмоишӣ ва назоратӣ шаҳодати он аст, ки усулҳои анъанавӣ (масалан, танҳо хондан ва тарҷумаи механикии матн, таҳлили грамматикӣ ва луғавии он, такрори қолабии машқҳо)

дигар барои омӯзиши касбии забони хориҷӣ ҳамчуни ихтисос мувофиқ буда наметавонанд ва бинобар ин, зарурати ҷорӣ намудани методика ва технологияҳои нав (бо усулҳои интерактивӣ, муаммовӣ, таҳлилий-синтетикӣ, амсиласозии вазъиятҳои касбӣ, роҳҳои ҳамгирии донишҳои забонӣ ва методӣ, истифодаи технологияҳои иттилоотӣ-коммуникатсионӣ дар доираи равиши салоҳиятнокӣ) ба миён омадааст, то ки раванди тайёрии омӯзгорони ояндаи забони хориҷӣ ба талаботи воқеии фаъолияти педагогии онҳо дар шароити мактаби муосир мутобиқ карда шавад.

ХУЛОСАҲОИ УМУМӢ

1.Натиҷаҳои асосии илмӣ диссертатсия

Дар натиҷаи таҳқиқоти назариявӣ муайян гардид, ки омодагии касбии омӯзгори ояндаи забони хориҷӣ дар шароити муосир ҳамчун раванди бисёрсатҳа, ҳамгиро ва салоҳиятмехвар арзёбӣ мегардад. Таҳлил нишон дод, ки амсилаи анъанавии донишмехвар дигар наметавонад талаботи иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва рушди ҷомеаи иттилоотиро қонеъ гардонад. Аз ин рӯ, гузариш ба чунин низомии таҳсилот зарур мебошад, ки он ба принципҳои мутобиқшавӣ, навоарӣ, истифодаи технологияҳои иттилоотӣ-коммуникатсионӣ ва мониторинги пайвастаи натиҷаҳо асос ёфта бошад.

Дар таҳқиқот амсилаи илмӣ портрети омӯзгори забони хориҷӣ таҳия гардид, ки дар он маҷмӯи талаботи касбӣ ба дониш, малака, маҳорат, қобилиятҳо ва сифатҳои шахсиятӣ, инчунин дараҷаи омодагии касбӣ ҳамчун меъёри асосии арзёбӣ муайян карда шуд. Исбот гардид, ки омӯзгори оянда бояд дорои дониши амиқи забонӣ, равшанӣ-педагогӣ ва методӣ бошад, қобилияти тарҳрезӣ ва татбиқи дарсҳои босамар, таҳлил ва баҳодиҳии фаъолияти таълимиро дошта, технологияҳои муосири таълимиро самаранок истифода намояд.

Муайян карда шуд, ки раванди оmodасозии омӯзгори забони хориҷӣ бояд ба ташаккули ҳамзамони салоҳияти забонӣ ва салоҳияти методӣ равона гардад. Ҷанбаи фарҳангӣ ва байнифарҳангӣ низ ҳамчун унсури ҷудонашавандаи тайёрии касбӣ арзёбӣ шуд. Пайвастанӣ донишҳои назариявӣ бо таҷрибаи амалӣ ва рушди малакаҳои худомӯзӣ шартҳои муҳимми ташаккули шахсияти касбии омӯзгор эътироф гардид.

Таҳлил нишон дод, ки татбиқи равишҳои низомнокӣ, функционалӣ-мазмунӣ, шахсиятӣ-фаъолиятнокӣ ва салоҳиятнокӣ заминаи методологии таъминкунондаи сатҳи баланди касбияти омӯзгори ояндаи забони хориҷӣ ба шумор меравад.

Таҳқиқоти анҷомдодашуда собит сохт, ки принципи меҳвари омодагии касбии омӯзгорони ояндаи забони хориҷӣ касбигардонии фарогири раванди таҳсил мебошад. Касбигардонӣ дар баробари ба мундариҷаи фанҳо ворид намудани унсурҳои касбӣ, инчунин мутобиқсозии низомноки тамоми сохтори таҳсилро (аз ҳадафгузорӣ то арзёбии натиҷаҳо) ба талаботи воқеии фаъолияти педагогӣ дар бар мегирад. Маҳз дар шароити ҷомеаи иттилоотӣ ва рушди босуръати равандҳои байнифарҳангӣ тайёр намудани мутахассисе, ки дорои салоҳиятҳои мукаммали забонӣ, методӣ ва муоширатӣ бошад, аҳамияти хоса касб мекунад.

Дар рафти кор маълум гардид, ки самаранокии касбигардонии таҳсил дар он ҳолат таъмин мегардад, ки агар мазмуни фанҳо ба вазифаҳои воқеии фаъолияти омӯзгорӣ мутобиқ гардонида шавад, робитаҳои байнифанӣ тақвият ёбанд, сатҳи мушкilotи омӯзиши малакаҳо мунтазам таҳлил ва мутобиқ карда шавад, рушди ҳамзамони ҳамаи намудҳои фаъолияти нутқӣ таъмин гардад.

Дар сохтори тайёрии касбии омӯзгорони забони хориҷӣ малакаи хониш мавқеи хоса дорад. Хониш барои омӯзгор ҳамчун воситаи дарёфти иттилоот, механизми ташаккули тафаккури таҳлилӣ, густариши ҷаҳонбинӣ ва рушди қобилияти интиқоли дониш мебошад. Маҳз тавассути мутолиаи матнҳои аслии омӯзгор бо муҳити фарҳангӣ, иҷтимоӣ ва таърихӣ забони мавриди омӯзиш шинос мегардад ва заминаи муоширати воқеии байнифарҳангиро фароҳам меорад. Аз ин рӯ, рушди малакаи хониш бояд дар барномаи омодаسازی омӯзгор ҳамчун ҷузъи стратегӣ ҷой дода шавад.

Таҳлили моҳияти хониш нишон дод, ки он дорои ду ҷанбаи асосӣ – мазмунӣ ва равандӣ – мебошад. Ҷанбаи мазмунӣ ба дарки маъно, сохтор ва ғояҳои асосии матн равона гардида, ҷанбаи равандӣ тарзи иҷрои амали хондан, стратегияҳои мутолиа ва механизмҳои когнитивиро дар

бар мегирад. Зарур аст, ки омӯзгори оянда маънии зоҳирии матнро дарк намуда, инчунин сохтори онро таҳлил карда, маъноҳои пинҳонӣ ва робитаҳои дохилии онро муайян созад. Ин қобилият барои ташаккули малакаи хониши интиқодӣ аҳаммияти ҳалкунанда дорад.

Хониш бо дигар намудҳои фаъолияти нутқӣ робитаи зич дорад ва тавассути мутолиаи матнҳо захираи луғавӣ ғанӣ гардида, дониши сохтори грамматикӣ мустаҳкам мешавад ва ин омилҳо ба рушди навиштан, гуфтор ва шунавоӣ таъсири мусбат мерасонанд. Ҳамин тавр, матн ҳамчун ядрои ҳамгироии ҳамаи намудҳои фаъолияти нутқӣ амал мекунад ва рушди ҳамоҳанги онҳоро таъмин месозад.

Аз нуқтаи назари методологӣ исбот гардид, ки истифодаи равишҳои функционалӣ ва муоширатӣ дар таълими хониш самаранок мебошад. Матн бояд ҳамчун воситаи фаъолгардонии тафаккур, рушди таҳлил ва ташаккули салоҳиятҳои касбӣ истифода шавад. Омӯзиши стратегияҳои мутолиа (пешгӯии мазмун, таҳлили сохтор, таҳмини маъноӣ воҳидҳои нави луғавӣ, кор бо иттилооти контекстӣ) заминаи ташаккули мустақилияти маърифатиро фароҳам меорад.

Таҳқиқот нишон дод, ки раванди омӯзиши хониш бояд марҳилавӣ ва низомнок бошад:

- Марҳилаи пеш аз хондан (ангезиш ва пешбинӣ);
- Марҳилаи хондан (дарки мазмун ва сохтор);
- Марҳилаи пас аз хондан (таҳлил, хулосабарорӣ ва арзёбӣ).

Ин марҳилабандӣ ба қонуниятҳои психологияи педагогӣ мутобиқат дошта, марҳилаҳои равонии фаъолияти омӯзиширо (самтгирӣ, тарҳрезӣ, иҷро ва назорат) инъикос менамояд.

Аз ҷиҳати психологӣ-когнитивӣ собит гардид, ки хониш ҳамчун фаъолияти мураккаби ресептивӣ, ҳамзамон ду системаи аломатдиҳиро фаъол мекунад: системаи идроки визуалӣ ва системаи рамзкушоии маъноӣ. Раванди дарки матн марҳилавӣ буда, аз фаҳмиши умумӣ то

таҳлили ҷузъиёти маъноӣ ва хулосабарории амиқ инкишоф меёбад. Барои ташаккули хониши устувор донишҷӯ бояд як қатор амалиёти таҳлилӣ ва эҷодиро мисли муайянсозии сохтори матн, ҷудо намудани ғояҳои асосӣ, муқоисаи далелҳо, баровардани хулоса ва арзёбии шахсӣ, аз худ намояд.

Дар ҷараёни таҳқиқот омилҳои монетаҷавандаи рушди хониш низ муайян гардиданд. Онҳо метавонанд экстралингвистӣ (муҳити номусоид, паст будани ангежа, номутобиқии сатҳи матн) ва лингвистӣ (камбудӣ дар захираи луғавӣ, душвории сохторҳои грамматикӣ, мушкilotи фонетикӣ) бошанд. Бартараф намудани чунин монетаҳо шартӣ зарурии ташаккули салоҳияти муоширати касбӣ мебошад.

Таҳлилҳои назариявӣ ва методологӣ заминаи таҳияи амсилаи педагогии омодаسازی омӯзгорони ояндаи забони хориҷӣ барои кор бо матнҳои англисиро фароҳам оварданд. Амсилаи пешниҳодшуда ба равишҳои низомнокӣ, фаъолиятнокӣ, шахсиятмеҳвар ва салоҳиятнокӣ таъям намуда, унсурҳои ҳадафӣ, мазмунӣ, равандӣ ва арзёбиро дар бар мегирад. Ҳадафи асосии он ташаккули омодагии касбии омӯзгор барои истифодаи самараноки матн ҳамчун воситаи рушди салоҳиятҳои забонӣ, муоширатӣ ва методӣ мебошад.

Натиҷаҳои омӯзиши таҷрибавӣ самаранокии амсилаи таҳияшударо собит намуданд. Тафовути назарраси 25–30% миёни гуруҳи таҷрибавӣ ва назоратӣ нишон дод, ки истифодаи матнҳои аслий, машғулиятҳои ҳамфаъол ва машқҳои таҳлилӣ ба беҳтаршавии фаҳмиш, таҳлил ва истифодаи матн мусоидат менамояд. Пешравии назаррас дар захираи луғавӣ, маҳорати таҳлил ва истифодаи вожаҳо дар контекст, инчунин баланд гардидани сатҳи ангежа ва эътимод ба худ аз дастовардҳои муҳими таҷриба ба шумор меравад.

Муайян гардид, ки методикаи пешниҳодшуда дар баробари такмил додани малакаи хониш, инчунин ба рушди тафаккури интиқодӣ,

худрефлексияи методӣ ва омодагии касбии умумӣ мусоидат менамояд. Донишҷӯён пас аз татбиқи методика қобилияти таҳияи супоришҳои таълимӣ бо така ба матн, ташкили муҳокимаҳои таҳлилӣ ва рушди фазои муоширати байнифарҳангиро бештар соҳиб гардиданд.

Дар умум, муҳимтарин натиҷаи озмоиш дар он ифода меёбад, ки истифодаи равиши касбӣ-фаъолиятнокӣ ва технологияҳои фаъол (кор дар гурӯҳ, таҳлили вазъиятҳо, супоришҳои муаммовӣ, амсиласозии вазъиятҳои педагогӣ) ба рушди якҷояи салоҳиятҳои касбии донишҷӯён (забонӣ, таҳлилӣ, методӣ ва ғ.) мусоидат намуд. Ин ҳолат собит месозад, ки омодагии касбии омӯзгор метавонад дар сурати ҳамгироии донишҳои фаннӣ ва амалияи педагогӣ самарабахш гардад. Фарқият байни пешравии донишҷӯёни гуруҳҳои озмоишӣ ва назоратӣ шаҳодати он аст, ки усулҳои анъанавӣ (масалан, танҳо хониш ва тарҷумаи механикии матн, таҳлили грамматикӣ ва луғавии он, такрори қолабии машқҳо) дигар барои омӯзиши касбии забони хориҷӣ ҳамчун иxtисос мувофиқ буда наметавонанд ва бинобар ин, зарурати ҷорӣ намудани методика ва технологияҳои нав (бо усулҳои интерактивӣ, муаммовӣ, таҳлилӣ-синтетикӣ, амсиласозии вазъиятҳои касбӣ, роҳҳои ҳамгироии донишҳои забонӣ ва методӣ, истифодаи технологияҳои иттилоотӣ-коммуникатсионӣ дар доираи равиши салоҳиятнокӣ) ба миён омадааст, то ки раванди тайёрии омӯзгорони ояндаи забони хориҷӣ ба талаботи воқеии фаъолияти педагогии онҳо дар шароити мактаби муосир мутобиқ карда шавад.

Ҳамин тариқ, таҳқиқоти анҷомдодашуда исбот намуд, ки касбигардонии раванди таҳсил, истифодаи матнҳои аслий, татбиқи равишҳои фаъол ва ба инобат гирифтани омилҳои когнитивӣ ва метакогнитивӣ шароити мусоиди ташаккули омӯзгори соҳибкасби забони хориҷиро фароҳам меорад. Ин натиҷаҳо метавонанд ҳамчун заминаи илмӣ барои такмили барномаҳои таълимии муассисаҳои

таҳсилоти олиии педагогӣ ва рушди минбаъдаи назария ва методикаи таълими забонҳои хориҷӣ истифода шаванд.

Инак, таҳқиқи масъалаи тайёрии касбии омӯзгори ояндаи забони хориҷӣ барои кор бо матнҳои англисзабон ва таҳияи методикаи самарабахши ташаккули маҳорати кор бо матни англисӣ натиҷаҳои зеринро нишон доданд:

1. Омодабозии касбии омӯзгори ояндаи забони хориҷӣ имрӯз ба марҳилаи нав расида, аз қолаби «интиқоли дониш» берун шуда, ба сӯи касбигардонии воқеӣ ва салоҳиятгароӣ мегузарад. Таълим бояд ҳамзамон назарияро бо амал пайванд диҳад, технологияҳои иттилоотиро ба кор андозад ва натиҷаро пайваста бисанҷад. Ба ибораи кӯтоҳ, низоми омодабозии омӯзгори забони хориҷӣ бояд ба воқеияти синф рост ояд.[5-М]

2. Дар чунин ҷаҳорҷӯба, симои омӯзгори муосири забони хориҷӣ бо маҷмуи салоҳиятҳои забонӣ, методӣ, раваншиносию педагогӣ, фарҳангӣ-байнифарҳангӣ ва иттилоотӣ-коммуникатсионӣ муайян мешавад. Ҳамчунин, қобилиятҳо ва сифатҳои шахсӣ шартӣ муваффақияти фаъолияти омӯзгор мебошанд. [1-М]

3. Раванди тайёрии омӯзгори забони хориҷӣ бояд бисёрсатҳа ва ҳамгиро бошад. Чор равиши калидӣ – низоминокӣ, функционалӣ-мазмунӣ, шахсиятӣ-фаъолиятнокӣ ва салоҳиятнокӣ омодабозии касбии омӯзгорро роҳнамоӣ меkunанд. Дар ин замина ду хати параллелӣ – салоҳияти забонӣ ва салоҳияти методӣ пеш меравад. Омӯзгор на танҳо «чӣ гуфтан»-ро, балки «чӣ гуна омӯзондан»-ро бояд донанд: аз интиҳоби матн то тарҳи супориш, аз муколамаҳои синфӣ то шарҳи нозуқиҳои байнифарҳангӣ. [4-М].

4. Дар забон омӯзӣ дар байни чор рукни фаъолияти нутқ (шунавоӣ, хониш, гуфтор, навиштан) хониш ҷойгоҳи махсус дорад. Он воситаи дарёфти иттилоот, «муҳаррики тафаккури таҳлилӣ» ва густариши

чаҳонбинӣ аст. Хониши матнҳои аслии забон ва фарҳангро ҳамзамон меомӯзонад, захираи луғатро меафзояд ва ба шунавоӣ, гуфтору навиштор нерӯ мебахшад. Аз ин рӯ, таълими хониш бояд функционалӣ ва муоширатӣ бошад: пешбинӣ кардани мазмун, таҳлили сохтор, тахмини маъно, кор бо стратегияҳои мутолиа ва мутобиқсозӣ ба сатҳи гурӯҳ. [1-М].

5. Ҷараёни хониш раванди когнитивӣ ва равонӣ аст, зеро қабули визуалӣ ва маънидод якҷоя амал мекунанд ва фаҳмиш марҳила ба марҳила амиқ мешавад. Ангеза, худназоратӣ ва стратегияҳои метакогнитивӣ фаҳмишро устувор месозанд; муҳити мусоид «тарси хато кардан»-ро коҳиш медиҳад. Ба ҳамин далел, матн дар дарс бояд майдони парвариши фикри интиқодӣ, таҳлил ва муколама гардад. [3-М]

6. Дар асоси ин меъёрҳо амсилаи педагогии кор бо матн тарҳрезӣ шуд, ки ҳадаф, мазмун, раванд ва арзёбиҳоро ба як низом медарорад. Озмоиши амалӣ нишон дод, ки истифодаи матнҳои аслии, машқҳои таҳлилӣ ва шаклҳои ҳамфаъол фаҳмиш, луғат ва ангезаро ба ҳисоби миёна 25–30% боло бурда метавонад. Матни аслии англисӣ ҳаваси таълимгирандагонро меофарад, ва вақте ҳавас боло меравад, худомӯзӣ табиӣ мешавад. [9-М]

Дар хулоса гуфтан мумкин аст, ки яке аз роҳҳои муассири тайёрии омӯзгори забони хориҷӣ – касбигардонии пайгирона мебошад, ки дар он кор бо матнҳои аслии, усулҳои ҳамфаъол ва салоҳиятгарой нақши калидӣ доранд. Ин амсилаи нав омӯзгореро мепарварад, ки забонро медонад, таълимро меофарад ва фарҳангро меомӯзонад, яъне шахсе, ки ба талаботи мактаби имрӯзу фардо посухи амалӣ медиҳад.

2. Таълими онд ба истифодаи амалии натиҷаҳои диссертатсия

1. Барои таъмини самаранокии омодакунии омӯзгори забони хориҷӣ, зарур аст, ки муҳтавои фанҳои барномаи таълимӣ бо дарназардошти вазифаҳои касбӣ ва талаботи амалии фаъолияти омӯзгор аз нав тарҳрезӣ

шавад ва методикаи таҳсилоти забонӣ ба равишҳои низомнокӣ, функционалӣ, фаъолиятнокӣ, шахсиятӣ ва салоҳиятнокӣ таъям намояд. Мундариҷаи таълим ба ташаккули салоҳиятҳои касбӣ-методӣ ва муоширатӣ равона карда шаванд.[5-М]

2. Дар омӯзиши матнҳои англисзабон принсипи аслият (аутентикӣ) бояд муҳим доништа шавад: истифодаи матнҳои аслий ва воқеӣ (расонаҳои хабарӣ, мақолаҳои илмӣ, адабиёт ва ғайра) ба донишҷӯён имконият медиҳад, ки бо забони зиндаи муосир рӯ ба рӯ шаванд. Ин амал алоқамандии донишҷӯёнро густариш дода, онҳоро ба омӯзиш ҳавасманд мегардонад, зеро матнҳои воқеӣ одатан ҷолибтар мебошанд.[1-М]

3. Омӯзгори оянда, ки забони англисиро таълим медиҳад, пеш аз ҳама худ бояд хонандаи фаъоли матнҳои англисзабон бошад ва бо усулҳои самараноки кор бо онҳо шинос бошад. Ин ҳолат зарурати ҷорӣ кардани методикаи нави таълимиро ба миён меорад, ки тавассути таҷрибаи бевосита бо матнҳои гуногуни англисӣ маҳорати кор бо матнро дар шогирдон ташаккул диҳад.[2-М]

4. Ҷорӣ кардани курсҳои махсус, ба монанди «Методикаи кор бо матнҳои аслий» дар барномаи таълимии ихтисоси омӯзгори забони англисӣ ба фароҳамсозии муҳити омӯзиши мутақобила, ки дар он донишҷӯён бо матнҳои гуногуни услубӣ (бадеӣ, илмӣ, хабарӣ ва диг.) кор мекунанд, мувофиқи мақсад мебошад.

5. Ба доираи фанни "Амалияи нутқи шифохӣ ва хаттии забони англисӣ" ҳафтае як маротиба дохил кардани омӯзиши "Хониши хонагӣ" (Home reading) ва "Ҳодисаҳои ҷорӣ" (Current events) ҳатмӣ доништа мешавад, зеро ин ду унсур ба рушди ҳамаҷонибаи малакаҳои забонӣ ва муоширатии донишҷӯён ба таври муассир мусоидат мекунанд, хусусан, барои баланд бардоштани қобилияти фаҳмиши матнҳои бадеӣ ва аслий; таҳкими ҳисси эстетикӣ ва малакаи фикрронӣ; омӯзиши услубҳои гуногуни навишт ва рушди услуби худбаёнӣ; таҳкими забони хаттӣ ва

омодагӣ ба навиштани иншо ва ғ.; баланд бардоштани сатҳи огоҳии иҷтимоӣ ва ҷаҳонбинӣ; омӯзиши луғати муосир ва калимаҳои соҳаи ВАО; инкишофи қобилияти иброи андеша ва муаррифии далелҳо; такмили малакаҳои нутқи шифоҳӣ тавассути муҳокимаи мавзӯҳои ҷаҳонӣ ва ғ.

**Мундариҷаи асосӣ ва натиҷаҳои таҳқиқот дар интишороти зерини
муаллиф инъикос шудаанд:**

**I. Мақолаҳои илмӣ дар маҷаллаҳои тақризшавандае, ки аз ҷониби ҚОА
назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон тавсия карда шудаанд:**

[1-М]. Ходжиева Дж. Дж. Пути совершенствования методической подготовки будущего учителя иностранного языка для работы с аутентичными текстами [матн] / М.А. Абдуллоева, Дж. Дж. Ходжиева // Номаи донишгоҳ. Силсилаи илмҳои гуманитарӣ ва ҷомеашиносӣ. – №4 (77). – Хуҷанд, 2023. – С.146-151. ISSN-2077-4990.

[2-М]. Ходжиева Дж. Дж. Профессиональная подготовка будущего учителя иностранного языка к работе с англоязычными видеотекстами [матн] / Дж. Ходжиева // Вестник Таджикского национального университета.– №5. – Душанбе, 2024. – С. 226-231. ISSN-2074-1847.

[3-М]. Чамшедзода Ҷ. Имконияти педагогии тайёрии касбии омӯзгор барои кор бо матнҳои англисӣ [матн] / Ҷ.Чамшедзода // Номаи донишгоҳ. Силсилаи илмҳои гуманитарӣ ва ҷомеашиносӣ. – №4 (85). – Хуҷанд, 2025. – С. 227- 232. ISSN – 2077-4990

[4-М]. Чамшедзода Ҷ. Педагогические условия подготовки будущих учителей иностранных языков [матн] / Ҷ.Чамшедзода // Маҷаллаи илмӣ-байналмилалӣ “Фурӯғи илм”-и Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. – №4(8).- Душанбе, 2025.– С.537-543. ISBN 978-99985-40-73-6

II. Мақолаҳои илмӣ дар нашрияҳои дигар:

[5-М]. Ҳоҷиева Ҷ.Ҷ. О стилистических различиях газетной статьи и художественного текста / Дж. Ходжиева, Г. Мирсаминова // Маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-амалии онлайнии “Муаммоҳои таълими забонҳои хориҷӣ дар муассисаҳои олии касбӣ: вазъи кунунӣ ва дурнамо”, - Хуҷанд, 2021 – С. 291-294, ISBN 978-99985-962-4-5

[6-М]. Ҳоҷиева Ҷ.Ҷ. Роҷеъ ба хусусиятҳои лексикӣ ва синтактикий назм дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ/ Ҷ.Ҷ.Ҳоҷиева, З.Х.Бобоева // Маводи конференсияи илмӣ-амалии Ҷумҳуриявӣ, бахшида ба 90-солагии таъсисёбии донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айни ва 50-солагии таъсисёбии кафедраи забонҳои хориҷии умумидонишгоҳӣ таҳти унвони “Масъалаҳои мубрами забоншиносӣ ва лингводидактика дар заминаи муоширати байнифарҳангӣ”. – Душанбе-2021.- С. 231-232. УДК 809.155.008.

[7-М]. Ҳоҷиева Ҷ.Ҷ. Об газетно-публицистическом стиле английского языка [матн] / Ҳоҷиева Ҷ.Ҷ. //Масъалаҳои мубрами забоншиносӣ ва лингводидактика дар заминаи муоширати байнифарҳангӣ (Маводи конференсияи илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ бахшида ба 90-солагии таъсисёбии Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи С.Айнӣ ва 50-солагии таъсисёбии кафедраи забонҳои хориҷии умумидонишгоҳӣ – Душанбе, 30-юми октябри соли 2021). – Душанбе, 2021. -342с.

[8-М]. Ҳоҷиева Ҷ., Ҷӯраева М.М. Роҷеъ ба нақши хониш дар раванди таълими забони англисӣ дар мактаби оӣ [матн] / Ҷ.Ҷ.Ҳоҷиева, М.М. Ҷӯраева // Маводи конференсияи илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ таҳти унвони “Масъалаҳои мубрами забоншиносии типологӣ, германӣ ва методикаи таълими забонҳои хориҷӣ”. – Хуҷанд, 2025. – С. 279-290.

[9-М]. Ҷамшедзода Ҷ. Нақши маводи матнӣ дар омодагии касбии омӯзгорони ояндаи забони англисӣ [матн] / Ҷ.Ҷамшедзода // Маводи

конференсияи байналмилалӣ илмӣ-амалӣ дар мавзӯи “ Масъалаҳои мубрами омӯзиши забонҳои хориҷӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии дар шароити муосир”(Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон, 30.09.2025). – Душанбе, 2025 - С.157-159. УДК-37.

[10-М]. Чамшедзода Ҷ. Мушкилоти кор бо интиҳоби матнҳои дарсҳои забони англисӣ дар макотиби олии [матн] / Ҷ.Чамшедзода // Маводи конференсияи ҷумҳуриявӣ “Масъалаҳои мубрами омӯзиши забонҳои хориҷӣ”. (Донишгоҳи байналмиллалӣ сайёҳӣ ва соҳибкорӣ Тоҷикистон). – Душанбе, 2025.-С. 429-433. ISBN 978-99985-47-62-9

РҶҲАТИ АДАБИЁТИ ИСТИФОДАШУДА

1. Абдуллаева М.А. Из опыта использования мультимедийных технологий, направленных на развитие креативности студентов // Сборник материалов международной научно-практической конференции «Информатизация образования: теория и практика» (20.11.2015). ОГПУ. – Омск, «Полиграфический Центр КАН». – Омск, 2015. – С.68-70.
2. Абдуллаева М.А. К вопросу о методической подготовке будущих учителей иностранного языка // Матер. междунар. конференции «Компетентный выпускник нового времени». – Донецк, 2015. – С.1-6.
3. Абдуллаева М.А. Методика обучения иностранным языкам. – Учебник для студентов филол. вузов. – Худжанд, 2014. – 220 с.
4. Абдуллаева М.А. О межкультурной компетенции учителя иностранного языка высшей школы // Ученые записки Худжандского государственного университета им. академика Б. Гафурова. Гуманитарные науки, №3 (40), 2014. – С. 113-120.
5. Абдуллаева М.А. Развитие мировоззрения через критическое чтение (на материале англоязычных текстов) // Вестник Таджикского государственного университета права, бизнеса и политики. Серия гуманитарных наук, №3 (55), 2013. – С.278-282.
6. Абдуллаева М.А. Специфические особенности профессиональной подготовки учителя иностранного языка // Вестник Таджикского национального университета (Паёми ДМТ) - (серия гуманитарных наук). – №3/7. Ч.II – Душанбе, 2017. – С.261-265.
7. Абдуллаева М.А. Теория и практика развития профессиональной компетентности будущих учителей иностранного языка на коммуникативно-грамматической основе в педагогических вузах Республики Таджикистан // Дис. докт. пед. наук. – Душанбе, 2018. – 463 с.
8. Абдуллина О.А. Общепедагогическая подготовка учителя в системе высшего педагогического образования: Для пед. спец. высш. учеб. заведений. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Просвещение, 1990. –С. 40-141.

9. Абульханова-Славская К.А. Деятельность и психология личности. — М.: Наука, 1980. — 335 с.
10. Авганов С.С. Профессиональная подготовка будущего учителя иностранных языков на основе применения компьютерных технологий для общеобразовательных школ (на материалах английского языка) // Дис. докт. пед. наук. — Душанбе, 2010. — 359 с.
11. Азимов Э.Г., Щукин А.Н. Новый словарь методических терминов и понятий (теория и практика обучения языкам). — М.: Издательство ИКАР, 2009. — 448 с.
12. Алиев С.Н. Научно-педагогические основы формирования профессиональной компетенции будущих учителей иностранных языков в педвузах Республики Таджикистан (на материале английского языка) // Автореф. дис. докт. пед. наук. — Душанбе, 2009. — 27 с.
13. Ариян М.А. Профессиональная подготовка учителя иностранного языка в новых образовательных условиях // Преподаватель — XXI век, №1-1, 2018. — С. 41-54.
14. Артемов В.А. Психология обучения иностранным языкам. — М.: Просвещение, 1969. — 279 с.
15. Архангельский С.И. Учебный процесс в высшей школе, его закономерные основы и методы: учебно-методическое пособие / С.И. Архангельский. — Москва: Высшая школа, 1980. — 368 с.
16. Афанасьева О.Ю., Федотова М.Г. Актуальность теоретического образования в системе профессиональной подготовки учителя иностранного языка // Вестник Южно-Уральского государственного гуманитарно-педагогического университета, №1, 2015. — С.27-34.
17. Ахмедова З.Д. Методическая подготовка будущих учителей к использованию воспитательного потенциала иностранного языка // Ученые записки Худжандского государственного университета им. академика Б. Гафурова. Гуманитарные науки, №1 (70), 2022. — С.186-190.
18. Ахмедова М.Н. Самостоятельная работа в аспекте профессиональной деятельности будущего учителя иностранного языка // Ученые записки

Худжандского государственного университета им. академика Б.Гафурова. Гуманитарные науки, №4 (61), 2019. – С.199-202.

19. Ахмедова М.Н. Технология развития самостоятельности будущих учителей иностранного языка в современных условиях иноязычного образования (на материале языковых факультетов Республики Таджикистан) // Дис. канд. пед. наук. – Худжанд, 2023. – 186 с.

20. Банникова Л.С. Методика обучения поисковому чтению на материале преподавания английского языка на старшем этапе обучения в неязыковом вузе // Автореф. дис. канд. пед. наук. – Минск, 1980. – 16 с.

21. Барномаи кори таълимӣ (Силлабус) аз фанни “Амалияи нутқи шифоҳӣ ва хаттии забони англисӣ” барои донишҷӯёни курси 2, ихтисоси “Забони англисӣ” (омӯзгор). – Хучанд: МДТ “ДДХ ба номи академик Б.Гафуров”, 2022. – 40 с.

22. Барышников Н.В. Профессионализм учителя иностранных языков новой формации: размышления с реалистических позиций [Текст] / Н.В. Барышников // Научное наследие Е.И. Пассова в контексте развития иноязычного образования: Материалы международной научной конференции, посвященной 90-летию со дня рождения Е.И. Пассова / под общ. ред. В.Б. Царьковой, А.А. Люлюшина. – Липецк: ЛГПУ им. П.П. Семенова-Тянь-Шаньского, 2020. – С.17-30.

23. Безукладников К.Э. Формирование лингводидактических компетенций будущего учителя иностранного языка: концепция и методика: автореф. дис. д-ра. пед. наук. – Н. Новгород, 2009. – 39 с.

24. Беляев Б. В. Очерки по психологии обучения иностранным языкам. – М.: Просвещение, 1965. – 227 с.

25. Бердичевский А.Л. Методика межкультурного иноязычного образования в вузе [Текст]: учебное пособие / А.Л. Бердичевский, И.А. Гиниатуллин, Е.Г.Тарева; под общ. ред. А.Л. Бердичевского. М.: ФЛИНТА, 2019. – 368 с.

26. Берман И.М. Обучение чтению // Основы методики преподавания иностранного языка. / Под. ред. В.А. Бухбиндера: Киев., 1986. – С.263-275.
27. Берман И.М. Чтение как речевой процесс и как предмет обучения // Очерки методики обучения чтению на иностранных языках. – Киев, 1977. – С.9-90.
28. Бессерт О.Б. Обучение индивидуальному чтению. Монография. – Архангельск: Арханг. гос. техн. ун-т, 2008. – 276 с.
29. Бим И.Л. Методика обучения иностранному языку как наука и проблемы школьного учебника. – М.: Педагогика, 1977. – 260 с.
30. Бим И.Л. Теория и практика обучения немецкому языку в средней школе. Проблемы и перспективы. – М.: Просвещение, 1988. – 256 с.
31. Бойматов А.Б., Абдуллаева М.А. Коммуникативный подход к обучению иностранным языкам – залог профессионального мастерства // Номаи донишгоҳ (Учёные записки) - (гуманитарные науки). – №2 (39) – Худжанд, 2014. – С.77-83.
32. Боцманова Н.Н. Методика обучения чтению оригинальной литературы с использованием строевых средств английского языка // Автореф. дис. канд. пед. наук. – М., 1959. – 28 с.
33. Бугакова И.П. Современный учитель иностранного языка [электронный ресурс]. – URL: <https://multiurok.ru/files/sovriemiennyi-uchitiel-inostrannogho-iazyka-1.html>).
34. Бухбиндер В.А., Штраус В. Основы методики преподавания иностранных языков. (Обучение чтению). – Киев, 1986. – С.203-274.
35. Вайсбурд М.Л., Блохина С.А. Обучение пониманию иноязычного текста при чтении как поисковой деятельности // Иностранные языки в школе. – 1997, № 1. – С. 19- 24; №2. – С. 33-38.
36. Вайсбурд М.Я., Калинина С.В. Обучение устной речи и чтению на иностранных языках / ред.: Л.С. Шеляпина, М.Л. Вайсбурд, С.В. Калинина. – Москва: АПН РСФСР, 1962. – 213 с.

37. Васильевых Е.И. К вопросу об отборе текстового материала для обучения чтению научно-технической литературы. В кн.: Текст в процессе преподавания иностранного языка. – Пермь, 1979. – С.12-21.
38. Веденяпин Ю. А. Измерение готовности абитуриентов к обучению в институтах иностранных языков как предпосылка индивидуализации учебного процесса: Автореф. канд. дис. пед. наук. — М.: 1976. – 25 с.
39. Вейзе А.А. Чтение, реферирование и аннотирование иностранных текстов. – М., 1985. – 127 с.
40. Великолуг Л. В. Обучение стилистическому анализу иноязычного текста в жанре академического аналитического эссе // Вестник Московского государственного лингвистического университета. Образование и педагогические науки, №2 (847), 2023. – С.9-14.
41. Великородова Л.Я Методика самостоятельному чтению иностранной литературы на 1-2 курсах технического вуза // Автореф. дис. канд. пед. наук. – М., 1966. – 15 с.
42. Винокурцева И. Г. Приемы организации интерактивного чтения в философии Whole Language («Язык как целое») // Иностранные языки в школе. 2005. №2. – С.69-72.
43. Витт Н. В., Каспарова М.Г. К вопросу о качествах преподавателя иностранного языка: Сб. Иностр. языки в высшей школе. Вып. 59. – 1974. – 64 с.
44. Выготский Л.С. Мышление и речь. – Москва – Ленинград, Государственное социально-экономическое издательство, 1934. – 362 с.
45. Выготский Л.С. Собрание сочинений: в 6 томах. Т.2. Проблемы общей психологии / под ред. В. В. Давыдова. – М.: Педагогика, 1982. – 504 с.
46. Гальскова Н.Д. Теория обучения иностранным языкам. Лингводидактика и методика: учебное пособие для студентов, обучающихся по специальности "Теория и методика преподавания иностранных языков и культур". – 4-е издание, стер. – М.: Академия, 2007. – 333 с.

47. Гальскова Н.Д., Гез Н.И. Теория обучения иностранным языкам. Лингводидактика и методика. (Обучение чтению). – М., 2006. – С.224-246.
48. Гаршина Е.Я. Принципы построения учебного пособия для чтения текстов по специальности. В сб.: Вопросы теории и методики преподавания иностранных языков на неязыковых факультетах педвузов. Сборник научных трудов. – М., 1979. – С.63-68.
49. Гасанова Ш.С., Агамурадова Р.Ш., Сагидова М.Ч. Профессионально значимые личностные качества учителя иностранного языка как основа его профессиональной компетентности // Мир науки, культуры, образования, №4 (89), 2021. – С.283-285.
50. Гез Н.И. Формирование коммуникативной компетенции как объект зарубежных методических исследований // Иностранные языки в школе. – 1985. - №2. – С.17-24.
51. Герман З.И. К вопросу о формировании грамматических навыков чтения. В сб. научн. тр.: Вопросы теории и методики преподавания иностранных языков на неязыковых факультетах педвузов. – М., 1979. – С.57-62.
52. Гладкова В.М. Система лексических упражнений при обучении чтению и переводу студентов I-II курсов неязыкового вуза // Автореф. дис. канд. пед. наук. – М., 1955. – 11 с.
53. Государственная программа совершенствования преподавания и изучения русского и английского языков в Республике Таджикистан на период до 2030 г. №438. – Душанбе, 2019. http://www.adlia.tj/show_doc.fwx?Rgn=134849
54. Грузинская И. А. Методика преподавания английского языка в средней школе: учеб. пособие для студентов педвузов и педагогов средней школы. – М.: Учпедгиз, 1933. – 94 с.
55. Губина Г.Г. Педагогические условия личностного формирования старшеклассников в процессе обучения чтению на иностранном языке. – Автореф. дис. канд. пед. наук. – Ярославль, 2005. – 20 с.

56. Гумбольдт В. Избранные труды по языкознанию. – М.: Прогресс, 1984. – 400 с.
57. Гурленов В.М., Трофимова Ю.И. Навык и умение в овладении иноязычной речью // Человек. Культура. Образование, №3 (45), 2022. – С.158-172.
58. Джураева М.А. Формирование межкультурной компетенции будущих учителей иностранного языка в контексте диалога культур // Дис. канд. пед. наук. – Душанбе, 2020. – 164 с.
59. Джураева Н.И. Особенности применения сравнительно-сопоставительного метода обучения в профессиональной подготовке будущих учителей иностранного языка (на примере английского и таджикского языков) // Дис. канд. пед. наук. – Худжанд, 2025. – 206 с.
60. Дьяченко М. И., Кандыбович Л. А. Психология высшей школы. — Минск: Изд-во Белорус. гос. ун-та им. В. И. Ленина, 1981. – 416 с.
61. Евстигнеев М.Н. Компетентность преподавателя иностранного языка в области использования информационных и коммуникационных технологий // Вопросы методики преподавания в вузе, №2 (16), 2013. – С.91-104.
62. Евстигнеев М.Н. Методика формирования компетентности учителя иностранного языка в области использования информационных и коммуникационных технологий [Текст]: монография / М.Н. Евстигнеев. – М.: Глосса-Пресс, 2012. – 153 с.
63. Егоров Т.Г. Психология овладения навыком чтения. – М.: Изд-во АН РСФСР, 1953. – 264 с.
64. Елизарова Г.В. Культура и обучение иностранным языкам [Текст] / Г.В. Елизарова. – СПб.: Союз, 2001. — 291 с.
65. Еремин Ю.В. Профессионально-коммуникативный подход в обучении иностранному языку в языковом педагогическом вузе // Профессионально-направленное обучение иностранному языку в педагогическом вузе. – Л., 1985. – С.76-82

66. Ермолаева Л.М. Методика обучения чтению текстов по специальности на продвинутом (факультативном) этапе неязыкового вуза: Дис. канд.пед.наук. – М., 1975. – 239 с.
67. Жигadlo В.Н. Методика работы над текстом по специальности на иностранном языке. В сб.: Вопросы методики преподавания иностранных языков. – М.: Изд-во АН СССР, 1958. – С.19-25.
68. Жинкин Н. И. Механизмы речи. – М.: Изд-во АПН РСФСР, 1958. – 364 с.
69. Жинкин Н.И. Речь как проводник информации. – М.: Наука, 1982. – 159 с.
70. Закжевская Л.М. К вопросу об отборе типичных синтаксических конструкций для чтения литературы по специальности // Иностранные языки в школе, 1966. – Вып. 3. – С.35-43.
71. Закжевская Л.М. Обучение типичным синтаксическим конструкциям для чтения литературы по специальности в техническом вузе // Автореф. дис. канд. пед. наук. – М., 1966. – 16 с.
72. Зафарзода М.З. Технология использования краеведческих материалов будущими учителями иностранного языка в целях патриотического воспитания личности // Дис. канд. пед. наук. – Худжанд, 2025. – 182 с.
73. Зимняя И. А. Индивидуально-психологические факторы и успешность научения речи на иностранном языке // Иностр. языки в школе. – 1970. – № 1. – С.37-46.
74. Зимняя И. А., Иванова Н. И., Стрелкова Г. В. Опыт поэлементно-пропедевтического обучения иностранному языку в интенсивном курсе: Сб. Методы интенсивного обучения иностранным языкам. – М.: Изд-во Моск. гос. пед. ин-та ин. яз. им. М. Тореца. – 1977. – Вып. 3. – С.149-161.
75. Зимняя И. А., Малинина Ю. Ф., Толкачева С. Д. К вопросу о психологических механизмах рецептивных видов речевой деятельности: Сб. Иностранные языки в высшей школе. – М.: Высшая школа, 1977. – Вып. 12. – С.106-115.

76. Зимняя И.А. Психология обучения иностранным языкам. – М.: Просвещение 1991. – С.62-72.
77. Зорина Л.Я. Дидактические основы формирования системности знаний старшеклассников. – Текст. / Л.Я. Зорина. – М.: Педагогика, 1978. – 128 с.
78. Ильинская Е. С. Психологические особенности деятельности учителя иностранного языка. Гл. IX. – Учеб. пособие: Основы педагогической психологии. – М.: Изд-во Моск. гос. пед. ин-та ин. яз. им. М. Тореца, 1980. – 184 с.
79. Ильинская Е. С. Психологические особенности личности учителя иностранного языка. Гл. II: Учеб. пособие: Психология на школьной практике. – М.: Изд-во Моск. гос. пед. ин-та ин. яз. им. М.Тореца, 1979. – 208 с.
80. Ильинская Е. С. Формирование профессионально-педагогического самосознания студента как фактор успешности профессионально-педагогической подготовки / Науч. тр. Моск. гос. пед. ин-та ин. яз. им. М. Тореца. – М.: 1987. – 283 с.
81. Ильинская Е.С. Психологический анализ урока иностранного языка: Текст лекций к спецкурсу / [Е. С. Ильинская]. – Москва, 1980. – 73 с.
82. Ин А. Компетентностный подход к проектированию системы управления качеством профессиональной подготовки будущего учителя: Автореферат дис.. док. пед. наук. – Москва, 2006. – 55 с.
83. Камаридинзода З.К. Педагогические условия формирования коммуникативной компетенции будущих учителей иностранного языка в таджикских группах (на материале диалога двух культур). – Автореф. дис. канд. пед. наук. – Худжанд, 2024. – 64 с.
84. Камянова Т.Г. Успешный английский. Системный подход к изучению английского языка. Восприятие письменной речи (чтение). – М., 2008. – С. 311-331.

85. Канафина А., Жумагулова Н.С. Аутентичный текст в процессе обучения иностранному языку // Наука и реальность / Science & Reality, №3, 2020. – С.37-40.
86. Карабаев Б.Б. Формирование коммуникативно-методической компетенции будущего учителя английского языка средствами модульно-рейтинговой технологии обучения // Дис. канд. пед. наук. – Душанбе, 2017. – 183 с.
87. Киперман Е.В. Текст в интерактивном процессе обучения иностранным языкам // Вестник Тамбовского университета. Серия: Гуманитарные науки, №3, 1997. – С.87-91.
88. Кисельгоф С. И. Формирование у студентов педагогических умений и навыков в условиях университетского образования (на материале ЛГУ) / С.И. Кисельгоф ; Ленинградский гос. ун-т им. А.А. Жданова. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1973. – 150 с.
89. Китайгородская Г. А. Методика интенсивного обучения иностранным языкам. – М.: Высшая школа, 1982. – 189 с.
90. Климентьев Д.Д. Методические основы автономного компьютерного обучения взрослых чтению на английском языке (начальный этап) // Дис. канд. пед. наук. – Курск, 1999. – 181 с.
91. Клычникова З.И. Психологические особенности обучения чтению на иностранном языке. – М.: Просвещение, 1983. – 224 с.
92. Клычникова З.И. Психология чтения / Психологические основы обучения чтению // Иностранные языки в школе, 1970, №6. – С.30-38.
93. Козорезова Л.П. Методика работы над самостоятельным внеаудиторным чтением специальной литературы в неязыковом вузе // Автореф. дис. канд. пед. наук. – Л., 1970. – 20 с.
94. Колесник И.И. Некоторые приемы обучения чтению без словаря английской научно-популярной и политической литературы // Автореф. дис. канд. пед. наук. – М., 1965. – 19 с.

95. Колесникова И.Л., Долгина О.А. Англо-русский терминологический справочник по методике преподавания иностранных языков. (Обучение чтению). – М., 2008. – С.173-184.
96. Колесова Д.М. Аргументативный текст: особенности композиции в современном дискурсе // Филологический класс, №4 (38), 2014. – С.45-49.
97. Колкер Я.М. и др. Практическая методика обучения иностранному языку. (Формирование умений оценивать замысел автора художественного произведения в рамках домашнего чтения). – М., 2001. – С.166-170.
98. Кольцов И.А. Методика использования креолизованных гипертекстов в обучении межкультурному иноязычному общению студентов языкового вуза // Дис. канд. пед. наук. – Горно-Алтайск, 2009. – 234 с.
99. Концепция общего среднего образования. Проект. – М., 1988. – 30 с.
100. Корндорф Б.Ф. К вопросу о подготовке учителей для средней школы // Иностр. языки в школе, 1951. - №3. – С.10-14.
101. Корчажкина О.М. Профессиональная деятельность учителя в условиях информатизации образования [Текст] / О.М. Корчажкина // Научно-методический сборник. – М.: Глосса-Пресс, 2010. – 398 с.
102. Костерин Г.А. Особенности обучения чтению и пониманию специальной литературы в неязыковом вузе // Автореф. дис. канд. пед. наук. – М., 1965. – 16 с.
103. Кравченко М. Н. Вопросы начального этапа обучения чтению в условиях устного опережения (на материале англ. языка в 5 классе общеобразов. школы): Автореф. дис. канд. пед. наук. – М., 1969. – 25 с.
104. Краевский В.В. Проблемы научного обоснования обучения. – М.: Педагогика, 1977. – 264 с.
105. Кузьменко О.Д., Рогова Г. В. Учебное чтение, его содержание и формы // Общая методика обучения иностранным языкам: Хрестоматия. – М.: Русский язык, 1991. – С.238-252.

106. Кузьмина Н.В. Методы исследования педагогической деятельности. – Л.: Изд-во Ленингр. Ун-та, 1970. – 114 с.
107. Кузьмина Н.В. Формирование педагогических способностей. — Л.: Изд-во ЛГУ, 1961. – 98 с.
108. Кулешова А.Ю. Методика развития умений чтения у студентов на основе гипертекста: английский язык как второй иностранный // Автореф. дис. канд. пед. наук. – Москва, 2013. – 26 с.
109. Кулешова А.Ю. Развитие умений чтения в целях обучения иностранным языкам в языковом вузе // Вестник Тамбовского университета. Серия: Гуманитарные науки, №7 (123), 2013. – С.171-174.
110. Кулюткин Ю. Н. Психология обучения взрослых. Текст. / Ю.П. Кулюткин. – М.: Педагогика, 1985. – 196 с.
111. Лapidус Б.А. Проблемы содержания обучения языку в языковом вузе. – М.: Высшая школа, 1986. – 144 с.
112. Лемперт Б.Д. О системе методической подготовки учителей иностранных языков [Текст]: Материалы Пятигорского пединститута иностранных языков / Б.Д. Лемперт. – Ставрополь: СГПИ, 1970. – С. 5-19.
113. Ленская Е.А. Проблемы обучения чтению на английском языке детей младшего школьного возраста: Автореф. дис. канд. пед. наук. – М., 1978. – 24 с.
114. Леонтьев А.А. Общая методика обучения иностранным языкам. Учебное чтение, его содержание и формы. Хрестоматия. – М., 1991. – С. 238-252.
115. Леонтьев А. А. Язык, речь и речевая деятельность. — М.: Просвещение, 1969. – 214 с.
116. Линь Сяюе. Повествовательный учебный текст в аспекте антропологической лингводидактики (начальный этап обучения). – KANT, №3 (32), 2019. – С.72-76.

117. Магомедова Н.А. Зарубежная коммуникативно-ориентированная методика обучения чтению на иностранном языке: Историко-методический анализ // Дис. канд. пед. наук: 13.00.02. – М., 2004. – 218 с.
118. Макеева С.Н. Компетентностный подход к методической подготовке учителя иностранного языка // Вестник Бурятского государственного университета. Философия, №15, 2010. – С.201-205.
119. Маркова А.К., Никонова А.Я. Психологические особенности индивидуального стиля деятельности учителя // Вопросы психологии. – 1987. – №5. – С.40-48.
120. Марьяновская Е.Л. Взаимосвязанное формирование коммуникативной и учебной компетенций при обучении домашнему чтению студентов в языковом вузе анализ // Автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.02. – М., 2007. – 23 с.
121. Матвеева Г.В. Функциональные стили в аспекте текстовых категорий: Синхронно-сопоставительный очерк. – Свердловск: Изд-во Урал. ун-та, 1990. – 172 с.
122. Методическая подготовка студентов на факультетах иностранных языков педагогических вузов: учебное пособие [Текст] / Под ред. Г.В. Роговой. – М.: МГПИ им. В.И. Ленина, 1972. – 178 с.
123. Мильруд Р.П. Методика преподавания английского языка. – М., 2007. Обучение чтению. – С.160-180.
124. Мильруд Р.П. Содержание и пути развивающего аспекта обучения иностранным языкам // Иностранные языки в школе. – 1990. №3. – С.8-13.
125. Мирҳаками М.Н. Ташаккули фарҳанги маънавии донишҷӯён дар фаъолияти таълимӣ-тарбиявии макотиби оӣ (дар асоси маводҳои таълими забони англисӣ). – Автореф. номз. илмҳои педагогӣ. – Хуҷанд, 2025. – 64 с.
126. Михайлова О.Э. Общая методика обучения иностранным языкам на специальных факультетах педагогических институтов. – Москва, 1975.–

– 216 с.

127. Монигетти А.В. О педагогизации учебного процесса в институтах и факультетах иностранных языков // Иностранные языки в школе, 1949. – №5. – С.12-16.
128. Мусницкая Е.В. 100 вопросов к себе и к ученику. Как контролировать чтение на иностранном языке? – М., 1996. – С.142-167.
129. Надточева Е.С. Развитие профессионально-методических умений будущих учителей иностранного языка на занятиях по домашнему чтению: второй иностранный язык как параллельная специальность // Автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.02. – Екатеринбург, 2010. – 23 с.
130. Настольная книга преподавателя иностранного языка. Справочное пособие (Обучение чтению) // Под ред. Е.А.Маслыко. – Минск, 2001. – С.94-147.
131. Новиков А., Чистякова Г. Содержание текста и его основные единицы. В кн. Фонетика и психология речи / Ред. Г.М. Вишневская. – Иваново: Изд-во Ивановец. гос. ун-та, 1980. – 144 с.
132. Орлов А. Б. Проблемы перестройки психолого-педагогической подготовки учителя // Вопросы психологии. – 1988. – №1. – С.16-26.
133. Павлов И.П. Лекции о работе больших полушарий головного мозга / И.П. Павлов. – Л.: Изд-во «Академия Наук СССР», 1949. – 483 с.
134. Пассов Е.И. Коммуникативный метод обучения иноязычному говорению. – М.: Просвещение, 1985. – С.37-39.
135. Пассов Е.И. Методика как теория и технология иноязычного образования [Текст] / Елец: ЕГУ им. И.А. Бунина, 2010. Кн. 1. – 543 с.
136. Пассов Е.И. Основы коммуникативной методики обучения иноязычному общению. – М.: Русский язык, 1989. – 277 с.
137. Пассов Е.И. Основы коммуникативной теории и технологии иноязычного образования: методическое пособие для преподавателей русского языка как иностранного / Е.И. Пассов, Н.Е. Кузовлева. – М.: Русский язык. Курсы, 2010. – 568 с.

138. Пассов Е.И. Программа – концепция коммуникативного иноязычного образования. «Развитие индивидуальности в диалоге культур». – М.: Просвещение, 2000. – 161 с.
139. Пассов Е.И., Рахман С.Е. Об одном из условий формирования лексических навыков чтения // Иностранные языки в школе, 1977. – Вып.12. – С.54-61
140. Педагогическая энциклопедия в 4 томах. – М.: Советская энциклопедия. – 1965. – Т.2. – 789 с.
141. Платонов К.К. Вопросы психологии труда. – М., 1972. – С.150.
142. Повышение качества теоретической методической подготовки студентов – будущих учителей иностранного языка: методические рекомендации [Текст]. — М.: МГПИ им. В. И. Ленина, 1985. – 87 с.
143. Поздняк И.С. О функциональном подходе к профессионально-ориентированному обучению устной иноязычной речи в педагогическом вузе // Профессионально-направленное обучение иностранному языку в педагогическом вузе. – Л.:ЛГПИ им. А.Герцена, 1985. – С.95-100.
144. Поликовская И. Отбор и организация учебного словаря для чтения литературы по специальности /неязыковой вуз/: Автореф. дис. канд.пед.наук. – М., 1982. – 16 с.
145. Проблема навыков и умений в обучении иностранным языкам: учебное пособие / Под ред. Е.И.Пассова, Е.С. Кузнецовой. – Воронеж: НОУ «Интерлингва», 2002. – 40 с.
146. Профессиограмма учителя иностранного языка [Текст]: метод. материалы к сост. учеб. плана подгот. учителя иностр. яз. / сост. проф. С.Ф. Шатилов, доценты К.И. Саломатов, Е.С. Рабунский. – М.: Минпрос РСФСР, 1977. – 27 с.
147. Разумеева Н.А. Грамматические трудности, вызываемые внутриязыковой интерференцией при чтении иностранного текста: дис. канд. пед. наук: 13.00.02 / Разумеева Н.А. – М., 1970. – 130 с.
148. Рапопорт И.А. Чтение вслух как прагматический тест // Иностранные языки в школе. – 1990. - №4. – С.22-27.

149. Раченко И.П. Научная организация педагогического труда. – М.: Педагогика, 1972. – 242 с.
150. Рогова Г.В. Система методической подготовки студентов факультетов иностранных языков // Повышение качества теоретической методической подготовки студентов будущих учителей иностранного языка: метод. рекомендации. – М.: МГПИ, 1985. – С. 9-13.
151. Рогова Г.В., Рабинович Ф.М., Сахарова Т.Е. Методика обучения иностранным языкам в средней школе. – М., 1991. – 287 с.
152. Рубинштейн С. Л. Проблемы общей психологии. — М.: Педагогика, 1976. – 416 с.
153. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. – Л., 1946. – С.553
154. Савченко Г.К. Интенсификация процесса обучения ознакомительному чтению общественно-политических текстов в неязыковых вузах гуманитарного профиля: Автореф. дис. канд. пед. наук. – М., 1983. – 16 с.
155. Саидова Л.В. Психолого-педагогические проблемы развития преподавания иностранного (английского) языка в свете коммуникативного подхода в педагогических вузах Республики Таджикистан. – Автореф. дис. канд. пед. наук. – Душанбе, 2004. – 28 с.
156. Саломатов К.И. Методика профессионально-направленного обучения иностранному языку как педагогической специальности. – Куйбышев, 1984. – С.11-13.
157. Саломатов К.И. Первые шаги в профессию учителя иностранного языка [Текст]: пособие для студентов / К.И. Саломатов, Т.А. Волкова, Т.Н. Добронравова и др. – Л.: Просвещение, 1979. – 175 с.
158. Саломатов К.И., Шатилов С.Ф. Практикум по методике преподавания иностранных языков. (Обучение чтению). – М., 1985. – С. 128-138.
159. Светловская Н.Н. Теория методики обучения чтению: Лекционно-практический курс: Учебное пособие для студентов пед. университетов и

пед. институтов по специальности «Педагогика и методика начального обучения». – М.: Мегатрон, 1998. – 169 с.

160. Северинова Е.Ю. Формирование понятий «навык» и «умение» у будущих учителей иностранного языка (психологический аспект) // Известия Российского государственного педагогического университета им. А. И. Герцена, Т.9, №42, 2007. – С.145-156.

161. Селиванова Н.А. Организация и методика проведения домашнего чтения на среднем этапе обучения иностранному языку в общеобразовательной школе в контексте новых требований к языковому образованию: На материале французского языка // Автореф. дис. канд. пед. наук. – Москва, 2005. – 20 с.

162. Серова Т.С. Методика взаимосвязанного обучения устной речи и чтению на иностранном языке в техническом вузе: Автореф. дис. канд. пед. наук. – М., 1970. – 26 с.

163. Скаткин М.Н. Методология и методика педагогических исследований. В помощь начинающему исследователю / М.Н. Скаткин. – Москва: Педагогика, 1986. – 152 с.

164. Сластенин В.А. Формирование личности учителя советской школы в процессе профессиональной подготовки. – М.: Просвещение, 1976. – С.94

165. Словарь – минимум для чтения научной литературы на английском языке. Сост. А.В. Михеева, Е.С. Савинова, Е.С. Смирнова, А.И. Черная. – М.: Наука, 1979. – 163 с.

166. Соколов А. Н. Внутренняя речь и мышление. – М.: Просвещение, 1968. – 248 с.

167. Соловова Е.Н. Методика обучения иностранным языкам. Базовый курс. (Обучение чтению). – М., 2009. – С.141-163.

168. Соловова Е.Н. Практикум к базовому курсу методики обучения иностранным языкам (Обучение чтению). – М., 2004. – С.112-125.

169. Соловова Е.Н. Методика обучения иностранным языкам. Продвинутый курс. М., 2008. – С.272

170. Соловова Е.Н., Боголепова С.В. Компетенции преподавателя иностранного языка и инструменты их оценки // Иностранные языки в высшей школе. 2017. № 4. – С.75-85.
171. Степнова И.С. Звуко-буквенный анализ в обучении чтению на английском языке на начальном этапе // Иностранные языки в школе. – 1974, №3. – С.67-72.
172. Стеркин Г.Я. Пути оптимизации обучения чтению оригинальной литературы по специальности на иностранном языке в неязыковом вузе. В сб. Система упражнений при обучении иностранному языку в школе и вузе. – Л., 1978. – С.33-39.
173. Стиро О. Роль чтения в обучении иностранному языку // Иностранные языки в школе. 1940, №5. – С. 17-20.
174. Стрекалова М.Д. Методика преподавания аспекта "домашнее чтение" на младших курсах языкового вуза // Автореф. дис. канд. пед. наук. – Ярославль, 2008. – 26 с.
175. Сухих О.В. Средства и методы профессиональной лингводидактической подготовки преподавателя иностранных языков и культур [Текст]: автореф. дис. д-ра пед. наук / О. В. Сухих. – Пятигорск, 2005. – 34 с.
176. Тарева Е.Г. Компетентностная модель преподавателя иностранного языка // Образование и глобализация: материалы III Байкальской междунар. науч. конф.: в 2 ч. (1-4 июля 2009 г.) Ч. 2 - Улан-Удэ: Изд-во Бурят. гос. ун-та, 2009. – С. 95-97.
177. Темирбекова Г.А. Коллаборативное обучение в условиях модернизации образования // Вестник Московской международной академии, №2, 2023. – С.48-50.
178. Тен Э. Г. Обучение чтению на иностранном языке в младших классах средней школы (на материале французского языка): Автореф. дис. канд. пед. наук. – СПб., 1997. – 17 с.
179. Убайдуллоева Ф.А. Технология развития методической компетенции будущих учителей иностранного языка в процессе

- педагогической практики в общеобразовательной школе // Дис. канд. пед. наук. – Худжанд, 2025. – 59 с.
180. Умаров А.С. Дидактические условия формирования эмоциональной устойчивости будущих преподавателей английского языка в Республике Таджикистан // Автореф. дис. докт. пед. наук. – Душанбе, 2024. – 46 с.
181. Умеренков С.Ю. Основные направления и проблемы профессиональной подготовки будущих учителей иностранных языков // Актуальные проблемы филологии и педагогической лингвистики. – 2017. – №3. – С.217-224.
182. Усачёва И.В. Курс эффективного чтения учебного и научного текста / Текст: учеб.-метод. пособие для студентов I-II курсов ун-тов / И.В. Усачёва. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1998. – 88 с.
183. Ушинский К. Д. Избранные педагогические сочинения. Том 2 // К. Д. Ушинский; введ. ст. В. Я. Струминского. – Москва: Изд-во Наркомпроса РСФСР, 1939. – 469 с.
184. Фельде О.Л. Современные основы совершенствования методической подготовки учителя иностранного языка // Теория и практика общественного развития. – 2012. – №11. – С.165-167.
185. Фоломкина С.К. Обучение чтению: лекции по курсу «Методика преподавания иностранных языков». – М.: МГПИИЯ, 1980. – 76 с.
186. Фоломкина С.К. Методика обучения чтению на английском языке в средней школе // Дис. докт. пед. наук. – М., 1974. – 428 с.
187. Фоломкина С.К. Некоторые вопросы обучения чтению на иностранном языке в языковом вузе / Общая методика обучения иностранным языкам: Хрестоматия. – М.: Русский язык, 1991. – С.253-261.
188. Фоломкина С.К. Обучение чтению на иностранном языке в неязыковом вузе: учебно-методическое пособие. – М.: Высшая школа, 2005. – 253 с.

189. Цетлин В.С. Знания, умения и навыки в обучении иностранным языкам Текст. / В.С. Цетлин // Общая методика обучения иностранным языкам: Хрестоматия. – М.: Русский язык, 1991. – С.38-43.
190. Часов В.А. Психологические принципы быстрого чтения. – Л.: Знание, 1978. – 31 с.
191. Шатилов С.Ф., Саломатов К.И., Рабунский Е.С. Профессиограмма учителя иностранного языка. – М.: Минпрос РСФСР, 1977. – 27 с.
192. Шевченко Н.И. Методика обучения ознакомительному чтению на английском языке в неязыковом вузе: Дис. канд. пед. наук. – М., 1978. – 292 с.
193. Шевяков В.Н. К проблеме совершенствования диалогической речи на старшем этапе обучения // Вопросы методики преподавания иностранных языков в спецвузах // Сб. матер. Горьковского гос. пединститута им. А.М.Горького. – Горький, 1976. – С.202-215.
194. Шелестюк Е.В. Этапы и закономерности смыслового восприятия текста // Вопросы когнитивной лингвистики, №2, 2010. – С.85-90.
195. Шкляева Н. Н. Обучение чтению и письму на английском языке учащихся V класса средней школы (на материале экспериментальных пособий) // Автореф. дис. канд. пед. наук. – Минск, 1971. – 20 с.
196. Шляпина Н.И. Формирование профессиональных умений учителя иностранного языка в курсе методики с помощью учебного телевидения: Автореф. дис.... канд. пед наук. – М., 1986. – С.20
197. Щерба Л. В. Преподавание языков в школе: Общие вопросы методики [Текст]: учеб. пособие / Л. В. Щерба. – М.: Академия, 2003. – 160 с.
198. Щерба Л.В. Языковая система и речевая деятельность. – Л.: Наука, 1974. – С.265-304.
199. Щербаков А. И. Психология труда и личности учителя. Науч. тр. Ленингр. гос. пед. ин-та им. А.И. Герцена. – Л.: 1976. – 132 с.
200. Щукин А.Н. Методика преподавания иностранных языков. – М.: Академия, 2015. – 288 с.

201. Языкова Н.В. Процесс обучения иностранным языкам как предмет профессионально-методической подготовки будущего учителя / Н.В. Языкова // Иностранные языки в школе. – 1994. – №2. – С.49-54.
202. Якушев М.В. Компетенции и умения в профессиональной подготовке учителя иностранного языка // Ученые записки Орловского государственного университета. Серия: Гуманитарные и социальные науки, №4 (77), 2017. – С.372-376.
203. Яцевич Л.П. Личностно-деятельностный подход в обучении иностранным языкам // Экономика и социум, №12-3 (31), 2016. – С.318-321.
204. Canna Vionitaretami Fiscarina, Endang Fauziati. Exploring EFL student's descriptive text based on systemic functional linguistics: a case study at SMAN 1 Kartasura. – Jurnal Review Pendidikan dan Pengajaran, Volume 7, Nomor 2, 2024. – P.– 4674
205. Dutcher P. (1990). Authentic Reading Assessment. American Institute for Research. Washington D.C. – 5 p.
206. Grabe W., Stoller F. Teaching and Researching Reading. – Pearson Education, 2002. <https://doi.org/10.4324/9781315833743>
207. Habibian M., Roslan S., Idris Kh., Othman J. The Role of Psychological Factors in the Process of Reading // Journal of Education and Practice. Vol.6, No.29, 2015. – P.114-123.
208. Jakobevis L. A. Foreign Language Learning. – Rowley (Mass.): Newbury House Publishers, 1971. – Second Printing. – 154 p.
209. Lasekan O.A., Rojas V., Ubilla L. Boosting Pre-service EFL Teacher's Reading skills via Visual media. International Research Journal of Multidisciplinary Scope (IRJMS), 2024; 5(3):987-1004
210. Mahmood S. Integrating technology in language teaching: Modern approaches. – 2017. – P.132-145.
211. McDonough S.H. Psychology in Foreign Language Teaching. — London: George Aliena and Unwin, 1981. – P.126-129.

212. Miller G. A. Language and Communication. – New York, Toronto, London: McGraw-Hill Book Company, 1963. – 186 p.
213. North B., Schneider G. (1998). Scaling descriptors for language proficiency scales. *Language testing* 15 (2), 217-262.
214. Nuttall Ch. Teaching Reading Skills in Foreign Language. UK: London: Heinemann Educational Books, 1982, xi + 233 pp.
215. Rivers W. M. The Psychologist and the Foreign Language Teacher. — Chicago, London: The University of Chicago Press, 1964. – 212 p.
216. Rivers W. M., Temperly M. S. A Practical Guide to the Teaching of English as a Second Foreign Language. – New York: Oxford University Press, 1978. – 399 p.
217. Shang H.F. Online metacognitive strategies, hypermedia annotations, and motivation on hypertext comprehension. *Journal of Educational Technology & Society*. 2016;19(3):321–34.
218. Wright T. Roles of Teachers and Learners. – Oxford: Oxford University Press, 1987. – 164 p.

ЗАМИМАИ 1

Намуди машқ ва супоришоте, ки дар санҷиши пеш ва пасазозмоишӣ истифода бурда шуданд

Малакаҳо	Машқ	Супориш
Фаҳмиши умумии матн	Пас аз ҳар порчаи матн 1–2 ҷумла нависед, ки муҳтавои онро шарҳ диҳад.	Барои матн унвоне пешниҳод намоед, ки муҳтавои онро пурра ифода кунад.
Муайян кардани фикри асосӣ	Фикри асосии ҳар як порчаи матнро муайян кунед.	Ба фикрҳои асосӣ саволҳои "чӣ?", "чаро?", "бо кадом мақсад?" нависед.
Арзёбии услуб ва мазмун	Навӣи матнро муайян кунед ва асоснок намоед.	Ҷумлаҳои дорои хусусияти услубиро ҷудо намуда, нақши онҳоро шарҳ диҳед.
Таҳлили услубии матн	Матнро ба порчаҳо ҷудо карда, навӣи ҷумлаҳоро нишон диҳед.	Воситаҳои ифодаи услубиро муайян кунед ва таъсири онҳоро фаҳмонед.
Истифодаи амалӣ аз иттилоот	Саволҳо тартиб диҳед ва баромади кӯтоҳ омода намоед.	Аз матн истифода бурда, реферат ё презентатсия омода намоед.

ЗАМИМАИ 2

Матн барои омӯзиш дар марҳилаи пешазозмоишӣ

TEXT: ANNE MEETS HER CLASS

The children fixed their eyes upon Anne. Anne **gazed** back, feeling helpless.

“Now, children,” began Miss Enderby firmly, “you are very lucky this term to have Miss Lacey for your new teacher.”

Anne gave a watery smile. The children’s faces were **unmoved**.

“Miss Lacey,” repeated Miss Enderby with emphasis. “Can you say that?”

“Miss Lacey,” chorused the class **obediently**.

“Perhaps you could say ‘Good morning’ to your new teacher?” suggested Miss Enderby in an imperative tone.

“Good morning, Miss Lacey,” came the polite chorus.

“Good morning, children,” responded Anne in a shy voice.

Miss Enderby motioned to the children to take their seats. She gave a swift look round the class. “I expect you to help Miss Lacey in every way,” said the headmistress. “Do you hear me, Arnold?”

“Please, keep an eye on that boy,” murmured Miss Enderby. “Broken home — brother in prison — and some dreadful habits!”

Anne looked with fresh interest at Arnold and thought he looked quite **different** from what Miss Enderby said about him. He looked **innocent** and apple-cheeked.

As soon as the headmistress left the classroom, the forty-six tongues began to wag cheerfully. Anne watched this change with some dismay. She remembered some advice which had been given to her at the college. “**Stand** quite still, be calm, and gradually the children will become conscious that you are waiting. Never, never attempt to shout them down.”

So Anne **stood her ground** waiting for the chattering to stop. But the noise grew in volume. One or two children **ran** across the room to see their distant friends. Two little boys attacked each other. Her presence, she noted, meant nothing at all to them.

A chair fell over, someone yelped with pain, there was a burst of laughter, and Anne couldn’t wait anymore. “To your desks!” she roared. “And quickly!”

With a pleasurable shock she saw that children obeyed her and turned attentive eyes upon her..... (давом дорад).

(From “Fresh from the Country” by Miss Reed)

ЗАМИМАИ 3

**Намунаи матнҳое, ки дар ҷараёни татбиқи методикаи таҳияшуда
истифода бурда шудаанд**

A) TEXT: LANGUAGE AS A SYSTEM OF SIGNS AND COMMUNICATIONS

A human language is a highly elaborate system of signs which is used both for communication and to support and guide thought. It is a primary means of creative expression for individuals and groups.

At the most basic level a language uses a mode: speech sounds, graphic symbols such as letters, or gestures, as in the case of sign languages and non-verbal communication. We often combine these different modes of language with other systems of communication. For example, a ritual may combine words, images, and actions.

A language is not a closed system. It varies across the community of speakers and over time individuals and communities creatively change and shape it to their needs. As a result languages are always varying and changing, in all subsystems of the system.

Communication depends on accessing a system of signs. The signs of language follow conventions implicitly accepted by groups of people who use the language. Language also has conventions for, when and how to combine signs. Together, the signs and conventions provide a rich system of communicative choices. Successful communication requires these signs to be shared: otherwise non-communication or miscommunication results. Successful communication also requires shared knowledge and assumptions.

A language represents a vast repository of conventional understandings and cultural traditions: as such it shapes our view of the world. There are many different languages and there are also many different world views embodied by them.

Language as a Communication Device

Language is a means of communication between members of the community in the form of symbols of sound produced by the speech organ. Language is also a tool of self-expression and served as a tool to show their identity as well. Through language, we can show our perspective, our understanding of the matter, the origin of the nation and our state, our education level, and even our character.

Basically, the language has certain functions that are used according to the needs of a person, i.e, as a tool for self-expression, as a means to communicate, as a tool to organize and adapt to social integration in the

environment or circumstances, and as a tool for social control. Here are presented the role of language as a communication tool:

1) Language as a tool to interact with others. Condition for the communication occurred is need involvement of two or more persons conducting talk to each other. In this case interaction process is emphasized in order to allow interchange feedback between the speaker to his interlocutor, and vice versa.

2) Language reflects a person's level of education. An educated would be recalled better than uneducated people. The higher a person's education, the higher their speech wisdom. The emergence of this opinion because the interaction is often done by people who are well educated, influenced by the environment of residence, as well as the school environment or the working environment. So that educated people tend to interact with the environment that supports the use of language quality, than those who are less educated.

3) Indicates authority. A leader would have to be able to speak well rewarded subordinates. This is related to one's mastery of the language, if a leader can speak well, then he can express his ideas in a clear and straightforward so that shows the authority of the leader.

4) As the force of law. With language, a person can identify the language of self-defense or rival. Someone who speaks, even to escape easily from the case addressed to him. This suggests that language can be implemented as an ability / skill in communicating.

5) Attract the customer. Language of good and interesting ads will make consumers interested in trying your product. In communications, advertising language is included in the scope of advertising. In an effort to convey the benefits and efficacy of the product, the process of communication cannot be released from the distribution of a product to consumers.

6) Indicates a person's social standing. With the language, one can reflect on his position in society. Diversity of languages mastered one will certainly differ from one to another, it is influenced by the language acquisition from the environment. So people who have a high diversity of languages, and be able to communicate well be seen as the privileged in society.

B) TEXT: THE ROLE OF PSYCHOLINGUISTICS IN LANGUAGE LEARNING AND TEACHING

Psycholinguistics as a study of the psychology of language is realized in language teaching. It helps to study the psychological factors that are possibly involved in languages learning. Psycholinguistics focuses on the application of the actual language and communication. It is necessary to make a decision in applying various methods that allow students to easily understand a language. As an approach, there are some methods which were developed based on

psycholinguistics theories and the methods have been used widely in the field of language teaching over the countries. Some kinds of the method will be explained in this paper.

Psycholinguistics is simply defined as the study of the relationship between human language and human mind. In short, three important processes are investigated in psycholinguistics: (1) language production, (2) language comprehension, and (3) language acquisition. From many questions that psycholinguistics attempts to answer, it, specifically, addresses two questions (1) what knowledge of language is needed for us to use language? and (2) what cognitive processes are involved in the ordinary use of language? Psycholinguistics has developed rapidly and expanded into several sub-disciplines:

1. Theoretical psycholinguistics. It focused on theories of language relating to human mental processes in language, such as phonetics, diction, syntax design, discourse, and intonation.

2. Developmental psycholinguistics. It is related to language acquisition, both first language acquisition (L1) and second language acquisition (L2). It examines phonological, semantic, and syntactic acquisition, process in stages, gradually, and integrated.

3. Social psycholinguistics related to the social aspects of language, including social identity.

4. Educational psycholinguistics discussed general aspects of formal education at school, including the role of language in teaching reading, teaching proficiency, and improving language ability to express thoughts and feelings.

5. Neuro-psycholinguistics focused on the relationship between language, language production, and the human brain. Neurology experts have managed to analyze the biological structure of the brain and analyzed what happens with the input language and how language output programmed and set up in the brain.

6. Experimental psycholinguistics covered and experimented in all language productions and language activities, language behavior, and language outcome.

7. Applied psycholinguistics concerned with the application of the findings of six sub-disciplines of psycholinguistics explained before in certain areas that require it, including psychology, linguistics, language learning, neurology, psychiatry, communications, and literature.

Psycholinguistic approach views language and thought as related but completely independent phenomena. In the psycholinguistic approach, the individual internal cognitive processes are activated so that activation allows

the individual to access the comprehensible input needed to further advance in the acquisition of the L2.

In relation to language teaching, developmental psycholinguistics and applied psycholinguistics play significant roles in formulating effective ways of teaching. Psycholinguistics theory covered the language development of humans, in accordance with humans' physical and mental development. These theories are considered in designing language teaching programs and materials in order to be effective for the second language learners master the target language.

Language Learning and Language Acquisition

The use of these terms is still unproblematic. Some experts use the term 'language learning' and some use the term 'language acquisition'. The term 'language learning' is used because some experts believe that second language can be master by learning the language intentionally and consciously. This is different from the first language and mother tongue which is acquired naturally and unconsciously without a formal setting. The term of language acquisition is used because it is believed that second language or third language is acquired either formally or informally.

There are two types of language learning; naturalistic language learning and formal language learning. Naturalistic language learning is learning a language naturally, consciously, and unintentionally. This usually occurs in bilingual or multilingual society. Otherwise, formal language learning takes place in the classroom with teachers, materials and learning aids.

Factors Affecting Language Learning

Some students learn a new language more quickly and easily than others. This fact related to the crucial factors influencing success that are largely beyond the control of the learner. Here are some factors affecting language learning.

a. Intelligence

The term "intelligence" has traditionally been used to refer to performance on certain kinds of tests. These tests are often associated with success in school, and a link between intelligence and second language learning has sometimes been reported.

b. Aptitude

Specific abilities thought to predict success in language learning have been studied under the title of language learning "aptitude". Research has characterized aptitude in terms of the ability to learn quickly. Thus, a learner with high aptitude may learn with greater ease and speed but those other learners may also be successful if they persevere.

c. Learning Style

The term “learning style” has been used to describe an individual’s natural, habitual, and preferred way of absorbing, processing, and retaining new information and skills. Some people say that they cannot learn something until they have seen it. Such learners would fall into the group called “visual” learners. Other people, who may be called “aural” learners, seem to learn best “by ear”. For others, referred to as “kinesthetic” learners, a physical action such as miming or role-play seems to help the learning process. These are referred to as perceptually-based learning styles.

d. Personality

A number of personality characteristics have been proposed as likely to affect second language learning. It is often argued that an extroverted person is well suited to language learning. Another aspect of personality that has been studied is inhibition. It has been suggested that inhibition discourages risk-taking, which is necessary for progress in language learning.

e. Motivation (Intrinsic)

Motivation has been defined in terms of two factors: learners’ communicative needs and their attitudes towards the second language. If learners need to speak the second language in a wide range of social situations or to fulfil professional ambitions, they will perceive the communicative value of the second language and will therefore be motivated to acquire proficiency in it. Likewise, if learners have good attitudes towards the speakers of the language, they will desire more to learn it.

a. Motivation (Extrinsic)

Teachers also influence on students’ behavior and motivation in language learning. Teacher is one of students’ reasons for studying the second language or having good attitudes toward the language learning. Teachers can give a positive contribution to students’ motivation to learn if classrooms are places that students enjoy coming to because the content is interesting and relevant to their age and level of ability, the learning goals are challenging yet manageable and clear, and the atmosphere is supportive.

b. Culture and Status

There is some evidence that students in situations where their own culture has a lower status than that of the culture in which they are learning the language make slower progress. Social factors at a more general level can affect motivation, attitudes, and language learning success. One such factor is the social dynamic or power relationship between the languages.

c. Age

Second language learning is influenced by the age of the learner. Children, who already have solid literacy skills in their own language, seem to be in the best position to acquire a new language efficiently. Motivated, older learners can be very successful too, but usually struggle to achieve native-speaker-equivalent pronunciation and intonation.

ЗАМИМАИ 4

Матн барои омӯзиш дар марҳилаи пасазозмоишӣ

TEXT: EDUCATION AS A KEY FACTOR IN YOUTH DEVELOPMENT

Education plays a crucial role in shaping the future of young individuals. It is not just about acquiring knowledge but also about developing essential skills, values, and perspectives that help youth navigate life successfully. A well-rounded education empowers young people to contribute to society, pursue fulfilling careers, and make informed decisions. This article explores how education serves as a key factor in youth development, focusing on its impact on personal growth, career opportunities, and social participation.

Education fosters intellectual and emotional growth in young individuals. It helps them develop critical thinking, problem-solving, communication, and decision-making skills. Through education, youth gain self-confidence and the ability to express themselves clearly.

Moreover, schools and universities provide a platform for students to explore their talents and interests. Extracurricular activities such as sports, arts, and volunteering contribute to their personal development, teaching them teamwork, leadership, and resilience. By engaging in educational activities, young people learn how to set goals and work towards achieving them, which is essential for their long-term success.

One of the most significant benefits of education is its role in preparing young people for the job market. A solid education equips students with the necessary knowledge and skills to secure employment and build successful careers.

Higher education, vocational training, and technical skills development increase job opportunities and financial stability. Educated individuals are more likely to find stable employment, earn higher salaries, and contribute to economic growth. Additionally, education encourages entrepreneurship, allowing young people to create their own businesses and drive innovation.

Education also plays a vital role in shaping responsible and engaged citizens. It helps youth understand social, political, and environmental issues, making them more aware of their role in society. Civic education, ethical values, and global awareness are integral parts of modern education systems, helping young people develop empathy, tolerance, and respect for diversity.

Furthermore, education empowers youth to participate actively in their communities by promoting social responsibility, volunteerism, and leadership. Many young leaders and activists have used their education to advocate for social change, influencing policies and creating positive transformations in society.

Despite the importance of education, many young people face barriers such as lack of access to quality education, financial difficulties, and social inequalities. In some regions, gender discrimination, political instability, and outdated curricula hinder educational progress.

To overcome these challenges, governments and organizations must focus on:

- *Expanding access to quality education for all young people;*
- *Providing scholarships and financial aid for students in need;*
- *Updating educational programs to match the demands of the modern world;*
- *Encouraging digital learning and technological advancements in education.*

Education is a powerful tool that shapes the future of youth by fostering personal growth, opening career opportunities, and promoting social engagement. Investing in education ensures that young individuals develop the skills and knowledge needed to succeed in life and contribute positively to society. By addressing challenges and improving access to quality education, we can create a better future for the next generation.